
наш Край

№ 3 (42) 1929

САКАВІК

ШТОМЕСЯЧНИК
Ц.Б. КРАЯЗНАУСТВА

З Ь М Е С Т.

	Стар.
Краязнаўства і абарона краіны	3
В. Самцэвіч.—Проблема падвышэння ўраджайнасці і краязнаўства	6
М. Карповіч.—Пра беларускі тэатр у Горадні	16
М. Каспяровіч.—Віленскі беларускі музей	20

МАТАР'ЯЛЫ 3 МЕСЦ.

У. Мікіцінскі.—Дванаццаць дзён краязнаўчага вандравання	27
Ів. Т. Шпілеўскі і Л. А. Бабровіч.—Мястэчка Койданава	36
А. Д. Гарбач.—Рысы старога быту ў жыцці беларускіх сялянак	46
Зьбіраньне этнолёго-лінгвістычных матар'ялаў сярод латыскага насялення БССР.—Карл Мартэнсон.	53

Х Р О Н І К А.

Рэзолюцыя Прэзыдыуму Бел. Акад. Навук па дакладу т. Казака	55
Што атрымала ЦБК і рэдакцыя час. „Наш Край“ у лютым—сакавіку м-цах 1929 г.	56
Дзейнасць навукова-даследчага т-ва Краязнаўства Бел. Дзярж. Ін-ту ў бягучым 28-29 г.	56
Праца Чэрвенскага раённага т-ва краязнаўства	58
Краязнаўчая праца ў Мазырскай акрузе	61
Праца Бельскага т-ва краязнаўства за 5 год, з 1924 па 1928 г.	62

Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я.

М. І. Каспяровіч. Краязнаўства. Бел. Дзярж. Выдавецтва. Менск. 1929 г.—С. Ж.	63
„Наш Раён“ часопіс краязн. гуртка пры Асіпавіцкай чыгуначнай сямігодцы. № 1—сакавік, № 2—красавік, № 3—лістапад 1928 г.—Хв. Шынклер.	65
Мэтодычна-краязнаўчая літаратура 1928 году—М. К.	66
Адказы краязнаўцам	72

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

№ 3 (42) Сакавік 1929

ГОД ВЫДАЊНЯ ПЯТЫ

В Ы Д А Њ Н Ё
БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК
М Е Н С К — 1929

Краязнаўства і абарона краіны.

Капіталістычныя дзяржавы ўсяго сьвету маюць досыць разьвітую прамысловую і сельска-гаспадарчую тэхніку, якая ў значнай меры забясьпечвае ўладу капіталістых над працоўнымі масамі. Моцная і разьвітая прамысловая тэхніка капіталістычных краін небясьпечна для нашага маладога Савецкага Саюзу, які за кароткі час свайго мірнага будаўніцтва ня змог зраўняцца ў тэхнічным разьвіцьці з перадавымі капіталістычнымі дзяржавамі. Тэхнічна мацнейшыя дзяржавы захаду заўсёды будуць нам пагрозай ў сэнсе эаномічнага нажыму. Вось чаму Комуністычная партыя і ўся савецкая грамадзкасьць з усёю сур'ёзнасьцю ставяць пытаньне аб найскарэйшым вызваленьні працоўных мас нашага Саюзу ад усякай эаномічнай залежнасьці ад капіталістычных краін, аб найхутчэйшым падняцьці на вышнюю сучаснае тэхнікі і навукі ўсіх відаў нашае гаспадаркі, што ў сваю чаргу патрабуе культурнае рэволюцыі сярод самых шырокіх працоўных мас. Разьвіцьцё нашае народнае гаспадаркі, падняцьце яе на ўзровень навукі і тэхнікі сёньнешняга дня з адначасным культурным пад'ёмам працоўных мас—вось адзін з найбольш моцных сродкаў абароны нашай краіны. А паколькі краязнаўства мае сваёй мэтай дапамогу разьвіцьцю нашай гаспадаркі, нашай культуры, нашага дабрабыту, паколькі краязнаўчая праца будзе садзейнічаць вырашэньню практычных задач гаспадарчага і культурнага будаўніцтва, пастолькі яно будзе дапамагаць і абароне нашай краіны. Абедзьве гэтыя задачы—і задача гаспадарчага і культурнага соцыялістычнага будаўніцтва і задача абароны і ўзмацненьня абароназдольнасьці нашае краіны—цесна і непарыўна паміж сабой звязаны і вырашацца яны павінны разам пры дапамозе навукова-дасьледчых устаноў і арганізацый. Пры дасьледваньні сваёй краіны мы ні на хвіліну не павінны забываць, што наша вывучэньне павінна перш за ўсё мець практычную ўстаноўку: дапамагчы соцыялістычнаму будаўніцтву і ўзмацніць абароназдольнасьць працоўных мас нашага Савецкага Саюзу.

Гэта, здавалася-б, досыць відавочнае значэньне краязнаўства ў справе абароны краіны ўяўлена яшчэ далёка ня ўсімі арганізацыямі, установамі і мясцовымі працаўнікамі. Адсюль вынікае неабходнасьць папулярызацыі краязнаўства наогул і значэньня яго ў справе абароны краіны ў прыватнасьці сярод савецкіх і грамадзкіх працаўнікоў, а разам з тымі сярод шырокіх працоўных мас.

Краязнаўчая праца можа мець больш блізкае і непасрэднае значэньне ў справе абароны Савецкай краіны. Прыкладзем некалькі прыкладаў.

Мінула імперыялістычная і грамадзянская войны паказалі асабліва важнае значэньне веданьня эаномічна-гаспадарчага становішча

тэй мясцовасці, дзе адбываюцца ваенныя падзеі. Кулацка-заможнае насельніцтва вельмі няпрыхільна сустрэкала, напр. часці Чырвонай арміі і досыць часта актыўна дапамагала нашым ворагам у часы грамадзянскай вайны.

Для вайсковых часцей вельмі неабходна ведаць у час ваенных операцый, дзе і якія маюцца запасы фуража, продуктаў, налічча і якасць вады для піцця. Рабіць спецыяльныя разведкі часамі бывае немажліва, і тады прыходзіцца карыстацца паказаннямі мясцовых людзей, найбольш знаёмых са сваёй мясцовасцю. Аб тым, як трэба адносіцца да падобных паказанняў, маюцца спецыяльныя ўказанні.

У будучым войны, бязумоўна, будуць насіць клясавы характар. З прычыны гэтага ў нашым-жа тылу могуць быць і нашы клясавыя ворагі і, наадварот, мы можам спаткаць сваіх прыцеляў і ў шэрагах сваіх праціўнікаў.

Нам лепш заняцца тым раёнамі, дзе сярод насельніцтва мы маглі-б сустрэць найбольш нам спачувальных. Вось чаму політычны элемент у сучаснай тактыцы займае вельмі і вельмі важнае месца. У сучасных войнах часта перавагу будзе мець не аружжа, а політыка старон, якія будуць змагацца. А адсюль выцякае неабходнасць вельмі добра ведаць клясавыя, нацыянальныя, рэлігійныя і бытавыя адносіны насельніцтва паміж сабой, яго настроі і жаданні. Практыка мінулага паказала нам, што недаацэнка аднаго ці некалькіх з паказаных элементаў прыводзіла да вельмі непажаданых вынікаў. У той час як пролетарска-бядняцкая частка (у часы грамадзянскай вайны) досыць актыўна дапамагала Чырвонай арміі, больш заможная частка сустрэкала яе няпрыхільна і часамі выступала супроць з аружжам у руках. Вельмі важна для нас знаць мову насельніцтва, дзе адбываецца барацьба, яго звычаі, абрады і адносіцца да іх з належнай уважлівасцю.

Закранутыя пытанні ў значнай часці зьяўляюцца зместам і краязнаўчай працы. Вынікі краязнаўчай працы па вывучэнні пэўных раёнаў павінны быць прыняты пад увагу ў выпадку, калі нам прыдзецца весці актыўную абарону ў тэй ці іншай мясцовасці. Нам неабходна мець вернага і надзейнага хаўрусніка ў бядняцкай і сярэдняцкай масе, а дзеля гэтага трэба вельмі чула прыслухоўвацца да біцця пульсу грамадзкага жыцця гэтых груп насельніцтва. Краязнаўчая праца павінна дапамагаць наладжваць ім лепшае жыццё, якое неабходна будзе бараніць ад ворагаў.

Мясцовым краязнаўчым арганізацыям прыходзіцца ўсебакова вывучаць паасобныя вёскі, сельсаветы, раёны, складаць карты, наносіць на іх новыя пасёлкі, дарогі і г. д. Такія работы, бязумоўна, будуць вельмі і вельмі каштоўны і для кіраўнікоў вайскавае справы. Наогул можна сказаць, што краязнаўчая праца, якая мае на мэта ўсебаковае вывучэнне розных раёнаў, можа быць у значнай меры выкарыстана і ў мэтах абароны краіны. Нам хацелася-б толькі адзначыць яшчэ вялікую вартасць паасобных краязнаўчых досьледаў аб дзейнасці мясцовых партызанскіх груп і атрадаў. Такія апісанні могуць мець ня толькі гістарычнае значэнне, але яны выявілі-б формы і характар самаабароны працоўных мас, на прыкладах партызанскіх паўстанняў будзе выходзіць наша падрастаючая моладзь змагацца за правы працоўных мас.

На тэрыторыі нашай Беларусі ў розных мясцох адбываліся ваенныя падзеі як у часы імперыялістычнай, так і ў часы грамадзянскай вайны. Паасобныя раёны і паасобныя вёскі былі сьведкамі розных

боек і самі прыймалі той альбо іншы ўдзел у тэй барацьбе, якая ў данай мясцовасці адбывалася. Краязнаўчым арганізацыям сумесна з ячэйкамі ТДА і КСМ неабходна вывучыць свой раён з боку гістарычна-політычных і ваенных падзей асабліва грамадзянскай вайны, трэба сабраць і запісаць звесткі і факты аб удзеле насельніцтва данае мясцовасці ў барацьбе.

Яскравыя, гэроічныя моманты барацьбы часцей Чырвонай арміі павінны быць асабліва адзначаны і зафіксаваны.

На гэтых мясцовых матар'ялах грамадзянскай барацьбы ў данай мясцовасці павінна выходзіць наша падростаючая моладзь у піонэр-атрадах, у школах, на дапрызыўных пунктах, у ячэйках ТДА. Краязнаўчыя арганізацыі сумесна з ячэйкамі ТДА і КСМ павінны звярнуць увагу на ўтрыманьне ў належным парадку могілак, дзе пахаваны барацьбіты Чырвонай арміі, загінуўшыя партызаны і наладзіць на месцы боек экскурсіі вучняў, і піонэраў і моладзі наогул з правядзеньнем належных гутарак, успамінаў удзельнікаў барацьбы ў данай мясцовасці і г. д., што будзе мець вялікае выхавальнае значэньне.

Мясцовыя краязнаўчыя музэі і бібліятэкі павінны сабраць увесь матар'ял, які-б у найлепшым відзе адбіў барацьбу працоўных мас данае мясцовасці за сваё вызваленьне. Дзейнасьць ворагаў Савецкай улады і працоўных мас, як розныя віды барацьбы паноў і кулакоў таксама павінна быць належным чынам выяўлена і зафіксавана.

У шэрагі нашай арміі будуць улівацца рабочыя і сяляне, частка якіх ужо можа быць знаёма з задачамі і мэтамі краязнаўчай працы. Краязнаўчая падрыхтоўка ў краязнаўчых арганізацыях нашых бойцоў Чырвонай арміі, а асабліва камандна-політычнага складу, была-б вельмі каштоўна ў мэтах правільнага падыходу да насельніцтва таго раёну, дзе прыдзецца праводзіць тое ці іншае заданьне. Увесь склад нашай Чырвонай арміі павінен сабе добра ўявіць неабходнасьць ведаць гаспадарку, культуру і быт таго насельніцтва, з якім неабходна будзе мець справу, бо задачы рабоча-сялянскай Чырвонай арміі *ня толькі рушыць старое* (калі гэта патрэбна), але і будаваць новае, выходзячы з мясцовых умоў і запатрабаваньняў.

Часьцяк Чырвонай арміі прыходзіцца ў сваю чаргу праводзіць некаторую дасьледчую працу: вивучэньне рэльефу і грунту ў пэўнай мясцовасці, абсьледваньне грунтовых шляхоў, паселішч і насельніцтва і г. д. Бязумоўна, адначасна могуць быць здабыты і даныя, цікавыя з пункту погляду краязнаўчага: запісы прыродазнаўчага, эканомічнага, культурна-гістарычнага, бытавога характару і інш. Яшчэ ў большай меры можна такія запісы зрабіць у мясцох доўгатэрміновых стаянак.

Вельмі пажадана было-б у часьцях арміі зарганізаваць краязнаўчыя ячэйкі, якія апрача вышэйадзначаных пытаньняў маглі-б заняцца вивучэньнем і зьбіраньнем матар'ялаў аб грамадзянскай барацьбе ў данай мясцовасці, аб удзельніках гэтай барацьбы, аб прычынах і формах бандытызму і г. д.

У выпадку будучых ваенных падзей нельга будзе ня лічыцца з мясцовым жыхарствам і мясцовымі ўмовамі, а гэта вымагае гібкіх і лёкальных форм змаганьня ў залежнасьці ад характару тэй ці іншай мясцовасці. Адсюль з неабходнасьцю выцякае больш блізкая сувязь задач краязнаўства з задачамі абароны нашай Савецкай краіны.

В. Самцэвіч.

Проблема падвышэння ўраджайнасці і краязнаўства.

Соцыялістычнае будаўніцтва ў нашым Саюзе непасрэдна звязана з вырашэннем задачы індустрыялізацыі і калектывізацыі нашай гаспадаркі. Мы ўжо маем надзвычайна вялікія дасягненні ў нашай буйнай прамысловасці, якая і павінна даваць асноўны кірунак у развіцці нашае соцыялістычнае грамады і гаспадаркі. Але „будаваць соцыялізм толькі ў горадзе без прыцягнення да будаўніцтва соцыялізму вёскі немагчыма. Нельга дапусціць, каб соцыялістычны горад і соцыялістычная прамысловасць былі абкружаны вёскай, якая развіваецца па капіталістычнаму лагу. Плянава-соцыялістычная арганізацыя гаспадаркі ўключае ў сябе ня толькі прамысловасць, але і сельскую гаспадарку, якая з'яўляецца сярэвінай і хорчовай базай прамысловасці і рынкам збыту апошняй“¹).

На ліпнёўскім і потым на лістападаўскім пленумах ЦК УсеКП(б) вельмі выразна адзначана, што на шляху будаўніцтва соцыялістычнае грамады і развіцця патрэбнага нам тэмпу індустрыялізацыі паўстае небяспека ў адставанні тэмпу развіцця сельскай гаспадаркі ад нашай прамысловасці. Гэтую дыспропорцыю ў тэмпе развіцця дзвюх асноўных галін нашай гаспадаркі (прамысловасці і сел. гаспадаркі) трэба як мага хутчэй зліквідаваць, не затрымліваючы ўсяго соцыялістычнага будаўніцтва. Якім чынам гэтага дасягнуць? „Трэба паступова, але сымстэматычна і ўпарта пераводзіць сельскую гаспадарку на новую тэхнічную базу, на базу буйнай вытворчасці, падцягваючы яе да соцыялістычнай прамысловасці“²). Развіццё буйнае сельска-гаспадарчае вытворчасці на базе ўдасканаленай сучаснай тэхнікі ёсць асноўны кірунак партыі і Савецкай улады ў вырашэнні сельска-гаспадарчае праблемы наогул і збожжавае ў прыватнасці. А трэба адзначыць, што збожжавая праблема ў сучасны момант з'яўляецца асабліва актуальнай, без вырашэння якой мы ня зможам захаваць і належнага тэмпу развіцця прамысловасці. І паколькі „мы маем перад сабою надзвычайнае адставанне тэмпу развіцця збожжавае гаспадаркі ад тэмпу развіцця індустрыі пры вялізарным росце попыту на таварны хлеб з боку ўзрастаючых гарадоў і прамысловых пунктаў“ (Сталін), пастолькі перад партыяй, Савецкай уладай і ўсімі працоўнымі масамі паўстае задача неадкладнага вырашэння пытання падняцця сельска-гаспадарчай прадукцыі, падвышэння ўраджайнасці нашых збожжавых культур.

Павялічыць ураджай зернавых культур нам патрэбна для таго, каб забяспечыць хлебам нашы гарады і прамысловыя пункты, якія з кожным годам растуць і будуць расці яшчэ з большым тэмпам, а таксама, каб мы маглі вывозіць наш хлеб за межы; разам з гэтым нам неабходна неадкладна павялічыць і ўраджайнасць нашых тэхнічных культур, на сярэдняй базе якіх будзе пэўная галіна нашай прамысловасці.

1) 3 правовы А. І. Рыкава на 2-ім Усерасійскім аграномічным зьездзе.

2) 3 правовы т. Сталіна на пленуме ЦК УсеКП(б) 19/XI 1928 г.

Агульную задачу падвышэння ўраджайнасці ў практычным яе вырашэнні мы павінны разглядаць як задачу „сёньнешняга дня“ або задачу правядзення найпрасцейшых мерапрыемстваў і як задачу „заўтрашняга дня савецкай краіны“ „рэканструкцыйных“ мерапрыемстваў (Я. Л. Якаўлеў).

Задача прасцейшых мерапрыемстваў мае на мэце павялічэнне ўраджайнасці ва ўсіх савецкіх, колектыўных, індывідуальных сялянскіх гаспадарках (бядняцкіх і сярэдняцкіх). Комуністычная партыя і Савецкая ўлада побач з развіццём колгаснага будаўніцтва звяртае на індывідуальныя гаспадаркі вялікую ўвагу таму, што „адсталасць сялянскай гаспадаркі нагэтулькі вялікая, што кожная дробная індывідуальная гаспадарка мае вялікія магчымасці свайго развіцця. Пагэ-таму трэба дапамагчы і індывідуальнай гаспадарцы. Ёй трэба дапамагчы і таму, што ў бліжэйшыя гады ў валавой прадукцыі хлеба і ў забяспечанні краіны хлебам індывідуальная гаспадарка будзе яшчэ граць рашающую ролю“ (Рыкаў).

Якія-ж канкрэтныя мерапрыемствы вызначыла партыя і Савецкая ўлада для падвышэння ўраджайнасці ў індывідуальных сялянскіх гаспадарках? Мерапрыемствы гэтыя наступныя: „ужыванне гатунковага насення, замена сяўбы негатунковым насеннем сяўбой сэлеکцыйным, гатунковым насеннем“, што павялічыць ураджайнасць мінімум на 20%; правядзенне на працягу трох год абавязковай ачысткі насення, што ў БССР павялічыць ураджай на 7,5%; шырокае скарыстанне трактараў і складаных машын, а таксама і ўсяго інвэнтару пракатных пунктаў для задавальнення запатрабаванняў бядняцкіх і сярэдняцкіх гаспадарак; сістэматычная барацьба са шкоднікамі нашых зернавых культур, што павялічыць ураджай для СССР ў сярэднім на 9%; наладжанне вапнавання палёў, арганізацыя контрактацыі ў сувязі з магчымай у данай мясцовасці сістэмай агрыкультурных мерапрыемстваў правядзенне зямляўпарадкавання, палепшанне метадаў апрацоўкі і ўгнаення глебы, палепшанне жывёлагадоўлі і пашырэнне сел.-гаспадарчай асветы ў школах і сярод бядняцка-сярадняцкіх мас сялян. „Свядомасць саміх бядняцкіх ды сярэдняцкіх сялянскіх мас“ зьяўляецца, бязумоўна, зусім неабходнай для правядзення ў жыццё ўсіх намечаных Савецкай уладай практычных мерапрыемстваў, бо „адміністрацыйным захапленнем тут нічога людзкага ня зробіш“ (Я. Якаўлеў).

Галоўнейшымі задачамі Савецкай краіны ў вырашэнні пытання падвышэння ўраджайнасці зьяўляюцца: „вытворчае коопэраванне, колектывізацыя, пашырэнне новых машын, якія ламаюць у Эўропе, Амэрыцы і Канадзе тэхніку старой даваеннай сельскай гаспадаркі, і пытанне ўгнаенняў, прычым з асаблівай настойлівасцю мы павінны ставіць пытанне аб колектывізацыі індывідуальных гаспадарак, без чаго значных дасягненняў у падвышэнні ўраджайнасці чакаць нельга.

Конкрэтныя задачы „катэгорычнага правядзення ў жыццё пастаноў партыі і Савецкага ўраду аб паглыбленні соцыялістычнай рэканструкцыі сельскае гаспадаркі, яе колектывізацыі і машынізацыі, уздыму вытворчасці яе і павялічэння ўраджайнасці збожжавых культур“ ставіцца па лініі ўсіх партыйных арганізацый, савецкіх устаноў і ўсёй савецкай грамадзкасці¹⁾, бо толькі агульнымі сіламі ўсіх

¹⁾ Гл. пастанову ЦК КПБ(б), зьмешчаную ў „Сав. Беларусі“ № 18. 1929 г. і пастановы IV сесіі Ц. В. К. СССР і СНК БССР ад 20/XII 1929 г.

працоўных мас, пры дапамозе навукі і пад кіраўніцтвам Комуністычнай партыі магчыма будзе вырашыць вялікія задачы дагнаць і перагнаць буржуазныя дзяржавы Заходняй Эўропы, Амэрыку і Канаду ў іх дасягненьнях у сельскай гаспадарцы.

Краязнаўчыя арганізацыі, якія ставяць сваёй задачай прыняць у ўдзелу ў сацыялістычным будаўніцтве, павінны таксама адной з асноўных задач сваёй працы паставіць задачу практычнага ўдзелу ў падвышэньні ўраджайнасьці збожжавых і тэхнічных культур і наогул у рэканструкцыі нашай сельскай гаспадаркі. Бязумоўна, што ўся краязнаўчая праца ў справе падвышэньня ўраджайнасьці павінна быць цесна ўвязана з працай мясцовых савецкіх устаноў, партыйных арганізацый і з непасрэднай практычнай працай аграномічных працаўнікоў, бо толькі пры адзіным фронце наступу на нашу адсталасьць у сельскай гаспадарцы мы зможам у кароткі час дасягнуць патрэбных нам поспехаў.

Паколькі пытаньне падняцьця ўраджайнасьці зьяўляецца ў сучасны момант асноўным, „вузлавым“ пытаньнем у партыйнай і савецкай працы на вёсцы, пастолькі і краязнаўчыя арганізацыі гэтаму пытаньню павінны ўдзяліць максымум увагі ў сваёй практычнай працы, не закідаючы, зразумела, і іншых пытаньняў дасьледваньня прыроды, гаспадаркі, культуры і быту.

Перш, чым гаварыць аб самай сутнасьці практычнай краязнаўчай працы па падвышэньні ўраджайнасьці, мы павінны паставіць пытаньне аб тым, хто будзе праводзіць гэтую працу, хто будзе весьці сыстэматычныя досьледы ў вывучэньні ўсіх умоў, што спрыяюць альбо перашкаджаюць падвышэньню ўраджайнасьці і павялічэньню вытворчасці сельскае гаспадаркі ў данай мясцовасьці. Бязумоўна, у гэтую працу павінны быць уцягнуты ўсе сяляне-вопытнікі, сяляне-дасьледчыкі, мясцовыя аграномы, комсамольцы, звязаныя з сельскай гаспадаркай, практычныя працаўнікі колектывных гаспадарак, студэнты сел.-гаспадарчых тэхнікумаў і Акадэміі, настаўнікі. Без арганізацыі гэткага ядра, без уцягненьня практычных працаўнікоў-дасьледчыкаў колектывных і індывідуальных сельскіх гаспадарак, праца краязнаўчых арганізацый у падвышэньні ўраджайнасьці не прынясе належнай карысьці. Адсюль паўстае пытаньне аб арганізацыі краязнаўчых гурткоў ня толькі ў сельсаветах, але і ў кожным паселішчы (вёсцы, пасёлку, колектывнай і савецкай гаспадарцы) з канкрэтнай і практычнай задачай, блізкай разуменьню і інтарэсам сялян.

Там дзе ёсьць аграномічныя станцыя, культурная колектывная гаспадарка, дасьледчая станцыя,—краязнаўчую працу гурткоў у галіне падвышэньня ўраджайнасьці лепш за ўсё будзе сконцэнтраваная тут.

Які-ж у асноўным павінен быць зьмест краязнаўчай працы па падвышэньні ўраджайнасьці? Зьмест гэтае працы вызначаецца асноўнымі пунктамі пастановаў IV сэсіі ЦВК СССР і СНК БССР., дзе вызначаны цэлы шэраг канкрэтных мерапрыемстваў у кірунку падняцьця сельскай гаспадаркі. Пры гэтым трэба прыняць пад увагу, што нам „патрэбна навуковае абгрунтаваньне і дапасаваньне кожнага мерапрыемства да мясцовых умоў кожнага раёну. Адгэтуль праблему ўраджайнасьці трэба вырашаць параённа“¹⁾, адкуль выцякае і неабходнасьць у працы іні-

¹⁾ Г. Чуйко. „Проблемы ўраджайнасьці і ініцыятыва мас“. „Сав. Беларусь“ № 280. 1928 г.

цыятывы мас і навуковых спецыялістаў, якія працуюць у данай мясцовасці.

Вырашаць пытаньне падвышэння ўраджайнасці мы павінны ў залежнасці ад глебавых асаблівасцяў ня толькі паасобных раёнаў, але нават і ў залежнасці ад асаблівасцяў глебы ў паасобных паселішчах. Мы ведаем, што паасобныя ўрочышчы аднаго і таго-ж паселішча маюць свае глебавыя асаблівасці, якія патрабуюць і рознага падыходу да іх апрацоўкі ўгнаення і засеву тымі або іншымі культурамі. Гэта добра ведаюць практыкі сяляне. У гэтых сялян практыкаў і сялян-даследчыкаў ёсць часта добрае веданне складу глеб паасобных вучасткаў сваіх палёў і ўплыву глебавых асаблівасцяў на ўраджайнасць розных культур. Гэтыя здабытыя сялянамі-даследчыкамі практычныя веды аб мясцовых глебах трэба правярыць спецыяльнымі досьледамі, па магчымасці, пры дапамозе і ўдзеле аграномаў і зладжыць глебавыя карты для кожнага паселішча, кожнага сельсавету і раёнаў: у аднаўерсным маштабе для карт паселішч і двухўерсным для карт сельсаветаў і раёнаў. Да гэтых карт павінны быць даданы адпаведныя глебавыя калекцыі і апісанні выпрабаваных спосабаў апрацоўкі і ўгнаення кожнага віду глебы, а таксама даны кароткія паказанні, для якіх культур найбольш прыгодны тыя або іншыя адмены глеб. З гэтымі глебавымі асаблівасцямі кожнае мясцовасці данага паселішча, сельсавету і раёну, з спосабамі іх найлепшай апрацоўкі і ўгнаення, з найлепшым выкарыстоўваннем кожнага гатунку глебы павінны быць знаёмы ўсе мясцовыя агрыкультурныя працаўнікі, а таксама з гэтымі асаблівасцямі трэба потым азнаёміць і насельніцтва адпаведных паселішч, і вучняў школ (у час правядзення экскурсій у прыроду, вывучэння карт і інш.). А што складанне глебавых карт могуць выконваць краязнаўчыя арганізацыі, аб гэтым сьведчыць, напр., вопыт Слуцкага раённага т-ва краязнаўства, якое зладжыла гэтую глебавую карту свайго раёну¹⁾. Карта гэтая хця і ня зусім адпавядае ўсім навуковым запатрабаванням і навуковай тэрмінологіі, але ў значнай меры можа адказваць практычным запатрабаванням мясцовых працаўнікоў аграноміі. Вывучэнне глебы патрэбна і таму, што на яе пры належным даследаванні можна рабіць уплыў у сэнсе ўзбагачэння яе спажывнымі матэрыямі і палепшання фізічных уласцівасцяў, прычым апошняе набывае асаблівае значэнне, бо без палепшання фізічных уласцівасцяў глеба не дае належных вынікаў і ўзбагачэння яе спажывнымі матэрыямі.

Патрэбнасць палепшання фізічных уласцівасцяў глебы выклікае пытанне аб вапнаванні глебы і ўзбагачэнні яе арганічнымі матэрыямі. Пытанне аб угнаенні зьяўляецца вельмі сур'ёзным пытаннем у комплексе прасцейшых мерапрыемстваў па падвышэнні ўраджайнасці і звязваецца ў значнай меры з вывучэннем прыродных рэсурсаў нашай краіны, а між тым „мы па сутнасці ня ведаем, што ў нас ёсць... мы яшчэ настолькі мала ведаем нашу Беларусь, усе нашы прыродныя рэсурсы, якія можна было-б паставіць на службу сацыялістычнаму будаўніцтву, што нам трэба мабілізаваць, як кажуць, пашыраным фронтам навуку на выяўленне ўсіх уласных магчымасцяў, пры дапамозе якіх мы маглі-б сур'ёзна ставіць задачу

¹⁾ Дэманстравалася на 2-м пленуме КПВСБ 1—4 сьнежня 1928 г. пры дакладзе аб глебав. досьледах б. Слуцкай акр. глебавод. Рагавым.

ўзняцца ўраджайнасці¹⁾. Гэтая нявывучанасць прыродных рэсурсаў нашай краіны перашкаджае нашаму ўраду пры вырашэнні, напр., месца і магчымасцяй пабудовы фосфарытнага заводу, з прычыны яшчэ ня зусім дакладнага вывучэння багаццяў фосфарытных заляганняў²⁾. Ну, а ці ведаем мы ўсе нашы мясцовыя (у кожным раёне, сельсавеце) запасы вапны, торфу і розных адкідаў, якія можна скарыстаць, як угнаення? Калі і ведаем, дык вельмі і вельмі мала, недастаткова для таго, каб можна было ставіць канкрэтна пытанне аб іх выкарыстоўванні для ўгнаення. І вось перад нашымі краязнаўчымі арганізацыямі паўстае пытанне заняцця вывучэннем месц залягання вапны і торфу і, па магчымасці, вызначыць багацці гэтых заляганняў, што становіцца асабліва патрэбным у сувязі з пастановай СНК БССР аб утварэнні па лініі коопэрацыі 25 саматужных торфападсычальных заводаў на працягу бліжэйшых 2-х гадоў, апрача пабудовы аднаго вялікага механізаванага заводу з гадавым вырабам 200 тыс. пуд. у год. Краязнаўчая праца па вывучэнні багаццяў і якасці торфу ў значнай меры можа быць карыснай для пабудовы саматужных торфяна-падсычальных заводаў. Разам з гэтым неабходна пры дапамозе сялян-даследчыкаў і праз іх дакладна вывучыць уплыў розных угнаенняў і ў рознай іх камбінацыі на падвышэнне ўраджайнасці на розных адменах глебы данай мясцовасці. Неабходна таксама вывучыць, якія ўгнаенні (торф, попел, лубін і інш.) маюць магчымасць найбольшага пашырэння сярод сялян данай мясцовасці, каб непасрэдным кіраўніком гэтае справы можна было ўлічыць усе магчымасці пашырэння розных відаў угнаення ў агульным плане падняцця ўраджайнасці. „Пытанне аб магчымасці скарыстання, як угнаення, розных фабрычных адкідаў“, якое ставіцца СНК БССР перад нашымі вышэйшымі даследчымі ўстановамі, у некаторай ступені можа вывучацца і краязнаўчымі арганізацыямі пры належнай консультацыі і дапамозе з боку адпаведных навуковых устаноў (Навук-Даслед. Інст. і інш.).

У галіне насеннаводства краязнаўчыя арганізацыі могуць правесці значную працу па вывучэнні мясцовага гатунковага насення розных культур і залежнасці падвышэння ўраджайнасці ад ужывання гатунковага насення ў розных гаспадарках. На канкрэтных прыкладах, з лічбовымі данымі, сялянам трэба будзе паказаць і даказаць, якое значэнне мае ўжыванне гатунковага і ачышчанага насення на павялічэнне ўраджайнасці.

У справе падвышэння ўраджайнасці, як зазначыў т. Галадзед на 1-м усебеларускім агронамічным з'ездзе, вялікае значэнне мае „пытанне інвентарызацыі сельскае гаспадаркі паводле апошняга слова тэхнікі—пытанне сур'ёзнае, якому трэба аддаць належную ўвагу“.

Каб сур'ёзна паставіць пытанне аб машынізацыі нашай сельскай гаспадаркі, нам трэба дакладна ведаць ступень забяспечанасці машынамі сялянскіх гаспадарак розных тыпаў, спосаб іх выкарыстоўвання сялянамі, мясцовыя запатрабаванні на розныя машыны для пэўных раёнаў і г. д. Мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі павінны вывучыць пытанне аб найхутчэйшай замене сахі хаця-б плугам, калі ня трактарам, і на вопыце калектыўных гаспадарак і гаспадарак сялян-

¹⁾ З прамовы тав. М. Галадзед на першым усебеларускім агронамічным з'ездзе. Сав. Бел. № 25. 1928 г.

²⁾ Там-жа.

дасьледчыкаў паказаць магчымасць і выгаднасць ужывання плуга і трактара замест сахі.

Калі краязнаўчая праца будзе праводзіцца на фактах і зьявах запраўднага жыцця, ілюстравацца канкрэтнымі жыццёвымі прыкладамі (досьледы, экскурсіі, выстаўкі), дык ня так ужо цяжка будзе зрабіць пэўны пералом у методах працы ў сельскай гаспадарцы, арганізаваць колектыўны заказ на плугі, машыны і іншы сельска-гаспадарчы інвэнтар.

У сваім дакладзе на IV сесіі ЦВК ССР т. Якаўлеў прывёў сумныя лічбы разьмеркаваньня нашага збожжа паміж чалавекам і рознымі шкоднікамі збожжа. Прыведзеныя лічбы паказваюць, што шкоднікі зьядуюць збожжа больш, чым застаецца для чалавека (31147500 і 29 міл. тон). А ці можам зараз шырокім фронтам павесці барацьбу з шкоднікамі? Спачатку гэта нам будзе цяжка зрабіць, бо працоўныя сялянскія масы дакладна ня ведаюць гэтых шкоднікаў, ня ведаюць і мер барацьбы з імі. Вывучэньне гэтых мясцовых шкоднікаў, грыбоў і сьметнякоў, умоў іх пашырэння і спосабаў барацьбы з імі будзе складаць адну з задач нашых краязнаўчых арганізацый разам з аграномамі і сялянамі-дасьледчыкамі. Вынікам дасьледваньня ў гэтай галіне і павінна быць арганізацыя цэлай сыстэмы аховы расьлін (належаная апрацоўка глебы, ачыстка і пратраўліваньне насеньня, апыркваньне і інш.).

Гэткія пытаньні, як вывучэньне найлепшых гатункаў свойскае жывёлы, найлепшых умоў яе ўтрыманьня і атрымання найбольшай прыбыткунасьці, вывучэньне кармовай праблемы ў мясцовых умовах павінны знайсці сабе месца ў працы нашых краязнаўчых арганізацый, увязанай з агульным плянам падвышэньня ўраджайнасьці і падняцця сельскай гаспадаркі ў сваім раёне.

У вёсцы адбываецца цяпер клясавая барацьба ў сувязі з эканамічнай палітыкай партыі і Савецкай улады, накіраванай на дапамогу бядняцкім і серадняцкім гаспадаркам і на барацьбу з кулакамі. Кулацка-заможная частка вёскі імкнецца затрымацца на сваіх пазыцыях і тармазіць разьвіцьцё бядняцкіх гаспадарак. Заможная частка вёскі і да гэтага часу яшчэ месцамі крэдытуе беднату насеньнем, легальна і нелегальна пашырае сваю пасеўную плошчу за кошт некаторых бядняцкіх гаспадарак; заможнікі ў большай частцы зрываюць пляны расьсяленьня вёскі на пасёлкі, перашкаджаюць пераходу на шматполье, коопэраваньню насельніцтва вёскі, мэліорацыі і г. д., а ў выніку ўсяго гэтага мы сустракаем і будзем сустракаць цэлы шэраг цяжкасьцяў у разьвіцьці нашае сельскае гаспадаркі наогул і ў падвышэньні ўраджайнасьці ў прыватнасьці. Але бедната змагаецца з заможнікамі і ідзе ўперад па шляху разьвіцьця новых форм гаспадаркі. Можна было-б прывесці шмат прыкладаў гэтага клясавога змаганьня ў вёсцы, але памеры артыкулу не дазваляюць гэтага нам зрабіць. Краязнаўчым арганізацыям трэба дасьледваць, якія сілы, якія погляды і традыцыі стрымліваюць і перашкаджаюць нараджэньню новых колектыўных форм гаспадаркі і якія сродкі будуць найбольш рацыянальны ў даных мясцовых умовах для паскораньня тэмпу перабудовы нашае сельскае гаспадаркі.

Можна паўстаць пытаньне: якія-ж гаспадаркі мы павінны ўзяць для нашых досьледаў? Трэба вывучаць як індывідуальныя (бядняцкія і серадняцкія), так і колектыўныя гаспадаркі, прычым найбольшая

ўвага павінна быць зьвернута на найбольш культурныя колектыўныя гаспадаркі і гаспадаркі сялян-дасьледчыкаў.

Краязнаўчыя дасьледваньні заўсёды павінны мець на ўвазе адшукаць найлепшыя формы арганізацыі гаспадаркі і працы ў ёй з найбольшай эканоміяй сіл і найбольшай прадукцыйнасьцю працы. Гэткімі гаспадаркамі, бязумоўна, зьявляцца буйныя колектыўныя і савецкія гаспадаркі, калі яны добра арганізаваны. Вынікі краязнаўчых дасьледваньняў ўраджайнасьці колектыўных гаспадарак павінны паказаць мясцовому насельніцтву і шляхі да інтэнсыфікацыі сваіх індывідуальных гаспадарак, а галоўным чынам павінны выявіць і паказаць бядняцкай і серадняцкай масе, як магчыма арганізаваць культурную і высокаінтэнсыўную колектыўную гаспадарку. Вывучэньне колектыўных гаспадарак і параўнаньне іх з індывідуальнымі сялянскімі гаспадаркамі пакажа мясцовому насельніцтву ўсю выгаду зямляўпарадкаваньня, шматпольля і машынізацыі сельскай гаспадаркі.

Зусім зразумела, што правядзеньне ў жыцьцё ўсіх агрыкультурных мерапрыемстваў патрабуе пашырэньня сярод вясковага насельніцтва аграномічных ведаў. Краязнаўчыя арганізацыі тутакі могуць прарабіць значную працу: арганізаваць і правесці шэраг экскурсій у культурныя колектыўныя гаспадаркі і гаспадаркі сялян-дасьледчыкаў, наладзіць шэраг лекцый і дакладаў, прыняць удзел у арганізацыі с-гаспадарчых выставак і інш. Трэба лічыць неадкладна патрэбным арганізаваць у кожным раёне, сельсавеце і нават кожнай вёсцы спэцыяльныя аддзелы пры краязнаўчых аддзелах, куткі пры хатах-чытальнях, надрамах, школах, дзе былі-б сабраны ўсе экспанаты па вывучэньні мясцовых глеб, культурных расьлін, выпрабаванага для данага раёну гатунковага насеньня, шкоднікі расьлін, карты, дыяграмы росту мясцовай гаспадаркі і розных досьледаў; тут-жа павінна быць і популярная сельска-гаспадарчая літаратура. Гэтыя аддзелы краязнаўчых музэяў і дасьледчых палі і гаспадаркі і павінны зьявіцца тымі першачатковымі лябораторыямі, у якіх павінны распрацоўвацца пытаньні палепшаньня сельскай гаспадаркі ў данай мясцовасьці.

Мы лічым, што дасьледваньне комплексу ўмоў падвышэньня ўраджайнасьці ў тэй або іншай мясцовасьці павінна быць цесна звязана з працай сярод мясцовага насельніцтва ў сэнсе перадачы яму ўсіх здабытых досьледамі ведаў і мець сваёй задачай выклікаць імкненьне да новых форм гаспадаркі і ўжываньня ўсіх дасягненьняў тэхнікі і навукі. Але мала выклікаць толькі імкненьне да перабудовы форм гаспадаркі, трэба яшчэ і арганізаваць справу, дапамагчы яе ажыцьцяўленьню.

Краязнаўчыя арганізацыі сумесна з мясцовымі партыйнымі і грамадзкімі арганізацыямі павінны, напр., вывучыць, арганізаваць і правесці належным чынам зямляўпарадкаваньне з шматпольлем, з належнай апрацоўкай і ўгнаеньнем глебы, засевам гатунковым насеньнем і г. д. Трэба аддаць максымум увагі вывучэньню колектыўных гаспадарак і арганізацыі іх, улічыўшы вопыт лепшых гаспадарак, якія яшчэ да гэтага часу мала вывучаны з боку найлепшай арганізацыі ў іх працы ў полі і дома (віды хатняй працы) і зусім ня вывучаны з боку арганізацыі ў іх новага быту.

Кароткі плян працы для краязнаўчых арганізацый па падвышэньні ўраджайнасьці і вытворчасці сельскае гаспадаркі.

Арганізацыя працы. Наладзіць цесную сувязь і супрацоўніцтва з сялянамі-дасьледчыкамі, аграномамі, культурнымі колектыўнымі і савецкімі

гаспадаркамі і дасьледчымі станцыямі. Прыняць удзел у распрацоўцы раённых, сельсавецкіх і пасёлкавых (вясковых) плянаў па падвышэньні ўраджайнасьці. Вызначыць пэўныя аб'екты для сталых і сыстэматычных досьледаў: індыўідуальныя сялянскія (бядняцкія і серадняцкія), колектыўныя і савецкія гаспадаркі. Складзіць канкрэтны плян працы краязнаўчых арганізацый з разьмеркаваньнем працы паміж паасобнымі членамі арганізацыі.

Популярызаваць сярод бядняцкіх і серадняцкіх мас свайго паселішча пастановы партыі і Савецкага ўраду аб мерапрыемствах па падвышэньні ўраджайнасьці. Выявіць і арганізаваць мясцовыя бядняцка-серадняцкія актыў. Сумесна з КСМ і школай падняць сьвядомасьць мас і арганізаваць пашырэнне аграномічных ведаў у насельніцтва вёсак свайго сельсавету або раёну.

У кожным раённым краязнаўчым т-ве арганізаваць сельска-гаспадарчую сэкцыю, у якую ўвесці аграпрацаўнікоў, сялян-дасьледчыкаў, комсамольцаў і найбольш актыўных сялян (беднякоў і сераднякоў). У кожным сельсавеце і (пажадана) у кожнай вёсцы (або пасёлку, колектыве, сав.-гаспадарцы) арганізаваць краязнаўчыя гурткі з практычным заданьнем—вывучэньня ўмоў разьвіцьця мясцовай гаспадаркі і ўдзелу ў падняцьці вытворчасьці сельскай гаспадаркі свайго паселішча, у павялічэньні ўраджаю ў бліжэйшыя гады.

Вывучэньне ўраджайнасьці нашых гаспадарак. Ураджайнасьць розных культур бядняцкіх, серадняцкіх і кулацкіх гаспадарак у дарэволюцыйныя і паслярэволюцыйныя гады ў залежнасьці ад зьмены тэхнікі і спосабаў апрацоўкі глебы, угнаеньне, ад якасьці насеннага матар'ялу і спосабаў пасеву.

Ураджайнасьць колектыўных і савецкіх гаспадарак у параўнаньні індыўідуальных сялянскіх гаспадарак і ўраджаямі былых панскіх маёнткаў. Вывучэньне прычын неаднолькавых ураджаяў розных тыпаў гаспадарак; прычыны больш высокіх ураджаяў у буйных гаспадарках у параўнаньні з ураджаямі ў дробных гаспадарках. (Злажыць адпаведныя дыяграмы).

На падставе здабытых лічбовых і фактычных даных вытлумачыць сялянам выгады пераходу да буйных колектыўных гаспадарак.

Вывучэньне глеб. Вывучыць глебы свайго раёну, сельсавету, паселішча (для гуртка) з боку іх мэханічнага складу і фізычных уласьцівасьцей. Урадлівасьць розных культур на розных глебах данай мясцовасьці. Найлепшыя спосабы апрацоўкі і ўгнаеньня кожнага віду глебы па досьледах сялян-дасьледчыкаў і вопытных станцый.

Правесці спэцыяльныя досьледы над глебамі ў абраных для дасьледваньня гаспадарках з боку вывучэньня: найбольш адпаведнага часу для апрацоўкі,—уплыву розных спосабаў апрацоўкі і розных угнаеньняў на ўраджаі і інш.

Складзіць колекцыю мясцовых глеб для музэю; азнаёміць насельніцтва з вынікамі досьледаў і з найлепшымі спосабамі апрацоўкі і ўгнаеньня глеб у залежнасьці ад іх асаблівасьцей.

Вывучэньне праблемы ўгнаеньняў. Віды і спосабы ўгнаеньня глебы раней (да рэвалюцыі) і цяпер у сялянскіх індыўідуальных і колектыўных гаспадарках. Пашыранасьць ужываньня, як угнаеньня, лубіну, сэрэдзі, пялюшкі, торфу, попелу і розных адкідаў. Вывучыць вынікі ўжываньня натуральнага, зялёнага і штучных угнаеньняў і камбінацыі розных угнаеньняў на мясцовых глебах.

Вывіць: патрэбнасьць рознага роду ўгнаеньняў у індыўдуальных і колектыўных гаспадарках, мясцовыя магчымасьці забяспечаньня ўгнаеньнем бядняцкіх і серадняцкіх гаспадарак і патрэбную дапамогу з боку дзяржаўных устаноў і коопэрацыйных арганізацый.

Дасьледаваць месцы знаходжаньня і запасы заляганьня фосфарытаў, вапны і торфу і магчымасьць іх здабываньня.

Арганізаваць актыў вёскі для зьбіраньня попелу, апрацоўкі для ўгнаеньня розных адкідаў (кампосныя кучы) і правільнага скарыстаньня іх.

Барацьба з засьмечанасьцю палёў і ўдзел у палепшаньні якасьці насеннага матар'ялу.

Засьмечанасьць розных зернавых культур гаспадарак паасобных вёсак і пасёлкаў; найбольш пашыраныя сьметнякі розных культур; прычыны вялікай засьмечанасьці палёў (межы, апрацоўка поля, характар угнаеньня, засеў неачышчаным насеньнем і інш.); рыначная і спажывная каштоўнасьць зерня ў залежнасьці ад засьмечанасьці. Дасьледаваць: якія гаспадаркі ўжываюць гатунковае, ачышчанае і неачышчанае насеньне і якія вынікі ўжываньня рознай якасьці насеньня; якія гаспадаркі (бядняцкія, серадняцкія, кулацкія) найбольш імкнуча да сяўбы палепшаным насеньнем; спосабы і арганізацыя ачысткі насеньня; уплыў і дапамога палепшаньню насеннаводтва з боку мясцовых органаў Савецкай улады, сельска-гаспадарчай коопэрацыі, савецкіх гаспадарак і інш.; колькі машын для ачысткі насеньня ёсьць у вёсцы і як яны разьмяркоўваюцца па гаспадарках, кім і наколькі выкарыстоўваюцца (нагрузка).

Правесці шырокую кампанію за абкашваньне і зьнішчэньне меж, за правільную і глыбокую ўспашку палёў, за засеў толькі ачышчаным і выпрабаваным для данага раёну гатунковым насеньнем. Пры дапамозе сел.-гаспадарчай коопэрацыі арганізаваць ачыстку насеньня ва ўсіх гаспадарках вёскі, набыцьцё трыераў, сартовак; у сельсаветах арганізаваць закладку палёў гатунковага палепшанага насеньня.

Вывучэньне шкоднікаў нашых палёў і барацьбы з імі.

Найбольш пашыраныя грыбкі і шкоднікі культурных расьлін; характар і разьмеры шкоды, якую яны прыносяць у данай мясцовасьці; прычыны зьяўленьня і пашырэньня розных шкоднікаў і ўмовы іх жыцьця; мясцовыя меры барацьбы з імі па досьледах сялян-дасьледчыкаў і вопытнікаў.

Арганізаваць нагляданьне за шкоднікамі і выдзеліць корэспондэнтаў сялян для гэтае справы; арганізаваць пратраўліваньне насеньня, апыркваньне расьлін і інш. меры барацьбы са шкоднікамі.

Праца ў галіне машынізацыі вёскі.

Вывучыць, якія прылады ўжываюцца ў данай мясцовасьці для апрацоўкі глебы (ужываньне сох, плугоў, трактараў) і якія для пасеву, уборкі ўраджая, малацьбы і інш. (у індыўдуальных і колектыўных гаспадарках); пашыранасьць розных відаў прылад; перашкоды для шырокага ўжываньня машын і захаваньня прымітыўных прылад (сахі, драўлянай бораны, смыка); роля сельска-гаспадарчай коопэрацыі ў

пашырэнні і забяспечанні машынамі бядняцкіх і серадняцкіх гаспадарак; мясцовая ініцыятыва ў гэтым кірунку; выкарыстоўванне машынных і савецкіх гаспадарак і пракатных пунктаў.

Эканомія жывой рабочай сілы і павялічэнне ўраджайнасці пры ўжыванні машын.

Даследваць, які асортымэнт машын і прылад найбольш адпавядае запатрабаванням данай мясцовасці.

Распрацаваць канкрэтныя мерапрыемствы для пашырэння ўжывання машын, адпаведных мясцовым запатрабаванням асортымэнтаў (арганізацыя машынных таварыстваў, колектыўных заказаў і інш.).

Вывучэнне ўмоў палепшання жывёлагадоўлі.

Якасць мясцовай жывёлы (кароў, сьвіней) і яе прыбыткунасць у гаспадарках. Павялічэнне прыбыткунасці жывёлы ў залежнасці ад яе дагляду і пароды.

Мясцовыя цяжкасці вырашэння кармовага пытання і ўмовы яго найлепшага вырашэння. Вынікі сялян-даследчыкаў у гэтым пытанні.

Даследваць, якая парода жывёлы найбольш адпавядае мясцовым умовам і запатрабаванням, і якія ёсць магчымасці і ўмовы для развіцця малочнае гаспадаркі і бэконнай сьвінагадоўлі.

Распрацаваць плян канкрэтных мерапрыемстваў палепшання жывёлагадоўлі ў мясцовых умовах (калектыўнае набыццё вытворнікаў, адпаведны дагляд жывёлы і г. д.) і арганізаваць бядняцка-серадняцкія масы для яго ажыццяўлення.

Удзел у вырашэнні кармовага пытання¹⁾.

Кармовыя дачы і віды кармоў для розных жывёл у розныя поры году; прадукцыйнасць жывёлы мясцовых гаспадарак у залежнасці ад якасці і забяспечанасці жывёлы кармамі. Як вырашаюць кармавае пытанне розныя групы гаспадарак. Пашырэнне кармовых траў і караньплодаў у індывідуальных і колектыўных гаспадарках.

Выкарыстаць (або арганізаваць) досьледы ў мэтах наладжвання працы па падвышэнні ўраджайнасці сенажаці, пашырэнні засеваў кармовых траў і караньплодаў, сіласавання кармоў; вывучыць пытанне накіравання ўтварэння штучных пашаў (у першую чаргу ў колектыўных гаспадарках і пасёлках).

Колектывізацыя і коопэраванне вясковых гаспадарак.

Даследваць па адной-дзве бядняцкіх, серадняцкіх, гаспадарак, адну-дзве гаспадаркі сялян-даследчыкаў і найбольш культурныя колектыўныя гаспадаркі ў мэтах выяўлення плянаваўскага выдзялення кожнай з гэтых гаспадарак, арганізацыі і прадукцыі працы, магчымасці выкарыстоўвання культурна-аграномічных мерапрыемстваў, складаных машын і наогул дасягненняў сучаснае навукі і тэхнікі. Выявіць і на канкрэтных даных паказаць насельніцтву перавагу колектыўных форм гаспадаркі над індывідуальнымі сялянскімі гаспадаркамі.

¹⁾ Усе практычныя мерапрыемствы праводзяцца пры ўдзеле і тэхнічным кіраванні мясцовых аграномаў.

Дасьледваць найлепшыя формы пераходу ад індыўідуальных да колектыўных гаспадарак. Вынікі досьледаў папулярызаваць сярод бядняцкіх і серадняцкіх мас вёскі.

Організаваць (выходзячы з мясцовых запатрабаванняў) прасьцейшыя коопэрацыйныя аб'яднаньні: мышыновыя, насенныя, меліорацыйныя т-вы, малочныя арцелі і інш.

Вывучыць пытаньне наконт магчымасьці арганізацыі сельска-гаспадарчага т-ва, арцелі або комуны і дапамагчы ўтварэньню таго або іншага колектыўнага аб'яднаньня.

Праца краязнаўчых арганізацый у галіне аграномізацыі насельніцтва.

Організаваць і праводзіць экскурсіі ў культурныя колектыўныя і савецкія гаспадаркі, у гаспадаркі сялян-дасьледчыкаў, на дасьледчыя станцыі і інш.

Папулярызаваць вынікі сваіх дасьледваньняў у форме дакладаў і гутарак, дыяграм, табліц і інш., выкарыстоўваючы для гэтага-жа мэты мясцовыя газеты.

Мясцовыя краязнаўчыя музэі папоўніць экспанатамі, якія-б характарызавалі стан і разьвіцьцё мясцовай сельскай гаспадаркі і паказвалі-б шляхі яе інтэнсыфікацыі, а бібліотэкі папоўніць літаратурай аб гаспадарцы мясцовага краю.

Наладзіць консультацыйную справу па пытаньнях арганізацыі працы ў галіне падвышэньня ўраджайнасьці і падняцця вытворчасці сельскае гаспадаркі.

Організаваць і прымаць актыўны ўдзел у практычных мерапрыемствах па падвышэньні ўраджайнасьці (напр.: у арганізацыі ачысткі насення, набыцця машын, пасеву каранёпловаў і г. д.) і такім чынам уцягваць насельніцтва ў запраўдную працу па палепшаньні сваіх гаспадарак.

М. Карповіч.

Пра беларускі тэатр у Горадні.

Гісторыкі беларускага тэатру чамусьці замоўчваюць аб беларускіх спэтаклях у Горадні¹⁾, хаця аб горадзенскіх тэатральных паказах пісалі ня толькі газеты, але і часопісы²⁾. Ды і заўсёды Горадня мала адставала ў тэатральных справах ад такіх нашых вялікіх культурных цэнтраў, як — Менск і Вільня, ня кажучы аб Слуцку, Чэрвені і інш. Першы горадзенскі беларускі спэтакль адстаў ад першага віленскага беларускага спэтаклю, які некаторыя і лічаць пачаткам беларускай тэатральнай справы, толькі на сем дзён. Першы віленскі беларускі спэтакль у клюбе чыгуначнікаў адбыўся 12 лютага 1910 г., а першы горадзенскі беларускі спэтакль быў наладжаны 19 лютага 1910 г. Тэрмін, здаецца, не вялікі. Вось што піша Л. С-ш у „Успаміне аб Горадзенскім Гуртку Беларускай Моладзі“, зьмешчаным у мясячніку беларускага студэнцтва ў Вільні „Студэнская Думка“ за 1925 г. № 3 (4) і № 4 (5), аб гэтых першых беларускіх спэтаклях у Горадні. Увосень

¹⁾ М. Грамыка. „Ад аматарскага гуртка да дзяржаўнага тэатру“ (Час. „Полымя“ 1927 г., № 7, стар. 158).

²⁾ Часопіс „Беларускае Жыцьцё“ за 1919 г. №№ 11, 15 і 19.

1909 г. Д. Грынкевічам і вучнем 7-ай класы гімназіі Адамам Бычкоўскім з гімназістаў і гімназістак быў закладзены ў Горадні нелегальны беларускі гурток, які чытаў беларускія кніжкі, вывучаў гісторыю і географію Беларусі, пашыраў беларускія газеты і кніжкі, чытаў рэфэраты, ладзіў вечарыны, спектаклі нават у вёсцы, рабіў „спацыры“ за горад, пад Нёман, у Ласосну, сьпяваў беларускія песні і г. д. 19 лютага 1910 г. гэтым гуртком і была наладжана „ў прыватным памяшканьні (у доме Саянкаў па Паліцыйнай вуліцы)“ першая беларуская вечарына-спектакль у Горадні. Была, як гэта часта водзіцца ў беларусоў, 1) абавязковая прамова, 2) рэфэрат П. Аляксюка на тэму „Беларусы і іх нацыянальнае адраджэньне“, 3) сьпевы, 4) музыка, 5) дэклямацыя і 6) спектакль — ставілі вядомую камэдыю Крапіўніцкага „Па рэвізіі“. Як піша аўтар успамінаў, артысты гулялі так добра, што „па жаданьні публікі на другі дзень спектакль цалком быў паўтораны“.

Гурток „маніўся пашырыць сваю працу на вёску і дзеля гэтага пад час тых-жа запускау цэлы склад артыстаў паехаў на вёску, дзе ізноў ставілі „Па рэвізіі“, дэклямацыі і быў прачытаны рэфэрат. Гэтая першая вечарына для вёскі была наладжана ў Сакольшчыне, у маёнтку „Крыштапарова“, каля мястэчка Новы-Двор. „Вялізарная саля, паміма дрэннай пагоды“, — кажа далей аўтар успамінаў — „была поўная людзей з вёсак Мілянкоўцы, Пачаране і Бернікі“.

Праз год, у палавіне лютага 1911 г. гурток зноў ладзіў вечарыну, на якой, між іншым, быў і Іван Луцкевіч, „сумысьля прыехаўшы з Вільні“. На ёй быў перш за ўсё прачытаны рэфэрат на тэму: „Адгалосак душы беларускага народу ў яго песнях, казках і легендах“. Далей паяў хор і была пастаўлена камэдыя Каганца „Модны Шляхцюк“.

„У пару тыдняў пасяля ўвесь склад артыстаў, хор і оркестр струнных інструмэнтаў паехалі ў Сакольшчыну, дзе ў маёнтку Дубніца быў паўтораны вышэйапісаны спектакль“. Там, у маёнтку, вечарыну адгулялі без дазволу ад поліцыі і „да гэтага адбылася яна ў маёнтку горадзенскага архіярэя, аб чым арандатар і жыўшы ў маёнтку манах не абмінулі ў хуткім часе архіярэя паведаміць. Справа адразу апынілася ў губарнатара і толькі дзякуючы знаёмству з адным чыноўнікам губарнатарскай канцылярыі ўдалося яе схваць „пад сукно“. На самой вечарыне былі сяляне вёсак — Беляне, Хварасьцяне і Стрэльчыкі.

Гэтым самым гуртком вечарына ладзілася ў канцы 1911 г. (у кастрычніку) у прыватным памяшканьні (Э. Савіцкай), дзе ставіўся сцэнічны абразок вершам „Пастушкі“ і жывыя абразы, а таксама ў 1912 г. (6 студзеня) елка ў вёсцы Сэруцеўцы Сакольскага пав. Навадворскай парахвіі, дзе, апроч цукерак і інш. дзецяў было раздадзена шмат календароў, кніжак, „Нашай Нівы“ і „Беларуса“, і вечарына перад Вялікаднем, дзе ставілі камэдыю „Страхі“ (пераклад з польскай мовы). На запускі ў 1913 г. гурток ладзіў невялікі спектакль. Ставілі „Міхалку“ і „Варажба цыганкі“, апроч таго жывыя абразкі і дэклямацыі.

Вайна 1914 г. раскідала гурток моладзі і разagnaла яго сяброў па ўсім сьвеце. Тыя маленечкія проблескі беларускай тэатральнай справы ў Горадні, якія заклаў „Горадзенскі Гурток Беларускай Моладзі“ ў 1910 г., давялося аднавіць толькі ў 1919 г. зусім іншай беларускай арганізацыі, ізноў такі моладзі — „Драматычнаму Гуртку Грамады Беларускай Моладзі ў Горадні“.

У канцы 1918 г., а асабліва ў пачатку 1919 г., пачалі адзін за адным варочацца на бацькаўшчыну бежанцы. Горадня перажывала тады пераходны час. Немцы тады пакідалі Горадзеншчыну. Іх цягнікі, наваленыя розным беларускім дабром, дзень і ноч ішлі ў Нямецчыну. Вывозілі ўсё, што толькі маглі. А палякі спачатку палахліва, а потым усё сьмялей і сьмялей заступалі іх месца, ня глядзячы на арганізацыю славутага „беларускага“ войску і на побыт у Горадні крыклівых беларускіх „міністраў“. Разбуджаная рэволюцыяй горадзенская моладзь, якая амаль што ўся была сьведкаю Кастрычнікавай рэволюцыі і, вярнуўшыся на бацькаўшчыну, знаходзілася пад яе ўплывам, не магла ў такі час аставацца бязьдзейнаю. Вось і паўстала тады думка аб нейкай арганізацыі беларускай моладзі. Здаецца ў траўні месяцы 1919 г. склалася ініцыятыўная група, якая павінна была згуртаваць навокал сябе горадзенскую беларускую моладзь і склікаць яе на агульны сход. Сабралася каля 50 чалавек. Сход назваў сябе першым сходам новай арганізацыі „Грамады Беларускай Моладзі ў Горадні“ і прыняў тут-жа статут Грамады. Грамада паставіла сабе на мэце: азнаёміць беларускую моладзь з роднаю моваю, літаратураю, гісторыяю, географіяю, песьняю і г. д., дзеля гэтага яна падзялілася на гурткі (сэкцыі): драматычны, харавы, музычны і інш. Пастаноўлена было арганізаваць у некаторых вёсках філіі. Такія і былі арганізаваны ў м. Крынках і ў с. Верцелішках і досыць добра працавалі. Лік сяброў пасля сходу павялічваўся з кожным днём, і на 2-гі сход Грамады 14 кастрычніка 1919 г. ужо сабралася каля 100 сяброў. З першых дзён Грамада зрабілася самаю популярнаю ў Горадні арганізацыяй.

Лепш за ўсіх працавалі драматычны і харавы гурткі Грамады. Яны працавалі разам. Харавы гурток, калі ішла п'еса з 2-х актаў ці дзьве комэдыі, заўсёды даваў на трэцяе аддзяленьне вечарыны канцэрт. Канцэртныя аддзяленьні пад кіраўніцтвам таленавітага кіраўніка хору Ўл. Шака выходзілі заўжды вельмі ўдалымі. Такія сьпевы, як — „бульбачка“, „калыханка“ і інш. публіка прымушала гучнымі воплескамі сьпяваць па некалькі разоў. Хор дапамагаў таксама драматычнаму гуртку і ў пастаноўцы некаторых п'ес са сьпевамі. Пераапанутыя сябры хору былі гасьцямі ў „Паўлінцы“ Янкі Купалы.

Яшчэ задоўга да арганізацыі драматычнага гуртка Грамады Беларускай Моладзі ў Горадні, у пачатку 1919 г. артыст-профэсыянал, Бастуноў (Корчынскі), маніўся арганізаваць „беларускую“ труп. Аб гэтым нават хваліліся ў міністэрскіх газэтках. Але на марах Бастунова справа і скончылася. Варта яшчэ тут адзначыць і беларускую дзіцячую пастаноўку п'ескі „Снатворчы Мак“ Лейка ў траўні месяцы 1919 г. П'еску паставіў горадзенскі беларускі дзіцячы прытулак удзень, выключна для дзяцей.

Драматычны Гурток Грамады Беларускай Моладзі ў Горадні арганізаваўся ў чэрвені 1919 г., а ў нядзелю ўвечары 20 ліпеня таго году, як на ўрачыстасьць сабралася ў гарадзкі тэатр уся Горадзенская беларуская публіка на першы спэтакль драматычнага гуртка. Для горадзенцаў гэта было цэлае свята. Ставілі комэдыю Крапіўніцкага „Парэвізіі“ і жарт А. Валодзькага „Як яны жаніліся“, сьпяваў таксама хор і былі дэкламацыі вершаў беларускіх поэтаў. Вечарына прайшла надзвычайна жвава. Артыстаў выклікалі па некалькі разоў. Артысты былі ў захапленьні ад такіх бурных посьпехаў, гэты першы спэтакль даў новыя сілы і новыя надзеі. Але ў той-жа вечар разам з тым і смутак апанаваў артыстаў. Зараз-жа пасля спэтаклю палякі арыштавалі са-

мага актыўнага сябра драматычнага гуртка К. Салошыка і павялі ў астрог, дзе ён і прасядзеў каля 2-х тыдняў.

Удзельнічалі ў першым спектаклі ўсе аматары, якія ўпяршыню выступалі на сцэне. У комедыі „Па рэвізіі“: Старшыня—М. Карповіч, Пісар—К. Салошык, Пантурчыха—В. Краўцэвічанка, Сьведка—В. Юрэчка, Суседка—А. Лазоўская, Стораж—Лапа. У жарце „Як яны жаніліся“: Заблоцкі—М. Амелянчык, Ганна—Л. Мікалаева, Зайцэвіч—К. Драздоўскі, Жлоба—К. Салошык, Уласенка—Міцкевіч, Алувец—М. Карповіч. Хор сьпяваў пад кіраўніцтвам Ул. Шаха. Пададзеныя мною прозьвішчы не супадаюць з прозьвішчамі, паказанымі ў афішы і праграме, бо ўсе гулялі пад выдуманымі прозьвішчамі, якіх я цяпер ня памятую. Я падаю запраўдныя прозьвішчы артыстаў.

Спачатку ў нас дрэнна было з рэжысураю, але, на наша шчасьце, за дзень ці два да першага спектаклю прыехала ў Горадню вядомая беларуская дзеячка П. Мядзёлка, якая і ўзялася шчыра за гэтую справу. Дзякуючы ёй, хутка запанавала ў нас строгая дысцыпліна. Яна сваім аўтарытэтам і ўменьнем уцягнула ў гурток тых, якія зразу ня верылі ў сур'ёзнасьць нашай працы. Некаторыя з іх былі артыстаматары з вялікім стажам і нават з пэўным мясцовым імем (прыкл. Уладзімераў). Склад гуртка хутка папаўняўся. Увайшлі ў яго (у розны час) такія асобы: Уладзімераў, Шурпа, М. Салошын, Фёдараў, Л. Палуйчык, Рубаніка, В. Балдоўская, В. Лазоўская, М. Кухарчык, Кухарчык, Дзекуць-Малей, С. Баран, Марыя Галавач, Мік. Галавач, Г. Імочык, Пліскачэўская і інш. Сама П. Мядзёлка надзвычайна добра іграла Паўлінку, Маньку і Юльку ў „Страхах Жыцьця“ Ф. Аляхновіча.

З П. Мядзёлкаю праца ў нас закіпела. Мы адзін за адным ставілі спектаклі. У месяц па два, па тры, а ў кастрычніку 1919 г. нават чатыры, прыбытак ад якіх у большасьці ішоў на карысьць Горадзенскага дзіцячага прытулку. Вось што кажа Віленскі часопіс „Бел. жыцьцё“ (1919 г. № 19) аб нашых спектаклях: „Грамада Моладзі шчыра працуе на славу роднага тэатральнага мастацтва, ладзячы час ад часу беларускія спектаклі, якія маюць вялізарны посьпех. Тым болей трэба падкрэсьліць культурную работу нашай моладзі, што яна дае грашовую падмогу розным грамадзянскім і дабрадзейным установам. 20 ліпня гралі: „Па рэвізіі“ і „Як яны жаніліся“, 7 верасьня „Страхі жыцьця“ Ф. Аляхновіча і „Мядзьведзь“ Чэхава, 19 верасьня „Паўлінку“ Купалы і „Міхалку“ (на карысьць бедных дзяцей беларускіх школ); 1 кастрычніка „Страхі жыцьця“ (другі раз), 8 кастрычніка „Маньку“ Аляхновіча, 16 кастрычніка (дармовы спектакль для дзяцей беларусаў) „Паўлінка“ і „Міхалка“, 22 кастрычніка „Пашыліся ў дурні“ Крапіўніцкага“.

Да гэтага пераліку трэба дадаць і такія п'есы: „Бутрым Няміра“ Ф. Аляхновіча, „Зьбянтэжаны Саўка“ Л. Родзевіча, „Чорт і баба“ Ф. Аляхновіча, „Разьбітае люстэрка“ жарт у 1 дзеі Чарнова (пераклад з расійскай мовы М. Карповіча) і інш. Была падрыхтована п'еса Ф. Аляхновіча „Калісь“, але палякі не дазволілі яе паставіць. Рыхтавалі таксама п'есу „Дні нашага жыцьця“ Л. Андрэева ў перакладзе К. Салошыка.

Ня лепш, як з рэжысураю, справа ў гуртку абстаяла і з рэпэртуарам. Рэволюцыйных п'ес палякі не дазвалялі ставіць, а нерэволюцыйныя былі ўжо выкарыстаны ў поўнай меры, бо пры нашых умовах п'есу можна было ставіць толькі адзін-два разы. Тады некаторыя з сяброў узяліся за пераклад п'ес з расійскай мовы (К. Салошык, М. Карповіч і інш.). Было перакладзена некалькі аднаактовых комэ-

дый і жартаў і дзье вялікія п'есы: „Дні нашага жыцця“ Л. Андрэева і „На дне“ М. Горкага. Былі нават спробы пісаць арыгінальныя п'есы але гэта былі няўдалыя спробы.

Больш за ўсё спектаклі ладзіліся ў гарадзкім тэатры, але спектаклі ставіліся і ў іншых памяшканнях, калі палякі іх не давалі ладзіць у тэатры. Дэкарацыямі карысталіся старымі з тэатру, сваіх ня пісалі. Вопратку кожны артыст даставаў сабе сам. Рэквізыт таксама даставалі дзе хто мог. Шкада толькі, што ні адна пастаноўка ня была сфотографавана. Нават гурток ніколі асобна ад Грамады ня зьнімаўся — ня было грошай.

Летам 1920 г. Верцеліская філія Грамады Моладзі ладзіла пры дапамозе Горадзенскага Драматычнага Гуртка спектакль у Верцелішках. Ставілі „Паўлінку“ і „Міхалку“. На спектакль сабраліся вучні верцеліскай школы ваколічныя сяляне. Гэта была першая спроба драматычнага гуртка пашырыць сваю дзейнасьць у вёсцы. Вышла надта ўдала. Але, ня гледзячы на ўсё гэта, дзейнасьць драматычнага гуртка ў вёсцы на гэтым і памерла. Хутка і сам драматычны гурток стаў паступова зьмяншаць сваю дзейнасьць.

Рэжысэр гуртка, П. Мядзёлка, села ў польскую турму. Некаторыя актыўныя сябры драматычнага гуртка пайшлі туды-ж за ёю, а іншыя паўцякалі за граніцу. Так што ў 1921 г. гурток разваліўся зусім.

Трэба ўспамінуць яшчэ і філію Грамады Моладзі ў м. Крынках. Крынскі драматычны Гурток Грамады Моладзі на працягу ўсіх гадоў, пачынаючы з 1919 г., ладзіў беларускія спектаклі. Ён пераставіў амаль што ўсе беларускія п'есы — „Апошняе Спатканьне“ — Галубка, „Зьбянтэжаны Саўка“ — Л. Родзевіча, „Чорт і баба“ — Ф. Аляхновіча, „Пашыліся ў дурні“ — Крапіўніцкага, „Раскіданае гняздо“ — Я. Купалы і інш.

Але панская ўлада, якая душыла з кожным годам усе праявы беларускай культуры ў Заходняй Беларусі (школы друк і г. д.), задушыла і беларускі тэатральны гурток у Горадні. Пры іншых умовах Горадзенскі гурток вырас-бы да гэтага часу ў значную адзінку беларускай культуры.

М. Каспяровіч.

Віленскі беларускі музэй.

У галоўным горадзе прыдушанай польскімі панамі Заходняй Беларусі ёсць вельмі каштоўная культурная ўстанова — гэта Беларускі музэй імя Івана Луцкевіча ў Вільні на Вострабрамскай вул. пад № 9. Музэй гэты мае наступныя багатыя адзелы: рукапісаў, бібліятэку, графікі і маляўніцтва, нумізматыкі, зброі, старадаўных тканін, народных вырабаў¹⁾. Гісторыя яго — такая-ж шматпакутная, як і гісторыя беларускага працоўнага народу наогул.

Для нас непаваротна мінуў той час, калі паны, купцы і фабрыканты з царскім урадам на чале душылі працоўныя беларускія масы сацыяльна і нацыянальна. Не прайшоў гэты час для рабочых і сялян Заходняй Беларусі, і таму чорны кругабег гісторыі для Беларускага музэю ў Вільні ня скончыўся, таму ён знаходзіцца пад вечнай небяспекай знішчэння.

¹⁾ Пар. М. Каспяровіч. Краязнаўства, М. 1929, ст. 90.

Ідэя заснавання гэтага музея належыць да пачатку XX стагоддзя, калі быў асабліва ўзмацнёў беларускі нацыянальна-рэвалюцыйны рух з аднаго боку і русіфікацыйная і полёнізацыйная праца паноў і царскіх чыноўнікаў—з другога. Тагочасная навука, як заўсёды, дапамагала сацыяльнай і нацыянальнай барацьбе сваімі матар'яламі і вывадамі, угрунтоўваючы тыя або іншыя перамогі і перспэктыўныя меркаванні. Чорнасотніцкія і русіфікацыйныя рускія, беларусазнаўчыя і краязнаўчыя арганізацыі, як напр., паўночна-заходні аддзел імператарскага рускага географічнага таварыства ў Вільні, царкоўна-археалёгічны камітэт у Менску, вучоная архіўная камісія ў Віцебску і інш. сваёй чыннасцю, нават археалёгічнаю, імкнуліся давесці, што Беларусь—край расійскі або, прынамсі, не беларускі, хацелі прымусіць працоўных чарпаць з мясцовай гісторыі вернападданыцкія пачуцці цару і вінавацілі губарнатараў у тым, што яны вельмі паволі знішчаюць беларускі нацыянальна-рэвалюцыйны рух¹⁾. Польскае панскае таварыства прыцяляў навук у Вільні, збіральнік музея, Фэдаровіч, у Віцебску і інш. імкнуліся навукова давесці правы польскіх паноў на беларускі працоўны народ, таксама, унікаючы ў сваёй працы нават тэрміну „беларус“²⁾. Не асабліва верачы ў моц сваіх довадаў, расійскія вучоныя гатовы былі аддаць Беларусь польскім панам, але ні ў якім разе не працоўным беларусам; падпарадкаваныя пад сваю ўладу царызмам, польскія вучоныя хутчэй гатовы былі аддаць край свайму нацыянальнаму ворагу—расійскім дваранам, чым класаваму ворагу—таму-ж беларускаму працоўнаму народу. Вось чаму яны ніколі не пярэчылі довадам расійскіх вучоных, што Беларусь—край па меншай меры не беларускі³⁾.

Беларускія, у той час рэвалюцыйныя партыі, як Беларуская сацыялістычная грамада і інш. у сваёй нацыянальна-рэвалюцыйнай працы ні ў якой меры ня мірыліся з такою „навуковаю“ працаю ворагаў беларускага працоўнага народу. І таму з тагочасных рэвалюцыйна настрояных беларускіх культурнікаў і партыйных дзеячоў павінен быў вылучыцца кадр работнікаў-пачынальнікаў новачаснай беларускай навукі. Першым з такіх і быў Іван Луцкевіч, адзін з заснавальнікаў Беларускай сацыялістычнай грамады. Ён меў для гэтага выстарчальную навуковую падрыхтоўку, бо скончыў гімназію, універсытэт і археалёгічны інстытут⁴⁾. Самым першым, чым трэба было заняцца, было збіранне, назапашванне матар'ялаў. І Іван Луцкевіч з маладых год пачаў збіраць калекцыі, якія зараз складаюць Беларускі музей у Вільні. Асабліва інтэнсыўнай была гэтая праца ў часы „Нашай Нівы“. Урэшце калекцыі так разрасліся, што далі магчымасць Івану Луцкевічу арганізаваць у Менску ў часы нямецкай акупацыі багатую выстаўку беларускага мастацтва і старасветчыны, у чым яму дапамагалі нямецкія вучоныя (а не наадварот, як да сёння часу думалі некаторыя на аснове дробных, супярэчных фактычнаму стану рэчаў, юрыдычных даных)⁵⁾.

3. Бядуля так апісвае тагочасны змест Луцкевічавых збораў: „У музеі І. Луцкевіча кожны мог бачыць багатыя калекцыі беларускіх

1) Пар. М. Каспяровіч. Беларуская навука да Кастрычніка і пасля яго. Менск 1927.

2) Пар. М. Каспяровіч. Краязнаўства. Менск 1929, ст. 13-16.

3) Пар. Записки Северо-Западного Отдела, Вільня 1910, кн. 1, ст. 7.

4) Жыццё і праца Івана Луцкевіча. „Беларускі календар на 1929 год“, Вільня 1928, ст. 61-63.

5) Пар. М. Каспяровіч. Беларускае мастацтва і яго даследчыкі. „Савецкая Беларусь“ М. 1924, №№ 197, 198; Даследчыкі беларускага мастацтва. „Сын Беларуса“ Вільня 1924, № 39; М. Каспяровіч. Прадмова да „Крашаніны“ І. Р. Фурмана, Віцебск 1925.

тканін, паяскоў, слущкіх паясоў, князеўскія пячаці, зброю, залатыя і сярэбраныя пасудзіны, касцельныя і царкоўныя маетнасьці — усё ў беларускім стылі; розныя старасьвецкія кнігі, граматы і шмат іншых рэчаў, датычачых нашага краю. Паміж іншым... Коран, пісаны пабеларуску арабскімі літарамі¹⁾. Свой музэй зьбіральнік сыярог лепш чым самога сабе і амаль ніколі нікому не давяраў яго. „Аднаго разу зірнуў я ў яго архіў-музэй, што быў заўсёды на замку, як нейкі найдаражэйшы скарб, як праца, якая патрабавала значнага часу і, сабраная ў скарбонку, замыкалася моцна, каб ніхто ня сьмеў паварушыць яе без патрэбы, — пісаў аб пазнейшым часе Краўцоў. Увечары, пры электрычным асьвятленьні, дзядзька Іван увёў мяне, як старадаўні мудрэц, у сваю кумірню. Вочы мае прабеглі па паўнютокім пакоі, па сьценах і вокнах. Чаго толькі ня ўбачыў я! І старыя генэральскія партрэты, і татарская рукапісная кніга на беларускай мове, і маленькія збаночкі і проста квяцістыя чарапкі, сьведкі нашага старадаўнага ганчарнага промыслу і мастацтва. Дзядзька Іван на мае раптоўныя запытаньні кінуў некалькі тлумачэньняў і пасьпешна, раптам пачаў выводзіць мяне назад з музэю, прыгаварываючы: „Ой, дзе тут табе разабрацца ўвечары. Тут ня толькі за дзень, але і за месяц усяго не растлумачыш“. Ён, як відаць, па свайму ўжо прызвычаеньню, выпіхаў мяне з музэю, бо ня верыць мне ён ня мог, і зараз-жа, як толькі мы вышлі ў суседні пакой, ён сказаў мне, выходзячы можа яшчэ на якую сходку беларусаў (ня глядзячы на даволі позны час): „Але глядзі, каб замкнуў, вось табе ключ, нікога чужога ня пушчай!“ Ён паверыў мне цэлы беларускі скарб, але зрабіў гэта за мінуту пасьля таго, як вывеў чамусьці мяне з гэтае скарбонкі“²⁾.

20 жніўня 1919 году Іван Луцкевіч, на чужыне ў курорце Закапаны, памёр ад сухот³⁾, ад тае хваробы, якую ў цяжкіх жыцьцёвых умовах увесь час хварэў і якая зьнішчыла так шмат беларускіх культурнікаў. Перад сьмерцю Іван Луцкевіч сабралі ім музэй падарыў беларускаму працоўнаму народу. Выконваючы яго волю, заснаванае ім у 1918 годзе, Беларускае навуковае таварыства ў Вільні, адчыніла музэй у 1921 годзе⁴⁾ і назвала яго імем яго зьбіральніка Івана Луцкевіча.

Кароценькае апісаньне сучаснага стану яго ў хронолёгічным парадку экспонатаў дадзена ў наступных зьмястоўных радках: „Найстарэйшыя прадметы ў музэі — гэта памяткі па нашых прашчухах з каменнага веку, калі каменная сякерка была адзінай прыладай у руках чалавека, будаваўшага з ёю першабытныя будыніны для жыльля і г. п. У музэі ёсьць цэлы рад курганных выкапняў — гаршчэчкаў, каменных сякерак і малаткоў, усялякіх аздоб з каменя, а пасьля медзі і жалеза, ды бронзавых і жалезных інструментаў.

За імі ідуць памяткі пачаткаў дзяржаўнага жыцьця Беларусі — у межах полацкага княства. Гэта — персьцень (сыгнэт) з пячаткай полацкага князя Ўсяслава, апетага пяўцом „Слова аб палку Ігаравым“ (з XI стагодзьдзя), ды пячатка ад такога-ж персьценья князя Барыса (з XII стагодзьдзя). Яны займаюць пачэснае месца ў калекцыі сярэднявечных персьцянеў і пячатак.

1) З. Бядуля. Іван Луцкевіч. „Звон“, М. 1919, № 7.

2) Краўцоў Макаар. Мае ўспаміны аб Івану Луцкевічу. „Звон“ М. 1919, № 6.

3) Жыцьцё і праца Івана Луцкевіча. „Беларускі календар на 1929 г.“ В. 1928, ст. 63.

4) М. Каспяровіч. Краязнаўства, М. 1929, ст. 90.

Ня менш пачэснае месца займае пячаць літоўскага князя Мендаўга, які сядзеў на пасадзе ў Наваградку (у XIII ст.) і абвясціў сябе каралём Літвы. Пячаць гэтая апісана нядаўна памёршым літоўскім вучоным, д-рам Янам Бассановічам („Lietuvio Tauta“ кн. I і ў асобнай брошюры п. з. „Печати короля Миндовга и вел. князя Кейстута“, Вільня, 1913 году). Надпіс на пячаці зроблены знакамі, якіх дагэтуль вучоныя не здалелі расчытаць. Яны вельмі напамінаюць сваім характарам тыя знакі (літары), якія сустракаем на кафлях і цэглах з Каложскае царквы ў Горадні—прыблізна з таго-ж часу (XII веку).

Вельмі багата колекцыя монэт Беларуска-Літоўскага гаспадарства (Вял. Княз. Літоўскага), ды на-жаль яе дагэтуль нельга аглядаць бо ў музеі ня было магчымасці зрабіць вітрыны і разлажыць монэты і мядалі для агляду пад шклом.

Але найбольш цікаўныя нашы культурныя помнікі ў пастаці рукапісных кніг і грамат (на паперы і пергаманьце) ды кніг старадрукаў.

Найстарэйшы рукапіс, які ёсць у музеі, гэта—эвангельле з XIV стагодзьдзя, пісанае рукой і аздобленае дужа харошымі застаўкамі і абразамі чатырох эвангелістаў. Пісана ў Наваградчыне. Формат—у 1/1 ліст (folio).

Пятнаццаты век прадстаўлены „Аглашэньнямі“ Тодара Студыта; рукапіс напісаны ў 1476 годзе нейкім Іванчыкам, служкай Івана Сямёнавіча, пісара вялікага князя Аляксандра Ягеллона, у Вільні (folio). Але найбагацей рукапісаў з XVI ст. Тут маем: дужа пекнае эвангельле з застаўкамі і абразамі эвангелістаў (1/4 ліста); паходзячае з царквы ў Мелішэве, каля Бярэсця; Слуцкі помнік з 1517 г. (folio); дзеяньні апосталаў з запіскамі (сямейная хроніка) сям’і Бунакоў (кальвіністаў) з пачатку XVII ст., пісаныя перш пабеларуску, пасля папольску, хаця тыя Бунакі жылі на Жмудзі, каля м. Росені; трэбнік з 1545 г., пісаны дзяком Ярмолай у двары Шышкінях „подле места Виленскага за рекою Вельею“ для Жыравіцкае царквы па загаду маршалка Аляксандра Солтана (аб чым ёсць прыпіска перапісчыка), з дзвюма прыгожымі застаўкамі (folio); урэшце, паміж іншымі рукапісамі таго часу, арабскімі літарамі і беларускай мовай пісаны „Аль Кітаб“ (folio), сьвятая кніга нашых мусульман, якія былі ўзяты ў палон вял. княз. Вітаўтам у часе войн з татарамі і асаджаны вольна на Беларусі, ды, пабраўшы сабе за жонкі беларусак, забыліся хутка сваёй мовы і зусім зьбеларушыліся. Найцікавейшы з рукапісаў XVII веку—устаў младзечанскага брацтва ў Дзісьне (folio), а з XVIII ст.—„Аляксандрыя“, або гісторыя Аляксандра Македонскага, і псвесьць пра Баву (1/4 ліста).

Цэлы рад грамат польскіх каралёў і вял. князёў Літоўскіх, духоўных і сьвецкіх уладаў з XVI і XVII ст. ст. сьведчыць найлепей аб тым, якая мова панавала тады ў межах вял. княства Літоўскага: усе яны пісаны пабеларуску, і каралі: Стэфан Баторы, Жыгімонт III і інш. толькі падпісваліся палатыні.

Бібліотэка музею мае некалькі тысяч томаў старых і новых кніг, як беларускіх, так і датыкаючых Беларусі. Найстарэйшая друкаваная кніга ў Беларускім музеі—гэта „Трыоць цветная“, надрукаваная для ўжытку беларусаў і украінцаў Швайпольтам Фіолем па загаду караля Казіміра Ягеллона ў 1491 годзе ў Кракаве; кніга напісана старабалгарскай мовай, але розныя ўвагі надрукаваны пабеларуску (folio).

Як ведама, найстарэйшая кніга, напісаная ўся пабеларуску,—гэта біблія д-ра Францішка Скарыны з Полацку, надрукаваная ім у Празе

Чэскай у 1517 годзе ($\frac{1}{4}$ ліста). Музей ім. Ів. Луцкевіча мае толькі невялічкую частку гэтага нязвычайна рэдкага друку—ўсяго 70 лістоў, але і гэта вельмі цэнна, бо паказвае, якой мовай пісаў Скарына і якімі літарамі друкаваў.

Да лічбы „белых крукоў“ музею належыць і статут літоўскі, напісаны пабеларуску і першы раз надрукаваны ў гэтай-жа мове ў Вільні ў 1588 г., у друкарні беларускіх культурных дзеячоў братоў Мамонічаў (folio). Ёсць і вельмі рэдкі віленскі друк „Казание Кирила“ з 1596 году ($\frac{1}{4}$ ліста), дзе надрукаваны пабач беларускі і польскі тэкст.

З Беларусі друкарства перайшло ў Маскву і адтуль—ізноў-жа праз Беларусь—на Украіну. У Маскве першымі друкарамі былі: беларус Пётра Мсьціславец (вучань Скарыны) і масквіч дзяк Іван Фёдараў. Яны ў 1564 годзе надрукавалі дзье кніжкі, але мусілі хутка стуль уцякаць, бо збунтаваныя пісцамі, якія трацілі свае заробкі з прычыны конкурэнцыі друкароў, папы маскоўскія разграмілі першую друкарню. Вось, адна з гэтых кніжак ёсць у беларускім музеі: гэта „Часаслоў“ 1564 году, маленькага фармату.

Да рэдкіх друкаў XVII ст. належыць „Учительное евангеліе“ 1618 г. з друкарні ў м. Еўі (недалёка ад Вільні), „Повесьць пра Варлаама і Іосафа“ з 1637 году з друкарні Кутэйнскага манастыра (у Магілёўшчыне), ды шмат іншых, друкаваных у Вільні, Еўі, Супраслі і г. д.

У іншых мовах ёсць вельмі рэдкія друкі, пачынаючы ад XV стагоддзя; у тым ліку ёсць кніжкі з даўно ўжо няіснуючых нашых краёвых друкарняў, як у Лоску, Семьютыхах (у дварэ) і інш., а таксама з друкарняў у Нясвіжы, Слуцку, Полацку, Горадні, Магілёве і г. д.

Урэшце, у музейнай бібліятэцы сабраны вельмі рэдкія беларускія друкі з пачатку нашага адраджэння (з XIX ст.), як Рыпінскага „Віа-Югіус“ (Рыгз 1840), зборнікі песень Яна Чачота, беларускі катахізм з 1835 г., першыя выданні твораў Марцінкевіча і Багушэвіча, брошюры палітычнага характару („Пра беднасьць та багацтва“) Драгоманова, Жэнева 1881 г.), экзэмпляр падпольнае часопісі „Гоман“ з 1884 году (на расійскай мове), друкі з пачатку XX ст., комплекты „Нашае долі“ і „Нашае Нівы“, ды бадай усё, што ад таго часу друкуецца пабеларуску. Вельмі многа таксама кніжак у розных мовах да беларусазнаўства (гісторыі, этнографіі, краязнаўства, філэлёгіі і г. д.).

Побач з невялікім пакуль-што аддзелам беларускага народнага мастацтва (разьба з дрэва, „лубкі“ і інш.) многа цікаўных абразоў краёвых мастакоў (Смуглевіч, Сьленьдзіньскі, Русецкі і інш.), ды царкоўных ікон. Цікаўна колекцыя старых медных крыжоў (ад XI ст.), а між імі—„зьмеявік“—круглы медны мадалік з паганскім богам з аднаго боку і хрысьціянскімі сьвятымі—з другога (XI ст.).

Сабраны беларускія музыкальныя інструмэнты (дуды, ліра, цымбалы, трубы пастырскія і т. п.). Вельмі цікаўная колекцыя антымінсаў (рысункі, адбіваньня на палатне і шоўку, гравюр на медзі і дзераве), ды медных і драўляных дошчак да адбіваньня гравюр.

У аддзеле тканін мала, на-жаль, нашых народных вырабаў. Вялікая колекцыя іх, якая ў 1918 годзе была выстаўлена ў Менску на выстаўцы, прапала (ці ўкрадзена) пры перасылцы яе з Менску ў Вільню, і ў музеі асталася дробная частка гэтых вырабаў. Трэба спадзявацца¹⁾,

¹⁾ Невялікая частка гэтых рэчаў адшукана ў Менску і знаходзіцца ў Дзяржаўным Музеі (Менск). М. К.

што беларускае сялянства ўспаможа музей, пасылаючы яму свае тканіны, вопраткі і інш.

З старадаўных тканін вельмі цікавы захаваныя ў музеі аблачэнні (сакосы) уніяцкіх мітрапалітаў, вышываныя золатам і серабром, шляхоцкі кунтуш з жупаном, гарэзцікі жаночыя з золататканых слупкіх матар'ялаў, урэшце — калекцыя слаўных слупкіх паясоў, шаўковых ды з золатам. Шмат таксама іншых ручных работ.

У адзеле начыння — старыя і сучасныя гліняныя, медныя, цыновыя гаршчэчкі, вазы, талеркі і інш.

Урэшце ў адзеле старадаўнае зброі ёсць панцыр сталёвы на чалавека, часць таго-ж на каня, калчугі, меч крыжацкі, цэлая калекцыя шабляў, ятаганаў, стрэльбаў, пісталетаў, лукаў і д. т. п. У тым ліку — аружжа нашых сялян: рагатыны і дубінкі, якімі народ некалі змагаўся з рыцарамі-наезчыкамі. Пры музеі — багаты беларускі архіў¹⁾.

На жаль, у гэтых кароценькіх радках пра экспанаты музея аддадзена выключная ўвага рэчам гістарычнага значэння ды да таго бяз жаднага клясавага падыходу, як відаць, каб падкрэсьліць, што музей „перахоўвае надзвычайна цэнныя памяткі нашае старога культуры, сьведчачы вельмі красамоўна аб яе самастойнасці і вялізарным уплыве на суседнія народы“²⁾. Паміж тым, для беларускіх рабочых і сялян інтарэсы якіх музей закліканы абслугоўваць, такое вызначэнне клясавай сутнасці экспонатаў няўхільна вымагаецца. Таксама неабходна належнае збіранне, экспанаванне і апісанне экспонатаў, якія-б усебакова адлюстроўвалі сучаснае жыццё беларускіх працоўных мас. Як відаць з папярэдніх цытат такія экспанаты ў музеі ўжо ёсць, але зрабіць музей такім, якім ён з часам будзе, і так апісаць, як ён будзе апісаны, зараз, калі Заходняя Беларусь стогне пад ботам польскіх паноў, немагчыма.

Бо „і таварыства і музей ня маюць ніякіх фондушаў, рэчы, кнігі і дакуманты без апекі і патрэбнае аховы труклеюць і гніюць (пакоі ўзімку не апальваюцца, ад чаго сырасьць ня выводзіцца“³⁾, і „далейшае трыванне такога стану рэчаў можа прывясці да поўнай катастрофы Беларускага навуковага таварыства, а асабліва музея“⁴⁾. Гэта ня тое, што ў нас, дзе энтомолагічны музей сабраны Плюшчыкам-Плюшчэўскім, культурна-гістарычны — Брадаўскім і г. д., падараныя збіральнікамі беларускаму працоўнаму народу, зьмешчаны ў найлепшых будынках Віцебску і інш. месц, абслугоўваюцца спецыяльным навуковым персоналам і маюць патрэбныя кошты па дзяржаўным бюджэце, бо ў нас народныя грошы ідуць на задавальненне патрэб працоўнага народу, а ня ў кішэні паноў. У той час, як нашы музей наведваюцца дзесяткамі тысяч наведвальнікаў у год, Беларускі музей імя Івана Луцкевіча ў Вільні фактычна зачынены: „Беларускі музей мае шмат экспонатаў, вельмі цэнных і вельмі рэдкіх і багацейшую бібліятэку беларусазнаўства... і ўсе гэтыя рэчы, надзвычайнай цэннасці, ляжаць зьвязаныя і запакаваныя ў пяці пакоях цяперашняга памяшкання, сырога і няпрыгоднага. Такім чынам цяперашні музей

1) А. Луцкевіч. Скарбы Беларускага музея ім. Івана Луцкевіча ў Вільні. „Беларускі календар на 1929“. В. 1928, стар. 64—68.

2) Там сама, ст. 64.

3) М. Каспяровіч. „Наша Ніва“ і краязнаўства. „Наш Край“ М. 1928, № 6-7, ст. 23.

4) Да беларускага грамадзянства і беларускіх устаноў у краі і за граніцай. „Беларускі календар на 1929 г.“. В. 1928, стар. 69.

прадстаўляе сабой ня музей, а склад музейных рэчаў, зваленых і запакаваных, і то хутка ўжо ня будзе дзе класьці новапаступаючых экспонатаў, якія прыбываюць з кожным днём з усіх бакоў. У такім самым стане знаходзіцца і беларускі архіў. Такім чынам музейныя і архіўныя цэннасьці ня толькі ня могуць быць даступны грамадзянству, але яны ў такім стане нішчацца, бо звалены ў цесным, сырм і неадпаведным памяшканьні¹⁾. І ня дзіва—Віленскі панскі магістрат ня Менскі гарсавет: ён хоча, каб нішчыліся ня толькі беларускія культурныя цэннасьці, але і самі беларусы. Самі палякі прызнаюць, што грамадзкі Беларускі музей імя Ів. Луцкевіча ў Вільні побач з якім дзесяткам дзяржаўных польскіх Віленскіх музеяў, якія існуюць на грошы беларускага народу, ня можа ў сучасным сваім стане адыграваць значнай навуковай і асьветнай ролі²⁾.

Лепшыя часы прыдуць для Беларускага музею ў Вільні тады, калі прыдуць лепшыя часы для сялян і работнікаў Заходняй Беларусі.

---

¹⁾ Там сама, ст. 69.

²⁾ Пар. Wł. Antoniewicz. Muzea Wileńskie. „Źródła mocy”, Wilno 1928, zeszyt Nr. 4, st. 42-43.

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

Усевалад Мікіцінскі.

Дванаццаць дзён краязнаўчага вандравання¹⁾

(Матар'ялы з падарожжы па Слуцкім, Грэскім, Пухавіцкім і Стара-Дароскім раёнах).

Вёскі Парэчча, Кнорын (Амельна) Суцін, Пухавіцкага раёну.

А восьмай гадзіне раніцы 31-VII накіраваліся на в. Парэчча, ад Шчыткавіч да якой лічыцца 15 вёрст. Прайшлі новы пасёлак Някрасаўку, а потым Лавы. Відаць, людзі жывуць досыць заможна, займаюцца пчаларствам, бо пры кожнай гаспадарцы ёсць вульлі. Тут-жа за пасёлкам працякае безназоўны ручай, берагі якога параслі алешнікам. За Лавамі пачынаецца вельмі прыгожая мясцовасць, дарога праходзіць праз мяшаны лес з дубу, елкі, хвоі, асіны, бярозы, альхі, арэшніку і розных хмызнякоў; перарываецца ён палянкамі з добрымі пасевамі.

Вёска Парэчча Пухавіцкага раёну Менскай акругі распаложана на правым, больш узвышаным беразе р. Птычы. Налічвае яна каля 200 хат, распаложаных па дзвюх вуліцах. Уражаньне яна робіць дрэннае, хаты нейкія пачарнелыя, пахілыя, з маленькімі падсьлепаватымі ваконцамі, бяз усякага аздабленьня, крытыя драўніцамі. Расьліннасць у вёсцы амаль адсутнічае. Вуліцы вузкія, гразкія, нават у сухую пору году, і толькі тая частка вуліцы, якая распаложана на больш узвышанай мясцовасьці, відаць, перасыхае. Тут стаіць царква з досыць цікавай званіцай. Насельніцтва займаецца земляробствам і патроху рыбацтвам, але апошняе ня лічыцца пабочным заробкам, бо рыба йдзе выключна на сваю спажыву. Птыч у Парэччы досыць шырокая, пазарастала вадзянымі расьлінамі. З гатункаў рыбы трэба адзначыць самоў, якія тут пападаюцца больш пуду вагой. Сяляне вельмі незадаволены рэчкай, скардзяцца на тое, што яна нейкая гнілая, моцна забалочвае мясцовасьць і стварае шмат вільгаці. Левы бераг ракі зусім нізкі, забалочаны, па ім распаложаны сялянскія сенажаці. Трэба адзначыць, што насельніцтва нейкае панурае, няветлівае, падазрона глядзіць на старонняга чалавека. У Парэччы ёсць двухкомплектная

¹⁾ Гл. „Наш Край“ №№ 1, 2 за 1929 г.

школа, хата-читальня, коопэратыў з голымі паліцамі і пажарная дру-
жына, для якой пабудавана нейкае рыштаваньне, замест каланчы. Каля
школы стаіць старая каплічка, якая знаходзіцца ў страшэнным заня-
падзе: вокны павыбіты, панакідана сьмецьце і розны бруд. У гэтай
капліцы знаходзіцца старажытны каменны крыж, які лічыўся „цудоў-
ным“. У адлегласьці 2 кілёмэтраў ад Парэчча, яшчэ зусім нядаўна
працавала вялікая шкляная гута, але з прычыны перапляноўкі яе за-
чынілі. Троху адпачыўшы, пайшлі ў напрамку на вёску Кнорын
(Амельна), да якой будзе кілёмэтраў з дзесяць. Па выхадзе з вёскі
праходзілі праз новы, добра збудаваны і дагледжаны мост праз Птыч.
Усюды стаяць кадкі з пяском і вадой, пажарныя драбіны і багры. Тут-
жа, каля мосту, стаіць пажарны сарай і ў невялічкім будынку жыве
спэцыяльная варта пажарнай аховы НКШЗ. Птыч у гэтым месцы
шырокая, дасягае да 150 мэтраў, вольная ад расьлін. Адсюль да самага
Кнорына дарога добрая, толькі што пракладзеная, ідзе ўвесь час ле-
сам. Прыблізна а 6 гадзіне ўвечары прышлі ў Кнорын.

Вёска мае адну вуліцу працягам да трох кілёмэтраў. У процілег-
ласьці чорнаму і нуднаму Парэччу, яна здзіўляе гледача сваім вы-
глядам. Гэта ня вёска, а запраўдны горад, прынамсі будова нічым не
адозьніваецца. Дамы вялікія, крытыя гонтамі, чарапіцамі і жалезам;
вокны вялікія, сьветлыя, усюды на вокнах фіранкі і вазоны з квет-
камі. Аздабленьне хат вельмі багатае, асабліва вызначаюцца ганкі,
шчыты, орнамент якіх часта па сваёй складанасьці напамінае гафту.
Усюды назіраецца заможнасьць і нават некаторы комфорт: у многіх
гаспадароў ёсьць швэйныя машыны, кафельныя печкі, падлогі дашча-
тыя, усюды — чыстасьць, палавіцы — зьявішча для нашых вёсак нязвы-
чайнае. Ня гледзячы на ўсё гэта, сяляне чамусь лічаць сябе бедня-
камі. У вёсцы ёсьць тры громаадхілы, школа, сельсавет, хата-читальня
з радыё, коопэратыў, прыпынак пошты. Часта сюды наажджае кіно-
перасоўка.

1-га жніўня, а 5 гадзіне вільготнай туманнай раніцы, накірава-
ліся на вёску Суцін, якая знаходзіцца ў адлегласьці ня больш 15 вёрст.
Дарога праходзіць пабольшасьці лесам, мясцовасьць прыгожая — усё
песьціць вока. Большая частка лесу, як сьведчаць слупы, належыць
да Сенчскай лясной дачы. У самай гушчынні лесу, на невялікай па-
лянцы, стаіць засьценак Заржэва ў некалькі добрых хат. На працягу
дарогі да Суціна, распаложаны хут. Шэляхі, пас. Купрэвічы і малень-
кая, у 13 хат, вёска Рудня; апошняя мае вельмі прыемны выгляд, пры
кожнай хаце невялічкі вішнёвы садок. Недалёка вёскі Рудні працякае
р. Талька, якую ў сучасны момант ачышчаюць, мабыць паглыбляюць,
для мэз мэліарацыі. Ад Рудні да Суціна тры вярсты, якія праходзім
палямі з пасевамі ніжэй сярэдніх.

У Суцінскім сельсавеце сустрэлі нас вельмі ветліва. Старшыня
сельсавету, тав. Казлоўскі, накіраваў нас для начлегу ў памяшканьне
польскай школы. Вёска Суцін значная, знаходзіцца ў прыгожай, роў-
най мясцовасьці, мае нейкі раскіданы выгляд. Вуліца часта перары-
ваецца алешнікамі, потым зноў працягваецца. Хаты ўсюды добрыя,
наўкол шмат расьліннасьці, асабліва вішняку. Уваходзячы ў вёску, кі-
даюцца ў вочы 4 антэны Суцінскіх радыё-аматараў. У вёсцы ёсьць:
сельсавет, комсамольская ячэйка, польская нацыянальная школа, хата-
читальня з радыё, пажарны сарай. Большасьць сялян, ласьне 75%,
складаюць палякі, а потым — беларусы і яўрэі. Займаецца насельніцтва
земляробствам, але глеба ня спрыяе ўраджайнасьці. З будынкаў вы-

значаецца памяшканьне польскай школы, яно двухпаверхавае, цікавае архітэктуры, адпавядае ўсім патрэбам школьнае гігіены.

У некаторай адлегласьці ад вёскі распаложаны паасобку каталіцкія і праваслаўныя могілкі. Каля праваслаўных могілак стаіць старэнькі, драўляны касьцёл, тут-жа знаходзіцца прыгожая каплічка, дзе на падстаўцы знаходзіцца памастацку выкананая з дрэва фігура Хрыста, ён сядзіць у нейкай задуманасьці; фігура афарбавана ў натуральныя колеры. Праваслаўныя могілкі парасьлі дубамі і хвоямі, на якіх знаходзяцца 12 сялянскіх вульляў. Капліцу тут замяняе звычайная сялянская хата з невялікім крыжыкам на ганку. Вакольнае насельніцтва мае цягу не да свайго раённага асяродку, а да ст. Талькі, куды вывозяць розныя продукты спажываньня.

Ад вёскі Крымка да м. Старых Дарог.

Вёска Жыцін, куды мы накіроўваемся, ужо Стара-Дароскага раёну. Мясцовасьць, па якой праходзім — балотлівыя нізіны, парослыя хмызьняком, але ісьці добра, бо дарога дагледжана, высока насыпана і аплецена бяззавымі прутамі. Так да в. Крымок. У апошній ня спыняемся. Крымок мае 160 хат, усе старыя, сярод іх вызначаецца новая хата каваля, які, відаць, паклаў шмат часу на яе аздабленьне. Крайвід да самага Жыціна чыста палескі.

Вёска Жыцін, калісь валасное сяло, у далёкім мінулым ўваходзіла ў маемасьць кн. Радзівілаў, у сучаснасьці — адміністрацыйны пункт Жыцінскага сельсавету Стара-Дароскага раёну. Ня так даўно яна была значным паселішчам, але ў 1900-5 г. перайшла на хутары, так што самая вёска засталася нязначнай. Жыцінскія хутары раскіданы па Птычы, якая ў гэтых мясцох працякае сярод нізкіх, балотлівых берагоў. Каля самага вёскі рэчка разьбілася на некалькі рукавоў, якія ў часе веснавой паводкі шырака разьліваюцца, затапляючы вялікія абшары. Асноўным заняткам сялян — земляробства, таксама тут пашырана паляўніцтва. Некаторы час сялянства добра зарабляла на пракладцы новай дарогі паміж Крымом і Жыціным, а таксама на пабудове мосту праз Птыч. У Жыціне ёсьць: сельсавет, школа, коопэратыў, партыйная і комсамольская ячэйкі. Трэба адзначыць працу сельсавету, які складаецца выключна з маладых хлапоў комсамольцаў. Яны вельмі жвава праводзяць культпрацу сярод сялянства. Часта праводзяць суботнікі, апошні з якіх быў праведзены на карысьць кітайскага комсамолу, дзеля чаго ўся ячэйка працавала на рэмонце дарогі, прычым так старанна, што ў адзін працоўны дзень выпрацавалі палутарную норму, зарабіўшы такім чынам 26 руб. 49 кап.

Працаўнікі сельсавету аднесліся да нас вельмі сардэчна, зацікаваліся справай краязнаўства. На разьвітаньні яны далі паперу да члена сельсавету ў Масеевічы аб аказаньні нам дапамогі.

Ад Жыціна да Масеевіч 8 вёрст. Мясцовасьць роўная, лясы адсутнічаюць і толькі дзе-ні-дзе белымі плямамі вызначаюцца бярозавыя гаёчкі. Дарога праходзіць праз палі, недалёка Птыча. Не даходзячы некалькіх кілёмэтраў да Масеевіч, на ўзгорку стаіць паравы млын прыватніка Ашаровіча. Млын добра працуе, бо зьяўляецца адзіным на ўсю акругу. А першай гадзіне 2 жніўня дайшлі да вёскі Масеевіч.

Дзень быў сьвяточны (Ілья ст. стылю). Народ адпачываў на прызбах. Распаложаны Масеевічы на правым беразе Птыча, налічваецца каля 160 хат. Насельніцтва займаецца земляробствам, трыбальствам, па-

ляўніцтвам, разьвіта таксама пчалярства, на што паказваюць вульлі, якіх у кожнага гаспадара па некалькі. У хуткім часе мяркуюць вы-брукаваць вуліцы ў вёсцы, для чаго навізена шмат каменя. Масе-евічы зьяўляюцца апошняй вёскай у нашай падарожы, распаложанай на Птычы. Пакінулі Масеевічы 3 жніўня, кіруючыся на возера Ска-чальскае, Фалічы і Старыя Дарогі.

Возера Скачальскае.

Возера Скачальскае знаходзіцца прыблізна ў 5 вярстах ад вёскі Масеевічы, у паўднёвым кірунку, у дрыгвяной балотлівай мясцовасьці. Наўкол берагі парасьлі невялічкім хвойнікам з падмешкай бярозы і дзе-ні-дзе лазы. Падысьці да яго лепш за ўсё з боку былое вузкака-лейкі, якая калісь была пракладзена да ст. Асіпавіч, з мэтай вывазу лесу. Былы абшарнік, якому належала возера, праклаў праз балота добрую грэблю, ад якой у сучасны момант засталіся рэшткі. Па іх зусім вольна можна падысьці да самае вады. Нельга сказаць, каб берагі былі непраходнымі, відаць, торп добра спрэсаваўся і толькі пры моцных штуршкох троху калыхаецца. Узровень вады высокі, берагі ўзвышаюцца ня больш як на чвэрць аршына. Як у вадзе, так і па бе-рагох адсутнічаюць вадзяныя расьліны. Пра возера Скачальскае існуе трафарэтнае паданьне, з якога відаць, што яно зьявілася на тым месцы, дзе правалілася царква. Другое апавяданьне, больш цьвярозае, кажа аб тым, што шмат гадоў таму назад, у часе вялікай засухі, кавалак балота, на месцы якога знаходзіцца возера, ад вялікай сыпакоты за-паліўся, пагарэўшае месца асунулася і запоўнілася вадой. Бясспрэч-ным зьяўляецца тое, што яно з кожным годам павялічваецца з пры-чыны абвалу берагоў. Старыя казалі, што іх дзяды памятавалі, калі замест возера быў невялічкі ставок ці прыродная сажалка. У часе не-пагоды па возеры ходзяць вялікія хвалі, ад штуршкоў якіх абваль-ваюцца падмытыя берагі, ствараючы ў некаторых мясцох невялічкія бухтачкі. Возера, як кажуць, знаходзіцца ніжэй роўню вады ў Птычы, на два сажні. Купец, які арандаваў возера, зробіў абмер апошняга, прычым аказалася, што яно займае плошчу ў 49 кв. дзесяцін. Ні з якімі рэчкамі і канавамі яно ня злучана, яно цесна замкнёнае. Найбольшая глыбіня яго каля берагоў дасягае да 1½ саж. а найменшая — пасярэ-дзіне, да 1 арш., тут нібы падводная выспа з ілаватым грунтам. З рыб у возеры водзяцца толькі шчупакі, вельмі цёмнага колеру, з плямамі, яны дасягаюць вагой да 1 пуду. Потым акуні і ў самым нязначным ліку яршы. Акрамя гэтых гатункаў другой рыбы няма, хця былы аб-шарнік на працягу некалькіх гадоў імкнуўся завесці іншую рыбу, пускаючы цэлымі кашамі малькоў, але ўсё дарэмна, драпежнікі зьніш-чалі іншыя віды. У сучасны момант насельніцва мала карыстаецца возерам з прычыны значнай адлегласьці ад насельных пунктаў, а таксама траскасьці берагоў і глыбіні, якія перашкаджаюць лову. Дзякуючы таму, што на возеры амаль ніколі ня бывае людзей, на ім шмат разь-вялося качак і дзікіх гусей, якія адчуваюць сябе зусім вольна, непа-лахлівыя, плаваюць цэлымі стаямі і на чалавека не зварочваюць увагі. Досыць наглядзеўшыся на гэты прыгожы куток, дзе як у люстры адбіваецца хараство вакольнай прыроды, мы пайшлі далей па дарозе былое вузкакалейкі ў напрамку на ст. Фалічы. Дарога праходзіць мяша-ным лесам, які пабольшае расьце па мокрых нізінах, але ісьці добра, бо насып высокі. Абапал дарогі цудоўныя прысадзі,

якія зверху замыкаюцца галінамі дрэў, ствараючы расьлінны тунэль. Прайшоўшы па ёй 6 вёрст, з жалем пакідаем яе, зварочваем у бок каля Смалярні і падыходзім да ст. Фалічы. Тут троху адпачыўшы, па лініі чыгункі, пайшлі на ст. Старыя Дарогі.

Дэары ванна.

Мескі Старыя Дарогі Р.

Дэары ванна. А. Сіткіна. Худавіцкага Р.

Дэары ванна. А. Сіткіна. Худавіцкага Р.

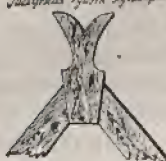

Дэары ванна. А. Сіткіна. Худавіцкага Р.

А. Ушчэпінскі. Случэцкага Р.

А. Ушчэпінскі. Случэцкага Р.

А. Ушчэпінскі. Случэцкага Р.

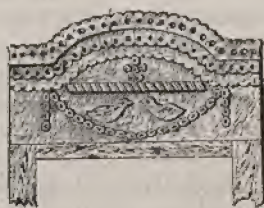
Дэары ванна.

А. Сіткіна. Старыя Дарогі Р.

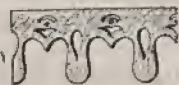
Дэары ванна.

А. Сіткіна. Старыя Дарогі Р.

На стэжы.

А. Ушчэпінскі. Случэцкага Р.

А. Ушчэпінскі. Случэцкага Р.

Рэда. по. дэары. А. Сіткіна. Старыя Дарогі Р.

А. Сіткіна. Старыя Дарогі Р.

Мястэчка Старыя Дарогі.

Мястэчка Старыя Дарогі, а раней проста Дарогі, адносяцца да старых паселішчаў Случчыны, успамінаюцца ў гістарычнай літаратуры пад 1582 г. У гэты час мястэчка зьяўлялася маемасьцю Князеў Амелькавічаў Случкіх і ў памянёным годзе пасля падзелу паміж трыма братамі Амелькавічамі і самае мястэчка было падзелена. Адно частку атрымаў Ян-Сымон, другую мабыць Аляксандар. У Дарогах знаходзіўся княжацкі маёнтак. У 1646 годзе двор Дарогі трымалі Цішэвіч

(мабыць вайт Слуцкі) і Лаўрышэвіч. Мясцэчка Дарогі было значным паселішчам: па рэестры аб ліку цяглых людзей у межах княства Слуцкага, відаць, што ў 1690 г. у ім налічвалася 346 дымаў¹⁾, а ў 1717 г. — 279 дымаў. Такім чынам, апошняе за час вайны расійскага цара Пятра I-га з Швэдамі страціла 67 дымаў. Аб гісторыі бліжэйшых часоў (яўрэйскага пасёлку) мы даведаліся з кароткага нарысу, які зладзіў жыхар мясцэчка Папко, які, служыў спачатку ў пана, а потым у валадароў заводу. З гэтага нарысу відаць, што ў 1891 г. лясныя масывы, якія абкружалі мясцэчка, належалі ўдаве палкоўніка Сахарава і былі апошняй праданай Лесапрамыслоўцам Поляку і Вэйсбэру. Пасья пакупкі лесу, яны пачалі будаваць лесапілку, хаты для рабочых і канюшні. З таго-ж часу распачалася пракладка вузкакалейкі для вывазу лесу праз вёску Кармазы, да ст. Фаліч і далей. Пабудавалі завод, уладары яго звярнуліся да ўраду аб дазволе заснаваць каля заводу яўрэйскі пасёлак. Дазвол быў атрыманы, пасья чаго акрамя пільні збудавалі фанерны завод, у якім у той час працавала каля 500 рабочых. Такім чынам пасёлак пачаў пашырацца. Па думцы аўтара нарысу, сваю назву мясцэчка атрымала з таго, што знаходзілася пры старым шляху. У 1905 годзе на пільні выбухнула забастоўка. Асноўнымі патрабаваннямі рабочых былі: павялічэнне зарплат, дармовае лячэнне і ў неабходных выпадках пасылка за межы. Для спынення забастовачнага руху прыяжджаў спраўнік. Ня гледзячы на пагрозы, забастоўка ня спынілася; тады былі прыняты рэпрэсійныя меры, прыслалі роту салдат і сотню казакоў, якія пасья жорсткіх зьдзекаў ліквідавалі яе, захапіўшы з сабой галоўных правадыроў. У выніку забастоўкі зарплата была нязначна павышана. У 1908 г. згарэў фанерны завод, які потым не адбудоўвалі, рабочыя пачалі раз'язджацца. Затым у 1913 г. згарэла пільня з электрастанцыяй; адбудоўваць іх пачалі, але наступіўшы час рэвалюцыі і грамадзянскай барацьбы спынілі гэтую працу і толькі ў 1924 г. пусцілі пільню, а ў 1926 г. клопатамі РВК была адрэмантавана і пушчана ў ход электрастанцыя, якая ў сучасны момант асвятляе мясцэчка і прыводзіць у рух млын.

Мясцэчка Старыя-Дарогі, Менскай акругі, зьяўляецца адміністрацыйным цэнтрам раёну. Налічваецца ў ім 475 сямействаў з агульным лікам 1737 чалавек. Па нацыянальным складзе насельніцтва падзяляецца: яўрэяў 80%, а рэштка—беларусы палякі і расійцы. Па сацыяльным складзе: рабочых і служачых сяброў профсаюзаў 288 ч., саматужнікаў—79, жывучых на сродкі ад гандлёвых операцый—32, земляробаў няма.

У мясцэчку ёсць наступныя ўстановы: Райвыканком, Райміліцыя, партыйная і комсамольская ячэйкі, пошта, Райпрофбюро, піонэратрад, спажывецкая і сельска-гаспадарчая коопэрацыя і інш.

Складаецца мясцэчка з трох галоўных вуліц і некалькіх завулкаў. Будова досыць добрая—гарадскога тыпу.

Наогул трэба лічыць яго выключна гандлёвым мясцэчкам з значна пашыраным контынгентам саматужнікаў; тут ёсць шаўцы, краўцы, рымары, кавалі бляхары і інш., якія абслугоўваюць ня толькі мясцэчка, але нават насельніцтва раёну. Былі спробы арганізацыі саматужніцкіх колектываў, але апошнія хутка раскідаліся. Акрамя дробных сама-

¹⁾ Дым—адзінка абкладання, якая складаецца з працоўнае сям'і, уладаючай зямельнымі ўгодзьдзямі.

тужнікаў, ёсць і буйнейшыя; гэтак за мястэчкам знаходзіцца гарбарня, дзе вырабляюцца розных гатункаў скуры, потым некалькі алейняў. З дзяржаўных прамысловых прадпрыемстваў трэба адзначыць пільню, электрастанцыю, паравы млын і яшчэ дзве смалярні, адна прыватная, а другая будуюцца—колектывная. Пільня мае дзве цыркуляркі, на ёй вырабляюць дошкі розных гатункаў, якія пабольшаюцца ідуць на Украіну. Коопэрацыя ёсць трох відаў: спажывецкая, сельска-гаспадарчая і крэдытная. Варта адзначыць дзейнасьць спажывецкае коопэрацыі; апошняя мае 1555 пайшчыкаў, з сярэднім паем у 8 руб. Зварот яе за апошнія 9 месяцаў дасягае 263.000 руб. У мястэчку налічваецца 4 коопэрацыйныя крамы і гэтулькі па раёну, прычым мяркуюць адчыніць кнігарню.

Народная асвета і культпраца досыць шырока пастаўлена як у мястэчку, так і па раёне: у мястэчку ёсць беларуская сямігодка з 400 вучнямі, 2 чатырохкамплектных школы, з якіх адна яўрэйская і адна двухкамплектная. Шмат школ раскідана па раёне, дзе ў хуткім часе чакаецца адчыненне сямігодкі. З культурна-асветных устаноў мястэчка варта ўспомніць нядаўна адрамантаванае профсаюзнае кіно, нардом з радыё і хату-чытальню, якіх па раёне тры: у Дараганаве, Горках і Новых Дарогах і адна няштатная ў в. Язылі.

Старыя Дарогі досыць багаты культывымі будовамі; тут знаходзяцца праваслаўная царква, касцёл, сынагога і некалькі маліцвеных дамоў. З прадстаўнікоў культуры асаблівай папулярнасьцю карыстаецца яўрэйскі рабін, але толькі не ў сваім мястэчку, а па-за межамі яго. Апошні часта выяжджае на гастролі ў Маскву, Харкаў, Адэсу, а таксама выступае ў спрэчках на рэлігійныя тэмы з рэдактарам Ба-бруйскай газеты „Камуніст“.

Калісь у Старых Дарогах было зорганізавана Краязнаўчае Т-ва, у якое ўваходзіла звыш 60 асоб. Было абрана часовае праўленне на чале з тав. Шаблюком, але дзейнасьць Т-ва так і не разгарнулася. Уся чыннасьць яго абмежавалася 2-ма сходамі па чыста арганізацыйных пытаннях і некалькімі гутаркамі з мэтай папулярызацыі краязнаўства. У сучасны момант праца зусім заняпала. Ад часовага праўлення засталіся толькі дзве асобы. Больш жывучым і працаздольным аказаўся гурток пры сямігодцы. Праца апошняга праводзілася больш у натуралістычным напрамку: сабраны зельнік, досыць значная калекцыя шасціножак, потым значна сабрана фальклёру, прычым адзін зборнік песень і казак адасланы ў ЦБК., набылі і злажылі калекцыю папярковых грашовых знакаў і інш. Трэба адзначыць, што краязнаўчай справай у мястэчку ніхто ня цікавіцца апроч некалькіх адзінак.

Стара-Дароскі раён складаецца з 11 сельсаветаў (12-ты нацыянальны) з агульным лікам насельніцтва 44.000 чалавек, большасць якога займаецца ральніцтвам. Гаспадарка вядзецца пастарасьвецку: трохпалёўка, хаця ёсць спробы і больш культурнага зямлякарыстання са здавальняючымі вынікамі. З тае прычыны, што па раёне пераважае дрэнная, неўрадлівая глеба, шмат якое сялянства займаецца і саматужніцтвам, гэтаму ў значнай меры спрыяе пашыранасьць лясоў. Асабліва пашыраны вырабы з дрэва. Напрыклад, у засьценку Дражна займаюцца стальмахствам, такарніцтвам і бандаркай; шмат у якіх вёсках вырабляюць гонты ня толькі для ўласных патрэб, але і на продаж. У вёсцы Мяжлесьце жывуць два браты Дашкаўцы, якія робяць цымбалы і скрыпкі, асабліва цымбалы высокай якасьці. Пашыраны таксама выраб аўчын, прычым вёска Будзёнічы амаль цалкам гэтым займаецца. Нека-

торыя жыхары вёскі Падарэсься знайшлі новы спосаб падсобнага заробку, гэта падпільваньне зубоў коням, каб лічыліся маладымі. Сярод хатніх рамёстваў вельмі пашырана ткацтва: вырабляюць прыгожыя посьцілкі, суконныя і кужэльныя, рушнікі, наміткі, андаракі, займаюцца гафтаваньнем, плятуць карункі, хусткі і ткуць паясы. Вырабамі паясоў вызначаюцца в.в. Ляўкі, Шапчыцы, Крымок, Краі, Макарычы і Крываносы. Па раёне ёсьць шмат арцеляй. Напр., у Кармазаўскім сельсавеце існуе цагельная арцель, яўрэйскія земляробчыя колектывы; у Палажэвічах, пры саўгасе ёсьць пільня і бровар, у Дараганаве. Пасеках, Залужжы, Новых Дарогах—паравыя млыны з цыркуляркамі, Усяго па раёне налічваецца 8 паравых млыноў, 7 прыватных смалакурань. Трэба адзначыць, што значную ролю ў эканоміцы раёну адыгрываюць добрыя шляхі зносін. Амаль праз увесь раён праходзіць чыгунка і шаша, што дае магчымасьць сялянству мець часовыя заробкі падвозкай лесу да станцыі і пільні. Значныя мэліарацыйныя работы, якія праводзяцца ў в. Языль, расчыстка і паглыбленьне рэчкі Арэсы, таксама даюць часовыя заробкі.

Пэрыод польскай окупацыі, а потым бандытызму, цяжка адбіўся на жыцьці мястэчка і раёну. Палякі пры адступленьні нішчылі ўсё, што было магчыма: забіралі, ці ламалі па пільнях і млынох абсталяваньне і машыны, палілі і псавалі масты і будынкi. Бандытызм, які разьвіўся пасля выхаду польскіх войск, таксама нанёс шмат страт і людзкіх ахвир. У гэты неспакойны пэрыод было шмат забойстваў з грабствамі ў вёсках Дrajна і Падарэсьсі. Асабліваю „славу“ ў гэтым напрамку набыў былы афіцэр Жук, які спачатку быў у рэўкоме, а потым здрадзіў Савецкай уладзе, зрганізаваў атрад, з якім наводзіў страх на ўвесь раён. Карыстаючыся добрым знаёмствам з мясцовасьцю і падтрыманьнем некаторай часткі насельніцтва, ён бязьлітасна выразваў сямействы яўрэяў і савецкіх працаўнікоў. З больш буйных учынкаў трэба адзначыць выпадкі, калі ў в. Радунічах расстралялі чырвонага курсанта, а ў вёсцы Крываносах забілі 12 чырвонаармійцаў і старшыню Рэўкому. Штаб Жука знаходзіўся ў лесе каля в. Жыціна, адкуль кіравалі налётамі. Для ліквідацыі банды накіравалі значны атрад, але апошні нічога ня змог зрабіць, тады ўжылі іншы спосаб: для перамоў з Жукам было абрана ўмоўленае месца, дзе ён сустраўся з камандзірам палка. Жуку было прапанавана зараз-жа ліквідаваць сваю чыннасьць і распусьціць атрад, самаму-ж забясьпечвалася амністыя ад ЦВК. Так было і зроблена. Жук спачатку працаваў у сельсавеце, потым у крэсткоме, але ў 1927 г. ён пачаў агітаваць проці ўлады, за што быў высланы за межы Беларусі.

Ад Старых Дарог да Слуцку.

Чацьвертага жніўня пакідаем Старыя Дарогі, ідзем у напрамку на вёску Горкі, да якой лічыцца 15 кілёметраў. Праходзім па прыгожай мясцовасьці: абাপал шашы хваёвыя прысады і невялічкія ляскі, дзесь па баках раскіданы хутары, але дарога не дакучае, краявіды зьменьваюцца—то балотцы парослыя хмызьняком, то палі і сенажаці.

Адышоўшы 10 кілёметраў ад Старых Дарог, абাপал шашы раскінулася в. Солан. Назву сваю яна атрымала ад таго, што нібы па сенажацях сустракаюцца невялічкія вазёрцы з салёнай вадой. Вёска мае 150 двароў і 800 душ насельніцтва. Сяляне з асінавых стружак вырабляюць прыгожыя кошыкі, кветкі, птушкі, усё гэта афарбоўваецца і ідзе на продаж у Слуцк і Старыя Дарогі. Недалёка ад вёскі адзін

селянін у кургане знайшоў грашовы скарб, які адаслаў нібы ў музей. Праз некалькі кілёметраў падыходзім да былога панскага маёнтку Горкі, які знаходзіцца ў прыгожай мясцовасці на беразе рэчкі Арэсы. Тут узвышаецца двухпаверхавы будынак былы палац пана. Горкі належалі раней адстаўному генэралу Солтану, які на пабудову палацаў улажыў большую частку свайго капіталу, а астачу праелі вельмі хутка, дзякуючы шырокай гасьціннасці абшарніка.

У сучасны момант у палацах змяшчаецца няпоўная сямігодка з шасці груп з сельска-гаспадарчым ухілам. Для практычнай працы ёсць вялікі гарод, плодовы сад у 1 дзесяціну з дрэвамі ігруш і яблык, больш зімовых гатункаў. Апрача гароду школа корыстаецца зямлёй, ёсць тры каровы, два кані. Шмат розных будынкаў, дзе жыве на-стаўніцтва і тэхпрацаўнікі. Клясы змяшчаюцца ў палацах—драўляным двухпаверхавым будынку, крытым чарапіцай. Пакоі ў школе вялізарныя, падлогі паркетныя. У часе нашага побыту адбываўся рамонт: старыя чарапіцы на галоўным корпусе зьменьвалі і крылі жалезам, унутры тынкавалі, чысцілі, фарбавалі, рыхтуючыся да пачатку навучальнага году. Сярод гаспадарчых будынкаў ёсць лазня; быў у маёнтку і вадзяны млын, якога цяпер няма, а плаціну ў часе адступлення палякоў спалілі. Быў у маёнтку яшчэ другі жылы дом, але ён, як вельмі папсаваны, разьбіраецца, замест яго будуюцца новы для школьных патрэб.

У адлегласці 1½ кілёметры ад школы знаходзіцца вёска Горкі, дзе ёсць сельсавет. Горкаўскі сельсавет складаецца з двух буйных паселішчаў, з самых Горак і вёскі Солана, а потым з нязначных за-сьценкаў, хутароў і пасёлкаў. Глеба пераважна пяшчаная. Некаторыя пасёлкі перайшлі на шматполье, пачалі таксама ўгнаіваць сенажаці. У вёсцы Дабрынцы ўсе 25 гаспадароў вясной прапусьцілі насенне збожжа праз трыер, на чым асабліва настайвала моладзь. Грамадзкая праца ў Горках стаіць досыць высока, ёсць моцная ячэйка асавіахіму, якая налічвае 125 чал.

Пераначаваўшы ў сямігодцы ў настаўніка Кандбовіча, які аказаў нам самую шырокую гасціннасць, 5 жніўня пакінулі гэты прыгожы куток. Дайшоўшы да в. Волашава, зварочваем з шашы і па добра знаёмай дарозе накіроўваемся на в. Амговічы; тут ужо мы ідзем па Слуцкім раёне. Засьценак Рыжыцу, Мелітонава і Вілы пакідаем ззаду і пад вечар уваходзім у в. Амговічы. Пераначаваўшы ў добрых знаёмых, 6 жніўня пайшлі дамоў. Ад Амговіч да Слуцку 20 кілёметраў.

Некаторы час дарога праходзіць прасёлкамі сярод збожжавых пасаваў. Каля Амухавіч зноў пападаем на шашу, адкуль да Слуцку зусім недалёка. Праз некаторы час праходзім мост праз рэчку Вясейку. А вось сярод дрэў паказаліся царкоўныя крыжы і дахі больш значных будынкаў: то відаць Слуцк.

Набліжаючыся падводзім падагульненні. Пераконваемся, што толькі праз падарожніцтва можна азнаёміцца з сваім краем. І чаго толькі не давалася за гэты час бачыць і чуць! Тут і шпаркі рост будаўніцтва, і характаво прыроды, а разам з тым беднасць і жуда. Успамінаюцца гасціннасць і спачуванне да спраў крэйзнаўства, якое ўсюды аказвалі прадстаўнікі ўлады і насельніцтва.

Уваходзім у горад. Тут канчаем сваю падарож. 6-га жніўня, пасля 12-дзённага вандравання, прайшоўшы пехатой 267 вёрст, прайшлі дамоў, каб адпачнуўшы троху зноў ісьці мераць вёрсты свай бацькаўшчыны.

Дык няхай-жа жыве крэйзнаўства!

Ів. Т. Шпілеўскі і Л. А. Бабровіч.

Мястэчка Койданава¹⁾.*(Гістарычныя весткі з 1917 г.).*

Лютаяўская рэвалюцыя 1917 году ў мястэчку прайшла ціха. Толькі 3 сакавіка ст. ст. адабралі зброю ад поліцыі. Была наладжана маніфэстацыя, на якой амаль ніхто ня прысутнічаў. На мітынгу выступала мясцовая інтэлігенцыя, дырэктар вышэйшай пачатковай школы Тоўсьцік, настаўнік—Ів. Лапцэвіч, Маршак і некаторыя з афіцэраў. З салдат, якія тут стаялі (12 і 24 туркестанскі палкі, II чыгуначны батальён і абозныя часткі), ніхто не выступаў. Салдаты знаходзіліся яшчэ пад поўным уціскам старога афіцэрства. Замест царскіх чыноўнікаў утварылася ўлада з самых заможных сялян, мяшчан мястэчка і мясцовай інтэлігенцыі. Так, замест прыстава Ільлюкевіча і вурадніка, засталіся абшарнік з Вертнік—Арцюшэўскі і местачковы—Павал Калечыц. Старшынёю валаснога выканкому быў абраны Зэнка Сайкоўскі, сакратаром—Каленік, былы валасны пісар. Праз некаторы час вайскоўцамі быў арганізаваны свой „Койдановский Исполнительный Комитет“, старшынёю якога быў з аэропляннай батарэі капітан Кашкароў і сакратаром—салдат Ткачоў.

Штаб IV арміі ў гэты час стаяў у маёнтку Станькаве графа Чапскага. Сьвята Першага Мая ў 1917 г. прайшло ў Койданаве з маніфэстацыяй, у якой прымала ўдзел шмат насельніцтва мястэчка, а таксама і вайскоўцы. Хадзілі па вуліцах з чырвонымі сьцягамі і эсэраўскімі лёзунгамі. Цікава адзначыць, што да гэтай маніфэстацыі таксама хацелі далучыцца мясцовыя поп і ксёндз з „крэсныміходамі“ і іх нават троху чакала агульная колёна маніфэстантаў. Але чамусьці яны ня прышлі.

На ўтвораным на плошчы мітынгу выступала галоўным чынам мясцовая так званая „соль земли“, інтэлігенцыя: Ів. Лапцэвіч, Тоўсьцік, Т. Жылінскі і іншыя, якія прызывалі прысутнічаўшых дапамагаць весьці вайну да пераможнага канца. Насупроць такіх прызыўных прапаноў выступаў салдат вайскавой абознай часткі, тав. Пахараў, адэскі рабочы, які заклікаў кідаць вайну, забіраць зямлю ў абшарнікаў, лаяў мясцовую інтэлігенцыю і асабліва папа і ксяндза за іх імкненьне прыняць удзел з сваімі багамі ў сьвяце працоўных.

2-га мая украінцы, якіх была пераважная частка ў мясцовым II чыгуначным батальёне, утварылі сваю маніфэстацыю. Хадзілі па мястэчку з украінскімі сьцягамі і сьпевамі, патрабуючы аддзяленьня Украіны і накіраваньня іх да хаты.

Выбары ў „учредительное собрание“, вядома, праходзілі пад уплывам эсэраў, з іх-жа была арганізавана і камісія, на чале якой стаяў Ів. Лапцэвіч, з членамі: Тоўсьцікам, Т. Жылінскім, П. Шотам. У вышэйшай пачатковай школе арганізаваўся ўзброены атрад з вучняў, якія абралі свой „учком“. Атрад меў зброю і нават грузавы аўтомабіль. На чале атраду стаяў член камісіі Тоўсьцік. Пры дапамозе ўсёй інтэлігенцыі і гэтага ўзброенага атраду вялася ўзмоцненая агітацыя за сьпіс № 12 (эсэраўскі). К гэтаму часу пачала ў больш значнай меры прасочвацца і бальшавіцкая літаратура. Галоўнымі ў прапагандзе за сьпіс № 9 (бальшавікоў), былі салдаты мясцовых вайсковых ча-

¹⁾ Гл. „Наш Край“ № 2 за 1929 г.

стак, а з мясцовых—Дворкін, М. Бубіга, Лея Эвенчык і шмат інш., за што іх па загаду камісіі па выбарах часта заарыштоўвалі. Мясцовыя лідэры эсэраў бегалі каля пажарнага будынку, дзе праходзіла галасаваньне, ад ранку да вечара і совалі ўсім у рукі свае адозвы і конвэрты, прапануючы абавязкова галасаваць за іх сьпіс № 12. Але-ж, ня гледзячы на ўсе іх захады, койданаўская воласьць, дзякуючы правільнай і больш блізкай для сялянства агітацыі салдат і мясцовай моладзі, галасавала ў большасьці за сьпіс № 9. Старшыня камісіі, пад агульваючы вынікі выбараў у „учредительное собрание“, на паседжаньні камісіі ў воласьці казаў: „у выніку выбараў, невядома на якой падставе, наша воласьць аканфузіла сябе: большасьць галасавала за сьпіс № 9, а ня № 12. Гэта для нас надта сорамна“.

Наогул, каб не салдаты, дык мясцовыя рабочыя і бедната маўчалі-б. Беднаце трохі памазалі па губах невялічкай дапамогай у харчовых справах і яна была здаволена. Яшчэ моцна сядзела ў большасьці галоў такая думка, што калі гавораць людзі адукаваныя, багатыя, дык яны мусіць гэта кажуць праўду і трэба іх слухаць: іх слухалі.

Пад восень, пры адступленьні з фронту, праходзячыя вайсковыя часткі рабавалі насельніцтва і мясцовыя вайсковыя харчавыя склады. Бралі ўсе хто і што хацеў. Праходзячыя палкі Туркестанскай дывізіі ўчынілі пагром крамак на плошчы. Пагром спыніўся толькі дзякуючы таму, што ў гэты час у мястэчку знаходзіліся ў адпачынку два матросы Балтыцкага флёту, якія разьяжджалі на грузавым аўтамабілі з кулямётам. Салдаты, абрабаваўшыя ў адным мястэчку крамы ці насельніцтва, ідучы па дарозе далей, прадавалі ўсё тое, што ім удалася захапіць. Ні афіцэры, ні прадстаўнікі з камітэтаў на салдат ніякага ўплыву ня мелі.

У лютым 1918 году гэтую мясцовасьць занялі немцы, іх штаб зьмясціўся на цяперашняй Ленінскай 1-й вуліцы каля сямігодкі ў Каца. Адразу немцы выпусьцілі адозву да насельніцтва, каб яно давала масла, яйкі і інш. продукты. Было арганізавана валасное праўленьне на чале з старшынёю—Косько і членамі—Калечыць Тодар, Валахановіч Аляксандар, рэквізыцыйны камітэт—Дрэка, былы старшыня воласьці пры царскай уладзе, і абшарніка Станкевіча з Міхалоўкі. У міліцыі быў галоўным абшарнік Арыюшэўскі. Немцы, па згодзе з валасною ўладаю, аблажылі ўсё насельніцтва оптавым натуральным падаткам, які воласьці раскладалі на вёскі ў агульным ліку не паказваючы ў каго ўзяць і колькі. Выяжджалі немцы і забіралі ў першых хто пападаўся, што толькі маглі знайсці. Набіралі сваю норму сколькі было вызначана з гэтай вёскі і ад'яжджалі. Пры такіх раскладках падаткаў, больш за ўсіх цярпела бедната, бо яна ня мела дзе схаваць сваю кароўку ці свінью, а багатыя гэтую магчымасьць мелі. Апрача гэтага багатыя ведалі раней, калі прыедуць немцы зьбіраць падатак. Наогул, немцы адносіліся да насельніцтва пераўнаўча добрасумленна. Ува ўсіх тых недарэчнасьцях, якія ствараліся ў тэй ці іншай вёсцы, вінавата была воласьць. Яна мела магчымасьць пасылаць немцаў па падатак нават па два-тры разы ў адну і тую-ж вёску. Немцаў гэта ня цікавіла, ім патрэбна было сабраць пэўную лічбу, загадвалі воласьці і зьбіралі, дзе ім паказвалі. Усе свае загады і распараджэньні яны праводзілі толькі праз воласьць.

Немцы былі тут да сьнежня 1918 году. Пасьля іх сюды прышлі чырвонаармейскія часткі ў складзе 7 інтэрнацыянальнага Смаленскага

палка і двух кавалерыйскіх польскіх варшаўскіх палкоў—бальшавікоў. Чырвонаармейскія часткі занялі ўсю мясцовасць да старых акопаў, каля Баранавіч.

Быў арганізаваны Койданаўскі Рэўком, у склад якога ўвайшлі: Бубіга М., Лея Эвенчык, Дворкін і іншыя. Начальнікам міліцыі—Калечыц Павал.

Гэты Рэўком праіснаваў да адыходу чырвонаармейскіх частак у час жніва жыта ў 1919 годзе, калі палякі занялі Койданаў ужо пасля таго, як быў заняты Менск. Апошнімі чырвонымі часткамі адступаў адгэтуль латыскі полк, які быў пагрузіўся ў эшалёны, каб ісці на Менск, і, даведаўшыся, што апошні ўжо заняты палякамі, выгрузіўся і пашоў у напрамку на Станькава, Дабрынёва, Возера і далей. Койданава заняў сёмы лідзкі полк палякаў разам з кавалерыйскімі ўланскімі палкамі.

Палякі прызначылі галавою воласьці Мікалая Шпакоўскага з Янава, які, прабывшы некалькі дзён, быў заменены палякамі на Валасэвіча з Вясёлага Вугла. Апошні ўжо меў назву „войта“, і пісарам пры ім быў Коська.

Старшынёю выканкому пры заняцці мясцовасці палякамі быў Сантаровіч Ніканор і загадчыкам зямельнага і харчовага аддзелу—Векша. Яны ўсе былі разам з Калечыцам, начальнікам міліцыі, заарыштаваны. Але-ж адразу былі вызвалены: за Калечыца Паўла паручыўся мясцовы ксёндз, за Сантаровіча—першы галава воласьці Шпакоўскі. А. Векша па даносу Шпакоўскага атрымаў добра бізуноў за тое, што ён, як загадчык земаддзелу, размяркоўваў „дзесяціны зямлі“ беззямельным.

Пачаліся зьдзекі палякаў над насельніцтвам. Як пры немцах насельніцтву жылося параўнаўча добра, так пры паляках яны пачалі плакаць не слязьмі, а крывёю. У палякаў пры дыфэнзыве былі свае даносчыкі з мясцовых людзей. Па даносу Ів. Гармазы з вёскі Макаўчыц былі забраны хлопцы з гэтай-жа вёскі: Зуеўскі, Філіповіч, Калечыц Мік., Бубіга Міх. і шмат іншых. Яны абвінавачваліся ў прыналежнасці да КСМ. Палякі пачалі зьдзекавацца над імі, білі бізунамі і шампаламі. Забілі да сьмерці пры допытах Зуеўскага і Філіповіча, а таксама сына Яміна з Койданава. У Койданаве прыслужнікам палякоў быў служачы чыгункі Анісовіч, стары, але-ж занадта дасціпны чалавек (цяпер ад Савецкай улады мае хутар каля Дзягільна). Ён выдаў палякам усю сям'ю Шпілеўскіх, гаварыў, што ў іх адзін сын камуністы, а другі тут на месцы хавае зброю і калі палякі секлі шампаламі А. Шпілеўскага і зьдзекаваліся над старымі, дапытваючы дзе зброю, дык ён прымаў самы дзейны ўдзел у вобыску і допытах. Такімі здрадамі займаліся шмат хто з жыхароў мястэчка, як Мазуркевіч Міхал і іншыя.

Больш чым над іншымі палякі зьдзекаваліся над яўрэямі. Ім прыходзілася па некалькі дзён хавацца па ваколічных ляскох і ў знаёмых па вёсках. Сустрэўшы на вуліцы старога яўрэя, палякі пускалі яму ў бараду „ваўка“, сьмяяліся, білі, цягалі па зямлі і г. д., пакуль не абрыдне, або ахвяра перастане дыхаць. Усе гэтыя зьдзекі рабіліся над беднатаю, на каго рабілі даносы прыслужнікі дыфэнзавы. Усе-ж заможныя, як з палякаў, расійцаў таксама і яўрэяў, карысталіся іхняй пашанай.

Вайсковыя польскія часткі не знаходзіліся ўвесь час у Койданаве. Яны бывалі тут толькі праходам на фронт у бок Менску. Увесь-жа

час польскай окупацыі тут быў толькі аддзел дыфэнзвы на чале з маршалкам і чалавек 8-10 жандараў.

У дзень польскага свята 3 мая 1920 году мясцовыя хлопцы, пад кіраўніцтвам М. Бубігі, уночы павывешвалі чырвоныя сыягі каля касцёлу, царквы і нават на хаце П. Жукоўскага па былой Слуцкай вуліцы, дзе жыў маршалак дыфэнзвы.

На „Ганы“, калі мясцовы касцёл спраўляе свята назвы касцёлу і бывае надзвычайная ўрачыстасць—фэст, была ўтворана рэлігійна-вайсковая маніфэстацыя. Хадзілі па вуліцах мястэчка з абразамі, харугвамі. Усе мясцовыя, а таксама і вайсковыя шляхцянікі былі апрануты ў белыя адзенні, аздобленыя кветкамі, была дыфэнзыва разам з ксяндзам і ваколічнай шляхтай. Хор з мясцовых дзяўчат паяў польскія патрыётычныя песні, выхваляючы незалежную Польшчу і прызываючы на расправу з бальшавікамі.

Прыпеў адной песні падхватваўся амаль усімі прысутнымі. Яўрэі пазачыняўшы крамкі стаялі на вуліцы бяз шапак: прымушаны былі глядзець на гэтую „пышную процэсію“.

Вечарам у „Ludowym Domu“, цяпер дом саюзаў, было ўрачыстае пасяджэнне і нешта падобнае да мітыngu. Выступаў мясцовы ксёндз і некаторыя з афіцэраў з заклікамі аб дапамозе ў змаганні з бальшавікамі. У канцы той-жа хор, які прымаў удзел у маніфэстацыі і тут выканаў некалькі нумароў патрыётычных сьпеваў.

Пасля таго, калі чырвонаармейскія часткі перайшлі ў агульнае наступленне каля Барысаву, польскае войска пры адступленні пачало рабаваць сялянства, патрабуючы грошай, лепшых коняй, забіраючы каштоўныя рэчы, а калі хто-небудзь пачынаў хоць трохі супярэчыць, дык пасылалі яму кулю ў грудзі або штых у живот. Палілі ўсю маемасьць, гвалцілі жанчын. У Койданаве адыход адзначыўся тым, што маршалак загадаў, апрача іншых рабункаў, сабраць з насельніцтва грошай як-мага больш, бо ў праціўным выпадку будуць паліць мястэчка. Насельніцтва, асабліва яўрэйская частка яго, сабралі што маглі, аддалі. Усё-ж мястэчка загарэлася 28 чэрвеня (ст. ст.). Пажар пачаўся раніцою з крамак, якія знаходзіліся на плошчы. Праз некалькі хвілін загарэлася цяперашняя Сялянская вуліца, потым Ленінская 2-я і г. д. На пажар выехала мясцовая пажарная каманда, але палякі разганялі яе стрэлам з кулямёту, акрамя гэтага парэзалі пажарныя кішкі. Падняўся гвалт і лямант. Кожны стараўся бараніць ад агню сваё дабро і калі што ўдавалася яму выратаваць, дык каштоўныя рэчы забіралі палякі, а рэшту кідалі назад у вагонь. А калі гаспадар занадта прыставаў, дык яму давалі гасьцінца-бізуна, ці прыкладу. Запалілі і двухпаверхавы прыгожы будынак вакзалу. Пажары і рабункі цягнуліся на працягу трох дзён і спыніліся толькі тады, калі надышлі чырвонаармейскія часткі, якіх сустракала насельніцтва як збавіцеляў ад зьдзекаў палякаў. У гэтым пажары ў мястэчку згарэла больш 200 будынкаў. Засталіся цэлымі толькі 4 вуліцы. Палілі мястэчка і рабавалі адыходзячыя апошнімі польскія пазнанскія вайсковыя часткі.

Быў арганізаваны Рэўком, у склад якога ўвайшлі Векша, М. Бубіга і Лабач Сымон з Дзягільна. Пачалі падлічваць страты. Усім пагарэльцам зараз-жа быў прызначаны з бліжэйшых дач лес на пабудову, але-ж вывезці яго ня прыйшлося.

Нашы вайсковыя часткі, дайшоўшыя амаль што да Варшавы, пачалі зноў адступаць назад і ў канцы верасня праз Койданава праходзілі апошнімі Петраградзкі і Сялянскі палкі, якія з бойкамі адышлі

на станцыю і далей, пакінуўшы мястэчка зноў у руках полякаў. Мястэчка заняла польская кавалерыя. У гэты час, у лесе ў Гаі засталася рота чырвонаармейцаў амаль абкружаная палякамі. Яна павяла наступ і пры дапамозе Сялянскага палка выбіла польскую кавалерыю з Койданава і далей не пашла. Вечарам чырвонаармейцы наладзілі мітынг, на якім гаварылася, што мы ваяваць больш ня будзем, бо ўжо ўтвораны мір з палякамі, ня трэба ставіць каравулаў і ахоўваць мястэчка, трэба адпачываць. І, не паставіўшы варты, паддаўшыся провакацыі, разышліся па хатах і стомленыя паснулі. Уночы палякі перарэзалі заставу, наляцелі і захапілі Койданава. Чырвонаармейцы, пачуўшы стрэлы, павыскавалі ў чым былі на вуліцы. Іх тут-жа секлі шаблямі польскія кавалерысты і дапамагала ім артылерыя, якая страляла ад могілак праз Койданава ў напрамку Менску, не даючы магчымасці падыйсці дапамозе.

Самыя ўпартыя бойкі былі на цяперашніх Савецкай, Першамайскай і ў канцы Першай Ленінскай—вуліцах. Каля царквы на тым месцы, дзе цяпер пабудаваны местачковы Савет і Народны дом, была цалкам знішчана палякамі чырвонаармейская кулямётная каманда. Нашыя часткі, якім удалося вырвацца з гэтай бойкі адступілі на станцыю. Тут зорганізаваліся а шостай гадзіне раніцы і пры упартай бойцы зноў занялі Койданава, выбілі палякаў і прагналі іх аж да Галынкі. Прастаяўшы да двух гадзін дня, яны бяз бойкі, адступілі і сталі на левым беразе рэчкі Вусы. Праз поўгадзіны пасыла іх адыходу Койданава зноў занялі палякі.

Па палёх валяліся трупы забітых чырвонаармейцаў і палякаў. Палякі сагналі мясцовых сялян, падабралі трупы сваіх забітых і пахавалі на могілках, а трупы чырвонаармейцаў забаранілі сялянам хаваць: „Няхай сабакі ядуць бальшавікоў“ казалі яны. Трупы праляжалі некалькі дзён, пакуль местачкоўцы Ленінскай першай вуліцы не пачалі прасіць польскае камандаванне дазволу зывесці забітых чырвонаармейцаў і пахаваць. З'явіліся дзеве магілкі-курганы, дзе цяпер стаяць пабудаваныя Волвыканкомам у 1923 годзе дзеве драўляныя колёны-помнікі ў пачатку мястэчка абапал Ленінскай вуліцы. Пад тым помнікам, што стаіць, ідучы ў мястэчка, на левым баку, пахаваны 4 чырвонаармейцы, а на правым баку, дзе пасыла пастановы помніку пры дапамозе рабочых лесавільнага заводу насаджаны невялічкі садок з ліпавых дрэў і кустоў бэзу—пяць чалавек. Ёсць яшчэ чырвонаармейскія могілкі ў вурочышчы „Шыя“ і на Пасеках каля Гаю.

Заняўшы ў апошні раз мястэчка, палякі не арганізоўвалі валасной улады офіцыйна; яны прастаялі ў мястэчку тыдзень і адышлі на лінію вёсак Дзягільна, Янава, Косьцевічы, Старая Рудзіца, Баравое, Грыцкаўшчына і далей па рэчцы Вусе. Такім чынам Койданава і Макаўчыцы сталі нейтральнай зонай. У гэтай мясцовасці пачала арганізоўвацца банда з мясцовых дызэртыраў.

У першыя часы існавання нейтральнай зоны старшынёю Рэўкому быў Кажушка і сакратаром—Трызна з вёскі Лучыцы.

Галоўнымі іныцыятарамі і кіраўнікамі банд у ваколіцы былі Павел Калечыц з Койданава, Баравік з Бегліч, а таксама Куль Тодар з Макаўчыц, Пятухоўскі Юзік і іншыя. У склад банды ўваходзілі амаль што ўсе Койданаўскія хлопцы дызэртыры, якія не хацелі служыць у войску, а таксама былі і з бліжэйшых вёсак сынкі заможных сялян. Іх імкненнямі было—быць дома, ня служыць у войску, піць гарэлку, буяніць і адчуваць сябе гаспадарамі становішча. І вось, калі Рэўком

трохі ачухаўся ад часоў вайны, быў выдадзены загад, у якім гаварылася, каб усе дызэртны дабраахвотна з'явіліся ў Рэўком для накіравання іх у вайсковыя часткі. Вядома, ніхто не з'явіўся. Тады было загадана некалькім чалавекам з тых-жа дызэртнаў ісці пілаваць у лес дровы. Яны таксама адмовіліся. Рэўком іх заарыштаваў. Тады тыя, што засталіся на волі, сабраліся (адзін з іх, Скуратовіч, залез на званіцу царквы і пачаў біць трывогу), усе раптам кінуліся да Рэўкому, разагналі яго і вызвалілі сваіх арыштаваных таварышоў. Так адбыўся першы разгон Койданаўскага Рэўкому.

На другі дзень была прыслана з Менску дапамога і банда была разагнана. Зноў быў арганізаваны Рэўком, у склад якога ўвайшлі старшыня Гарун і сакратаром Сінгалоўскі. Быў арганізаваны ўзброены атрад міліцыі, на чале якога быў Тывянік.

Праз некаторы час частка гэтага атраду, прыблізна чалавек 17, была накіравана ў Рудзіцу рэзаць дровы, як для ўстаноў мястэчка, так і для местачковай беднаты. Прыляцелі палякі і пры дапамозе сялян з гэтай вёскі і бандытаў заарыштавалі ўсіх атраднікаў і накіравалі ў Рубяжэвічы. Тут-жа разам з імі папаўся сядзець у Рубяжэўскай турме і старшыня Менскага Павятовага Выканкому Грузель і вайсковы камісар Ульдукес. Рэўком даведаўся аб гэтым і заарыштаваў некалькі палякоў у раёне Мікуліч. Быў зроблены абмен і атраднікі вярнуліся разам з старшыняю ў Койданава.

Зараз-жа па загаду Койданаўскага Рэўкому былі заарыштаваны за гэтую здраду ўсе мужчыны ад 16 да 60 гадоў вёскі Рудзіца і прыведзены ў Койданава.

Да таго часу кіраўнікамі бандытаў пры дапамозе палякаў была падгатоўлена добра ўзброеная сіла, якая чакала добрага моманту, каб за што-небудзь прычапіцца і скінуць Савецкую ўладу. Бандыты мелі свой прыпынак у Дзягільнянскай і Касілаўскай школах, штаб у Дзягільні, а таксама на фальварку Янава ў Шпакоўскага. Зброю і ідэае кіраўніцтва атрымлівалі ад палякаў.

Пасля арышту Рэўкомам сялян вёскі Рудзіца гэты спрыяючы для іх час наступіў. Бандыты падкінулі ліст у Рэўком з прапановаю аслабіць заарыштаваных сялян, Рэўкому выйсці з Койданава і г. д. Для выканання гэтага загаду быў дадзены трохдзённы тэрмін. Пасля сканчэння гэтага тэрміну банда прышла з Дзягільна, разагнала ўжо другі раз Рэўком, заарыштавала працаўнікоў яго і пачала над імі зьдзекавацца. Былі пабіты Сінгалоўскі, Ульдукес, начальнік міліцыі Сурба, якога некалькі разоў збіраліся застрэліць, і іншыя. Калечыц з сваімі памоцнікамі аб'явілі Койданава „Койдановскай Самостоятельной Республикой“. Выставілі па ўсіх вуліцах свае каравулы. Былі раскіданы адозвы да насельніцтва. Пачалося існаванне яшчэ адной „рэспублікі“.

Аб гэтым даведаліся чырвонаармейскія часткі, якія стаялі ў гэты час на левым беразе рэчкі Вусы, і выслалі з свайго штабу, м. Самыхвалавіч, у напрамку на Койданава аўтомабіль. Каля мястэчка ён быў абстрэлены бандытамі і прымушаны вярнуцца назад.

Бандыты пачалі рабіць па ўсім мястэчку арышты. Арыштоўвалі тых, каго лічылі прыхільнікамі Савецкай улады. У звязку з тым, што сваіх людзей, усё-такі было мала, а трэба было весці допыты, арышты, біць бізунамі і прыкладамі сваіх ворагаў, а таксама несці каравулы па ваколіцах мястэчка, яны выдалі загад за подпісам Калечыца, каб ахову мястэчка несці ўсе маладыя мужчыны. Жыхары прымушаны

былі пакарыцца і стаяць з зброяю на вуліцах. Але-ж пры кожным такім каравуле абавязкова быў і адзін з бандытаў. Гэроі „Койдановскай Самостоятельной Республики“, праводзілі арышты, зьдзекваліся над працаўнікамі Рэўкому і рабілі многа іншых „маладзецкіх“ учынкаў. Самы чынны ўдзел у гэтай справе прымалі мясцовыя хлопцы: Калечыц Павал, Баравік, Куль Тодар, Пятухоўкі Юзкі, Сікорскі, Даўнары Міхась, Іван і Казімір, Вашкевіч Уладзімір, Лабачы Кастусь і Зэнка, Тарнагурскі Іван, Бабраўніцкі Павал, Варатніцкі, Грушэўскі Іван, Сікорскі Юзкі, Кавалеўскі Алесь, Мялешка Андрэй, Драздоўскі, Мазуркевіч Міхась, Тоўсьцік, Быкоўскі Іван, Сачко, Шот Павал, Дудкоўскі і іншыя.

„Койдановская Самостоятельная Республика“ налічвала ўжо чацьверты дзень свайго існаваньня. Кіраўнікі п'янствавалі разам з польскімі афіцэрамі, якія прыяжджалі да іх і ўсё вырашалі пытаньне—каго з арыштаваных застрэліць.

На чацьверты дзень падышлі пад поўдзень чырвонаармейскія кавалерыйскія часткі 12 стралковага палка 2-й брыгады і пачалі наступ на „рэспубліку“ бандытаў. Апошнія, пачуўшы стрэлы, разьбегліся па сваіх хатах, пахавалі зброю, а частка з кіраўнікамі адступіла на Дзягільна. Адтуль прабавалі весьці наступ і меркаваліся пад камандай Калечыца зноў заняць Койданава. Але-ж не ўдалося.

Так і скончыла свое „слаўнае“ існаваньне „Койдановская Самостоятельная Республика“.

Бандыты ўсё-ж арудвалі ў занятай імі мясцовасьці—Дзягільна, Янава, Косьцевічы, хоць і ня мелі ніякай дапамогі ад агульнай масы насельніцтва. У гэты час у Койданаўскай воласьці было толькі 20 заселеных пунктаў, якія складалі 5 сельсаветаў. Палякі і бандыты тэрырызавалі масу насельніцтва. Нельга было зрабіць выбары сельсавету нават у 2 вярстах ад мястэчка, бо ўсе баяліся ісьці ў члены, баяліся помсты з боку палякаў і бандытаў.

Былі арганізаваны харчавыя пункты на 1500 чалавек жыхароў мястэчка, якія з прычыны пажару страцілі ўсю сваю маемасьць. Яны зьмяшчаліся ў будынках, якія засталіся ад пажару. У кожным пакоі было па некалькі чалавек а то і дзьве-тры сям'і, нават разам з тыфознымі хворымі, бо ня было другога месца.

Таксама зьявілася пошасная хвароба і на скаціну—чума. Тыфус і чума ўзяліся даканчваць тое, што яшчэ засталася пасля ўсіх гэтых падзей. Лякарства і дактароў як для людзей, таксама і для скаціны не хапала, а бандыты ў ваколіцы яшчэ вялі агітацыю за „вольную Беларусь пад аховай палякоў“; лавілі працаўнікоў Рэўкому, як толькі яны ад'язджалі куды-небудзь на вёску; не давалі выбіраць саветаў. Так было амаль на працягу ўсяго часу існаваньня нейтральнай зоны.

На Кастрычнікаўскае сьвята мястэчка разьвесіла чырвоныя сьцягі. На плошчы быў арганізаваны мітынг, прысутнічала да 1500 чалавек з месцачковых і ваколіцы. На мітынгу выступілі т. Булат, які даў яскравы малюнак барацьбы за апошнія тры гады і т. Сурба, які заклікаў моладзь да арганізацыі і ўзмацненьня барацьбы з бандытызмам. Вечарам у былым „Ludowym Domu“ былі пастаўлены Менскімі артыстамі дзьве п'есы „Калісь“ і „Міхалка“. Сяляне зацікавіліся сьвятам, прасілі ладзіць такія сьвяты і на вёсках.

Першы сход партыйнай ячэйкі ў Койданаве адбыўся 16 лістапада, а другі сход праз 12 дзён ужо абраў прэзыдыум ячэйкі: старшынёю т. Сенко і сакратаром Лея Эвенчык. Усіх членаў ячэйкі налічвалася

шэсьць. Галоўнымі пытаннямі на сходзе: былі ўзмацненне барацьбы з бандытызмам і культурная праца сярод насельніцтва. Каля таго-ж часу была арганізавана партыячка і ў Станькаве, яна занялася культурнай працай сярод насельніцтва.

13 сакавіка 1921 году ў Станькаве была адчынена „школа граматы“ 2 ступені на 200 чалавек дзяцей. Школа зьмясьцілася ў палацах графа Чапскага.

У канцы сакавіка пачалі праводзіцца сходы сялян, на якіх растлумачвалася міжнароднае становішча і мір з палякамі. Так, на сходах

Сьвяткаваньне Першага Мая на мяжы з Польшчай у 1923 г.

дзе сялян Станькаўскай воласьці была вынесена рэзолюцыя, у якой гаварылася: „Приветствуем Рабоче-Крестьянскую Власть, которая стоит на защите прав трудящихся. Приветствуем мир с Польшей и торговый договор с Англией. Мы клеймим позором Кронштадскую авантюру“.

З палякамі быў заключаны мір. Палякі адышлі на цяперашнюю мяжу. Існаваньне нейтральнай зоны скончылася першага красавіка 1921 году, калі прымежная камісія ўстанавіла мяжу паміж Польшчай і Савецкай Беларуссю. Койданаўскі Рэўком быў пераіменаваны ў Волвыканком і складаўся з 57 сельсаветаў. У кожнай больш-менш буйнай вёсцы быў свой сельсавет. Сялянства пачало патроху прыводзіць у парадак свае гаспадаркі. Пагарэўшае местачковае насельніцтва толькі цяпер мела магчымасьць пачынаць вывозіць атрыманы лес і будаваць сабе хаты. У мястэчку яшчэ існаваў харчпунк, які карміў каля 1000 чалавек больш бяднейшых жыхароў. Бандытызм, дзякуючы прынятым больш рашучым мерам, пачынаў памалу зьмяншацца. Частка бандытаў-дызэртыраў была заарыштавана, а частка ўцякла ў Польшчу. Пачала ўзмацняцца праца па дапамозе беднаце,

таксама і сельсаветы пачалі больш рашуча разгортваць сваю працу па растлумачэнні значэння Савецкай улады і абавязкаў рабочих і сялян.

Сьвята Першага Мая 1921 году, якое сьвяткавалася мястэчкам толькі другі раз з часу зьліквідаваньня царызму, было больш урачыстым, чым да гэтага часу. Пасьля мітыngu на плошчы, першы раз колёны маніфэстантаў пайшлі на Ленінскую вуліцу—на могілкі таварышоў, якія аддалі сваё жыццё ў змаганьні за вызваленьне Койданава ад белапалкаў і бандытаў. Такая-ж урачыстасьць была ў Негарэлым і Станькаве.

Жыццё пачынала ўваходзіць у норму. Волвыканком разгарнуў працу па ўцягненьні прыхільнага да Савецкай улады сялянства ў працу як сельсаветаў, так і Выканкому. Год ад году насельніцтва пачынала забываць зьдзекі і згубы, якія мела ад немцаў, белапалкаў і бандытаў.

Дзякуючы прымежнасьці мястэчка, пачала разьвівацца контрабанда з Польшчы. Везьлі з Польшчы галоўным чынам гарбату, кокаін, мануфактуру, а туды—тытун, шчаціну, скуры. Контрабандаю займалася амаль усё местачковае юрэйскае насельніцтва, а на вёсках—заможныя жыхары хутароў. Койданава было першым прыпынкам для контрабанды. З мястэчка яна дастаўлялася далей на Менск і Маскву. Контрабанду везьлі і служачыя чыгункі. Прымежныя вёскі былі поўныя контрабандыстаў, ды і самі сяляне гэтых вёсак таксама займаліся перахоўваньнем і перакупкаю контрабанды ад сваіх-жа родзічаў, якія засталіся на тым баку мяжы ў Польшчы. З працягам часу пачала вясціся больш рашуча барацьба і з гэтым ворагам Савецкай улады. Было выслана некалькі чалавек галоўных контрабандыстаў як з мястэчка, так і раёну.

Культурна-асьветная праца таксама пачала ўзмацняцца з прыездам больш сьвежых і моцных таварышоў. Сталі праводзіцца пленумы Волвыканкому на вёсках. На пленумах сельсаветаў, а таксама на большых сялянскіх сходах прысутнічалі члены Волвыканкому і адказныя працаўнікі воласьці і мястэчка. Дзень адпачынку ў установах мястэчка, для больш сьціслай сувязі з сялянствам, быў перанесены з нядзелі на панядзелак. Быў арганізаваны пажарніцкі духавы оркестр, які разам з мясцовай трупай аматараў выяжджаў на вёскі ў рэволюцыйныя сьвяты. Такія выезды былі зроблены ў Навасады, Негарэлае, Кухцічы, Навасёлкі і г. д. Першага мая 1923 году быў наладжаны выезд усёй мясцовай маніфэстацыі на мяжу з Польшчай, на станцыю Коласава, дзе сабралася шмат насельніцтва з ваколічных вёсак. На станцыі ў прысутнасьці сялян, чырвонаармейцаў і прыехаўшых больш 500 чалавек рабочих, служачых з сем'ямі з Койданава быў наладжаны мітынг. Палякі пазаганялі сваіх салдат у казарму і на варце застаўся толькі афіцэр. Ня гледзячы на праліўны дождж, мітынг цягнуўся каля двух гадзін, прайшоў надзвычайна актыўна. Выступалі масцовыя сяляне, чырвонаармейцы і служачыя. На выступленьнях малявалася жыццё-быццё рабачых і сялян у нас на гэтым баку і ў Польшчы.

Для лепшага падняцьця працы сельсаветаў і ўзмацненьня іх больш сталымі працаўнікамі, было праведзена ў 1923 годзе раёнаваньне воласьці і замест існуючых 57 сельсаветаў у больш культурных і заселеных пунктах засталася толькі 37.

Разгорнутая ў 1924 годзе праца па палепшаньні гаспадарчага і культурнага быту насельніцтва запатрабавала і адпаведнага правя-

дзеньня пастаноў у жыццё. У сакавіку было паднята пытаньне аб пабудове электрастанцыі ў мястэчку для асьвятленьня яго і бліжэйшых вёсак, а таксама і прадпрыемстваў. Волвыканкомам было арганізавана „паёвое товарищество“, куды ўваходзілі ўсе дзяржаўныя і грамадзкія ўстановы мястэчка і павятовы выканком. Было выпушчана 5000 паёў.

Для культурнага абслугоўваньня было вырашана пабудаваць у мястэчку новы будынак пад народны дом і пачаць пабудову школ на

раёне. Месцам для пабудовы Нардому была выбрана плошча на пляцу пасярэдзіне мястэчка каля царквы. Народны Дом разьлічваўся на 600—750 чалавек.

Але-ж і ворагі Савецкай улады таксама ня спалі. У Польшчы зьдзекваліся над падпаўшымі пад уладу польскай буржуазіі—беларусамі, украінцамі, яўрэямі. Наладзіўшыся перагаворы з Англіяй былі сарваны. У мястэчку ў зьвязку з гэтымі падзеямі ў кірмашны дзень быў наладжаны вялікі мітынг пратэсту. На мітынгу ўдзельнічала больш 2000 чалавек сялянства вакольных вёсак. Была прынята рэзолюцыя, у якой гаварылася, што „царскіх даўгоў плаціць ня будзем і не аддадзім фабрыкі і заводы ангельскім буржуа“.

Апрача гэтага і тут на раёне і мястэчку былія дызэртэры а таксама тья, што ўцяклі за мяжу, пры дапамозе палякаў пачалі варушыцца. Так, у жніўні месяцы ў мястэчку днём быў вялікі пажар каля польскай сямігодкі, але-ж яе ўдалося абараніць ад агню. Першага кастрычніка 1924 г. каля 8-9 гадзіны ўвечары пачаўся зноў пажар на Кастрычнікаўскай вуліцы, згарэла 4 хаты, гумно са збожжам і дваровыя будынкі. Калі тут пажар пачаў троху сыціхаць, праз гадзіны паўтары загарэлася яшчэ ў двух месцах на іншых вуліцах мястэчка. Была выклікана дапамога з Менску. Прыехалі 2 аддзяленьні Менскай пажарнай каманды, а таксама частка дабрахвотнай дружны. Пажар удалося зьліквідаваць да 5 гадзін раніцы.

У часе пажару з боку Польшчы была выслана на мястэчка банда, якая мела намер заняцца рабункамі і забойствамі. Але-ж, дзякуючы

прынятым мерам, гэта ім не ўдалося. Былі забіты некалькі чалавек бандытаў, некалькі заарыштавана і тым справа скончылася.

З замацаваньнем Беларусі, з далучэньнем да яе Віцебшчыны, Полаччыны і г. д., было праведзена новае раёнаваньне яе тэрыторыі. У Койданаве быў арганізаваны раённы цэнтр. У склад Койданаўскага раёну ўвайшлі: Койданаўская, Станькаўская, Вялікасельская і частка Старасельскай воласьці. Адзін сельсавет (Ракашыцкі) быў далучаны да Ўзьдзенскага раёну. Было праведзена раёнаваньне і сельсаветаў. Цяпер сельсаветы атрымалі больш праў і сталі як-бы маленькімі былымі валасьцямі, з такім разьлікам, каб населеныя пункты былі не далей 5—7 вёрст ад цэнтру сельсавету. Цэнтры сельсаветаў зьмясьціліся ў асяродку раёну ў больш буйных вёсках, дзе можна было разгарнуць як гаспадарчую, так і культурна-асьветную працу, а таксама ўмацаваць іх больш здольнымі і моцнымі працаўнікамі. Так Койданаўскі раён злажыўся з 13 сельсаветаў, у якія ўвайшло 480 паселішч. Раён межаваўся на захадзе з дзяржаўнаю мяжою паміж Польшай і Савецкаю Беларуссю, на ўсходзе з Заслаўскім і Самахвалаўскім раёнамі і на поўдні з Ўзьдзенскім раёнам, і займаў плошчу 1017,70 кв. кілёмэтраў з гушчынёю насельніцтва 43,0 на кв. кілёмэтр.

У восень 1924 г. адбылася першая раённая партыйная канфэрэнцыя, якая абрала новы райком КП(б)Б і дала напрамак у працы новаму раённаму цэнтру. Сёмага сьнежня абдыўся і першы раённы зьезд Саветаў Койданаўскага раёну, які абраў новы склад Райвыканкому. Гэты зьезд праводзіўся ўжо ў новым будынку Народнага Дому на плошчы. На адчыненьне першага раённага зьезду, Народнага Дому і электрастанцыі з Менску прыехаў першы Дзяржаўны Беларускі Тэатр у поўным сваім складзе і паставіў п'есу „На купальне“. На ўрачыстасьці ў Народме прысутнічала больш 1500 чалавек як рабочых і сялян мястэчка, так і асабліва многа запрошаных сялян з кожнага сельсавету раёну. Паміж іншымі пастановамі аб узмацненьні і палепшаньні працы па падняцьці як сельскай гаспадаркі раёну, так і культурна-асьветнай справы, зьезд вынес таксама пастанову і аб палепшаньні быту мястэчка, запрапанавашы новаму Райвыканкому зьнесьці былы гасьцінны двор і насадзіць тут парк. Але-ж гэтая пастанова пакуль што ня выканана і да гэтага часу.

Так скончыла сваё існаваньне Койданаўская воласьць, былое графства і двор Радзівілаў і караля, і пачаў разгортваць сваю працу Койданаўскі Раённы Выканаўчы Камітэт.

Гарбач А. Д.

Рысы старога быту ў жыцьці беларускіх сялянак

у вёсках Шалавічы і Новыя Наборкі Бабруйскае акругі і вёсках Дразды і Малішава Мазырскае акругі.

У паданым тут матар'яле мы разглядаем жыцьцё беларускай жанчыны-сялянкі ад нараджэньня да сьмерці ў разрэзе яе хатняга, сямейнага побыту.

Ужо з таго моманту, як толькі народзіцца дзяўчынка, бацькі яе пачынаюць клапаціцца аб тым, каб з яе вырасла жанчына, якая-б

змагла стаць маткаю, якая-б магла выйсці замуж. А дзеля гэтага, паводле погляду сялян, трэба: 1) каб яна вырасла ўдалаю, прыгожаю, 2) каб была здароваю і характарам ветліваю і паслухмянаю, 3) каб умела ўсё рабіць, што патрабуецца ад сялянкі, як гаспадыні і маткі; і 4) даць ёй добры пасаг, каб хутчэй вышла замуж і не сядзела ў дзеўках, чаго горш за ўсё баяцца ў вёсцы.

Клопаты бацькоў аб надворным харастве свае дачкі пачынаюцца ўжо з першых дзён жыцця дзяўчынкі, што, напрыклад, відаць з такога звычаю, які існуе на Случчыне ў в. Углы і іншых: у той час калі дзяўчынку кум і кума нясуць да папа хрысьціць, матка яе праз усе вокны стараецца глядзець на сваю дачку, выходзіць услед за ёю на двор і на вуліцу і ўсё ўглядаецца ў яе; гэта ўсё робіцца дзеля таго, „каб тады, калі дзяўчынка вырасьце, на яе гэтак углядаліся хлопцы“. Калі дзіцяці-дзяўчынцы споўніцца тры месяцы, яе садзяць у хаце на лаўку і абвязваюць жываток прыгожаю тасемачкаю дзеля таго, каб у яе была зграбная постаць (в. Н. Наборкі, Бабруйскае акр.).

Калі дзіця пачынае ўжо забаўляцца, першае месца ў дзяцей-дзяўчатак займае лялька, з якою дзяўчынка робіць як-бы рэпэтыцыю ўсяго таго, што ёй прыдзецца рабіць з сваімі дзяцьмі, калі яна будзе маткаю: яна вучыцца трымаць ляльку на руках, спавівае яе, прыкладае ссаць грудзі, калыша яе ў калысцы ці ў начовачках, пяе ёй калыханкі, цалуе і б'е яе. Дзеці-дзяўчаткі таксама любяць гуляць у вяселье і радзіны. Для гэтых „урачыстасцяў“ яны пякуць пірагі з гразі на сонцы.

Гадоў з сямі маці пачынае вучыць дзяўчынку прасьці спачатку кудзелю, а потым і лён, каб да гадоў 17—20, калі звычайна аддаюць дзяўчат замуж, яна напрала і наткала сабе палацён, коўдраў, ручнікоў і іншых рэчаў, каб, як кажуць, „аж куфар трашчаў“. Вялікая ганьба, калі дзяўчына ідзе замуж, а яе куфар, які яна прывозіць з сабою, лёгка могуць зняць з возу два чалавекі; тады сяляне сьмяюцца і звычайна кажуць: „толькі дзясятка верацён браскацела на дне ў куфры, а палацён мабыць зусім няма“. Зусім іншая справа, калі куфар прыходзіцца знімаць з возу 4, а то і 5-6 чалавекам, „вось“, кажуць, „навезла гаспадару ўсякага дабрышча, гонар і слава такой дзяўчыне“.

З самага-ж маленства прывучаюць дзяўчынку і да іншае працы: падмятаць хату, мыць лавы і вокны ў хаце, памагаць матцы каля печы, карміць сьвіней, даць кароў, палоць грады і інш., а з 10—12 гадоў прывучаюць і да палявое працы: жаць збожжа, грэбці сена, рваць, біць, слаць, церці, трапаць лён, капаць бульбу і інш.

У школу дзяўчат да апошняга часу пасылаюць куды менш і куды з меншаю ахвотаю, чым хлопчыкаў; да рэвалюцыі аддавалі дзяўчат на 1-2 гады ў школу толькі дзеля таго, каб навучылася „богу маліцца“. Траціць дарэмна час на навуку дзяўчыне не патрэбна, хай лепей прадзе і вучыцца пры матцы быць добраю гаспадыняю—вось звычайная развага сялян.

Калі дзяўчына занядужае, захварэе, яе стараюцца лячыць хатнімі сродкамі ці ў знахароў у патайку ад людзей, каб не гаварылі пра яе, што яна хваравітая. Больш усяго ў вёсцы не паважаюць гістэрычных асоб і, таму калі ў якое дзяўчыны альбо ў яе маткі здарыцца пры чужых людзях гістэрычны прыпадок, дык гэтая дзяўчына траціць усякую вартасць, як будучая нявеста: „яе (альбо яе матку) хапае нейкі пераход ці лапцак“ кажуць тады ў вёсцы, і гэтага досыць, каб затрымаць такую дзяўчыну надоўга ў дзеўках.

Каля 14—16 гадоў у дзяўчыны звычайна зьяўляюцца першыя месячныя, што вызывае вялікі страх і непакой ў самой дзяўчыны, бо рэдкая матка папераджае сваіх дачок аб гэтым фізіялёгічным зьявішчы. Для бацькоў-жа гэта служыць адзнакаю таго, што іх дзяўчына, як кажуць у весцы, „пасьпела і пачала ачышчацца“, што яна стала ўжо дарослаю жанчынаю. Тут пачынаюцца ўжо больш рашучыя марапрыемствы па падрыхтоўцы дзяўчыны да выданьня замуж.

Яе стараюцца лепш „падабраць“ (адзець), вучаць яе, як трымаць сябе наогул у людзях і ў прыватнасьці з хлопцамі. Найчасьцей настаўленьне такое: „будзь у людзях вясялаю і далікатнаю, не сядзі павесіўшы нос, але і ня кідайся кожнаму асою ў вочы; калі-ж каля цябе сядзе хлопец, хоць і ня любы табе, ня брыкайся вельмі і не ганарыся: ад таго што ён пасядзіць каля цябе і пажартуе з табою ён цябе ня зьесь. Але і ня ліпні вельмі да хлапцоў і ня трыся з імі пад плотам цэлымі начаі, бо гэта да добра не давядзе“.

У гэты час бацькі і наагул уся радня ўжо пачынаюць наглядаць дзяўчыне жаніха: гаспадарлівага сумленнага хлопца, які мае добрую гаспадарку і слаўнага роду. Да рэвалюцыі ў выбары сабе жаніха сама дзяўчына адыгрывала малую ролю: усё за яе рабілася яе бацькамі і яе раднёю. І толькі ў цяперашні пасьлярэвалюцыйны час усё часьцей і часьцей прыходзіцца бацьком лічыцца з жаданьнямі і пачуцьцямі самой дзяўчыны. Бываюць выпадкі, калі дзяўчына бяз згоды і супроць волі бацькоў упатайку ўцякае да свайго каханага. Так было, напрыклад, нядаўна ў в.в. Саўкова і Певязцы, Слуцкага р.

Шчасьлівая пара для дзяўчыны і для яе бацькоў, калі пачынаюць да іх наведвацца ў сваты хлопцы. Чым больш сватоў бывае ў дзяўчыны, тым большы гонар для яе. Часта ад старэнькіх ужо бабулек можна пачуць такія словы: „О, я была ўдалаю дзяўчынаю! Усіх сватоў у мяне было больш за дванаццаць“ альбо „за пятнаццаць“.

Калі да дзяўчыны прыяжджаюць сваты, то, прыслухаўшыся да тае гутаркі, якая вядзецца за чаркаю гарэлкі, вы менш за ўсё пачуеце размоў пра маладых: уся гутарка зводзіцца да торгу аб тым, колькі бацька дае ў пасаг дачцы жывёлы, грошай, а часам і зямлі.

Трэба адзначыць, што, ня глядзячы на забарону па цяперашняму закону дарыць зямлю, у вёсках яшчэ і цяпер практыкуецца даволі часта даваць зямлю ў пасаг.

І калі сватаўства канчаецца нічым, дык гэта часта з-за таго, што не даюць у пасаг таго каня ці тае каровы, якую хацеў жаніх. Атрымліваецца ўражаньне, што сватаюць каня ці карову, а дзяўчыну бяруць як дадатак.

Калі-ж у часе сватаўства справа дойдзе да згоды, тады малады пакідае булку хлеба ў дзяўчыны, а праз які-небудзь тыдзень ідуць запісвацца ў сельсавет і спраўляюць „запавіны“—гэта свайго роду вясельле ў мініяцюры; пасья „запавін“ праз тыдзень ці два спраўляюць і само вясельле і ідуць у царкву вянцацца. Трэба сказаць, што цяпер ужо далёка ня кожная пара маладых лічыць патрэбным наведвацца да папа: часта справа абходзіцца без яго.

Першаю радасьцю для сялянкі пасья замужжа зьяўляецца той момант, калі яна пазнае, што ўжо стала маткаю, што яна цяжарная. Гэтаю радаснаю весткаю яна сьпяшыць падзяліцца з мужам і з сваёю маткаю. І наадварот сум і непакой ахапляе жанчыну, яе мужа і радню, калі на працягу доўгага часу пасья замужжа яна не цяжарэе. У такіх выпадках зварочваюцца і да знахароў і да дактароў і робяць усё

тое, што ім парадзяць. Так у в. Шалавічы мінулым летам, па радзе знахара, адна бязьдзетная пара прарабіла такую штуку: пашлі яны ў лес і там, зьняўшы з сябе нацельную бялізну, павесілі яе на асіне: гэтым хацелі, відавочна, перадаць сваю бязьдзетнасць асіне, а самі на-брацца лясное пладавітасці.

Абмежаваньне дзетанараджэньня ў вёсках яшчэ не ў такой модзе, як у горадзе. Звычайна ў вёсцы разважаюць так: „колькі дзяцей бог дасьць, толькі хай і родзіцца; бог дасьць, бог і паможа гадаваць; сьвет вялік, усім месца хопіць“. Але ўжо ў апошнія часы ўсё больш і больш сустракаюцца выпадкі, калі вясковыя замужнія жанчыны стараюцца якім-небудзь спосабам абмежаваць дзетанараджэньне, я ўжо не кажу пра тых дзяўчат і, наогул, незаможных жанчын, якім здараецца быць цяжарнымі: яны, як да рэвалюцыі, так і цяпер усялякімі спосабамі стараюцца пазбавіцца ад цяжарнасьці, каб гэтым самым пазбавіць сябе ад нязносна цяжкіх адносін да сябе з боку свае сям'і і ад ня менш няпрыемных вясковых плётак. І толькі часам, жаданьне жаніць на сабе пры дапамозе „алімэнтаў“ таго ці іншага мужчыну надае смеласьці жанчыне выношваць да тэрміну і нараджаць дзіця.

Проці цяжарнасьці самым вядомым для сялянскіх спосабам зьяўляецца „coitus interruptus“. А калі жанчына хоча пазбавіцца ад цяжарнасьці, то тут ужываецца многа спосабаў і сродкаў. Каб скінуць дзіця, падымаюць вялікі цяжар, саскокваюць з высокіх месц, стараюцца атруціць дзіця і п'юць адвары розных зёлак і іншае атруты. А калі ўсё гэтае не памагае, тады зварочваюцца да бабак, якія, звычайна, верацяном, альбо цьвіком ці чым-небудзь іншым стараюцца, як яны кажуць, „зрушыць дзіця з месца“. А ёсьць і такія сялянкі, якія верацёнамі самі сабе робяць абарты. Да дактароў у больніцу, каб зрабіць аборт, цяжарныя незаможныя зварочваюцца ў крайніх выпадках: калі ўжо ўсё перапрабавана і калі розныя маніпуляцыі, якія з імі прарабляліся, зрабілі іх цяжка хворымі. Замужнія часцей зварочваюцца ў больніцы, але большая частка з іх перад гэтым усё роўна прабуюць зрабіць аборт сваімі сродкамі.

Для цяжарных сялянскіх існуе асаблівы рэжым: 1) яны не павінны заглядацца на ўсякія „дзівы“, бо, па думцы сялян, усё, што робіць уражаньне на маці, адбіваецца на яе дзіцяці; 2) калі цяжарная жанчына прыходзіць да суседкі пазычыць што-небудзь, дык ёй абавязкова трэба даць, бо калі не дасі, дык усё роўна што-небудзь каштоўнае ў цябе зьядуць мышы; калі-ж ня хочаш даць, дык трэба тады, як гэта цяжарная кабета будзе выходзіць з хаты, кінуць за ёю чым-небудзь, тады ў яе родзіцца дзіця, якое будзе есьці тое, чым ты кінуў на яго маці; альбо трэба сякераю секануць па парозе ці па верхнім вушаку, тады дзіця родзіцца з расьсечанаю губою; 3) цяжарнай кабете ня можна есьці таго блінца, які прыгарэў да скаварады, бо ў праціўным выпадку дзіця народзіцца з прыросшым языком; 4) ня можна так сама штурхаць цяжарнай жанчыне нагою свінью, бо дзіця будзе па сьвінячы рохкаць і крахтаць.

Працаваць-жа і есьці цяжарнай кабете да самых родаў можна ўсё.

Калі ў цяжарнае жанчыны пачынаюцца родавыя болі, муж яе бяжыць зваць бабку, якая павінна быць пры родах, а потым ужо заве другую, каб перавязаць дзяцяці пупавіну „пабабіць“ дзіця. Першая бабка, прышоўшы да парадзіхі, каб дапамагчы родам, прарабляе шэраг процэдураў: 1) прымушае парадзіху насіць двама вёдрамі ваду са студні; 2) сыпле ў прыпол ёй аўсу, і тая праз парог корміць гэтым

аўсом каня; 3) выразае нажом невялічкія кавалачкі дрэва з чатырох кутоў стала і выкалупвае кавалачак гліны з чалеснікаў у печы, усё гэтае расьцірае ў гарэлцы і дае выпіць парадзісе; 4) зьбівае з дзяжы абруч і гэты абруч тры разы надзяе зьверху ўніз на парадзіху. Калі роды зацягваюцца, робяць цёплыя ванны і зазваюць больш бабак, якія часам робяць вельмі цяжкія апэрацыі над парадзіхай, прабуючы здабыць дзіця, а калі ўсё пералічанае не памагае, тады прыводзяць акушэрку ці доктара.

Пупавіну ў дзіцяці перавязваюць альбо ільном (в. Шалавічы), альбо кужэльнаю ніткаю (в. в. Паборкі, Дразды) на адлегласьці трох пальцаў ад жывата і адразаюць пупавіну на тры пальцы ад перавязкі. Дзіцячае месца абмываюць і кладуць у яго апліцу, калі нарадзілася дзевачка, альбо капейку, калі нарадзіўся хлопчык, загортаюць (месца) у белую анучку і закопваюць пупавінай уверх хлопчыкава месца на покуці ў хаце, а дзявочае — на тачку каля печы.

Пупавіна звычайна адпадае на 4-5-ы дзень; адпаўшую пупавіну ў в. Шалавічы мацяркі хаваюць у куфар, а ў в. Паборкі ў дзірцы, прасьвідраванай для гэтае мэты ў хатняй сьцяне; апошнія дзеля таго, „каб дзіця ня скідалася з лавы“. У тых-жа Паборках, калі дзіцяці міне два гады, а ў в. Шалавічы, калі дзіця пачынае хадзіць у школу, яму даюць развязаць сваю пупавіну, каб у яго разьвязаліся ўсе здольнасьці, каб яно было здольна да ўсяго, за што ні возьмецца. Ранку пасья адпадзеньня пупавіны маці залівае сваім малаком да таго часу, пакуль яна не загоіцца зусім.

Пасья нараджэньня дзіця адразу купаюць у цёплай вадзе, потым яго спавіваюць і кладуць у начоўкі, якія ставяцца каля маткі; у начоўках дзіця ляжыць каля тыдню, а потым яго перакладаюць у калыску, якая звычайна на вяроўках падвешваецца да столі і ў якой калышуць дзіця, калі хочуць, каб яно заснула. Спавіваюць дзіця цесна, выпрастаўшы яму ручкі і ножкі, каб яно ня вырасла крывым.

Дзіцяці адразу пасья нараджэньня даюць альбо суслу з іржаным цестам (в. Шалавічы), каб яно ня было абжыраю, альбо пояць яго адварам рамонку (в. в. Паборкі, Дразды, Малішава), каб ачысьціць страўнік і кішкі; карміць грудзямі пачынаюць, звычайна, на трэці дзень пасья нараджэньня: баяцца каб дзіця ня ссала малодзіва, ад якога, па думцы сялян, у дзяцей псуюцца страўнік і кішкі. Грудзямі кормяць дзіця нязлічаны лік разоў у суткі: усякія неспакойныя паводзіны з боку дзіцяці, будзь-та плач, крык, ссаньне сваіх ручак, супакойваюцца тым, што дзіцяці хутчэй суюць у рот грудзі; вельмі рана пачынаюць даваць дзіцяці ўсё, што ядуць і дарослыя. Часта можна бачыць, як маці, пажаваўшы кавалак хлеба, ці што іншае, бярэ гэта перажованае на палец і кладзе яго ў рот грудному дзіцяці.

Адлучаюць дзіця ад грудзей не раней году, а часам аж да трох год. Апошнія тлумачыцца, часткова, тым што ў сялянак існуе ўпэўненасьць, што ў часе кармленьня грудзямі жанчына ня можа зноў стаць цяжарнаю.

Калі дзіця мала сьпіць, некаторыя мацяркі пояць яго адварам сьпелых макавак бяз маку; іншыя мацяркі ня хочуць паіць дзіця гэтым адварам, бо ад яго, кажуць, дзіця вырасьце вельмі дурное, ня будзе „брацца граматы“; яны даюць дзецям, каб тыя спалі, віно. Калі дзіця вельмі моцна і часта крычыць, гэта кажуць, на яго ўскінуў нехта „крыксы“. Ад гэтых „крыксаў“ шукаюць збаўленьня ў знахароў. Каб-жа гэтыя „крыксы“ не нападалі на дзіця, яму вешаюць на шыю на

шнурочку анучку з солью ці з „велядрэкам“ — „чортавым калам“, (нейкая сьмярдзючая смала). Калі-ж дзіця часта крэкча, яго альбо нясуць у сьвіны хлёў, дзе, выгнаўшы сьвіней, кладуць дзіця на кароткі час у сьвіную бярогу, альбо кладуць яго ў хаце каля парогу, накрываюць начоўкамі і пераганяюць праз апошнія сьвіней і курэй. У тым выпадку, калі ў дзіцяці зьявляцца балячкі альбо якая-небудзь высыпка на целе, яго звычайна купуюць у адвары зелья „чыстацелу“ (*Potentilla anserina* з сям. *Rosacea*) альбо „прастрэлу“ (*Melandryum* abb. з сям. *Caryophyllaceae*). Зьяўленьне балячак на галаве і твары, а таксама хваробы вачэй лічацца „залатухай“ і лечацца ў першую чаргу ў знахароў-шаптуноў, якія выгаварваюць розныя „скулы“. Апрэласьці ў дзяцей прысыпаюць крахмалам, альбо дубоваю парахнёю.

Ваніты і панос у дзяцей часьцей за ўсё ў вёсцы тлумачаць тым, што дзіця, відавочна, упала адкуль-небудзь, напрыклад з лавы ці з калыскі і, выцяўшыся галоўкаю, „пэравярнулася“; лечаць такое дзіця тым, што запрашаюць бабу, якая адварочвае яго тры разы.

Эпілепсія і конвульсіі лічацца за адну хваробу пад назваю „падучая болесьць“. Калі ў дзіцяці бывае прыпадак гэтае хваробы, яго накрываюць чорнаю адзежынаю і ня рухаюць з месца да канца прыпадку. Калі-ж, кажуць, такое дзіця ў часе прыпадку зрушыць з месца ды яшчэ абліць вадою, дык падучая болесьць застанецца ў яго на ўсё жыцьцё. Лечацца ад падучае болесьці рознымі спосабамі: 1) у знахароў, да якіх вязуць ці само дзіця, ці яго шапачку, альбо кашульку; над імі знахар паліць сьвечку і моліцца; калі ў часе малітвы знахар, ня зьбіўшыся прагаворыць усю малітву да канца, лічыцца, што дзіця адразу паправіцца; калі-ж знахар, гаворачы малітву, саб'ецца, дык колькі раз ён абмыліцца, столькі прыпадкаў яшчэ будзе ў дзіцяці, а потым яно паправіцца; а калі знахар ня можа дагаварыць малітвы да канца, а ўвесь час зьбіваецца, дык гэта азначае, што дзіця памрэ; 2) даюць такім дзецям піць вадку зьмешаную з вуснымі костачкамі, якія бяруцца ў чорнага, сьвянцонага ў часе вялікадня, парасяці; гэтыя костачкі сушацца, таўкуцца ў парашок, які і зьмешваецца з вадою; 3) даюць піць зьмесь вады з парашком, здабытым з нейкае, як кажуць „пчкі“, якую дастаюць з языка ў толькі што нарадзіўшагася жарабяці.

Купаюць грудное дзіця ў цёплай вадзе ў начоўках і купуюць даволі часта: некалькі разоў у тыдзень. Сьвятла-ж і сьвежага паветра дзіцяці шкадуць асабліва зімою, калі на працягу доўгіх зімовых месяцаў дзіця ніколі ня бачыць сонца і ня дыша сьвежым паветрам, а ўвесь час марнее ў чаднай, бруднай і цёмнай хаце.

Калі дзіця пачынае разьбірацца ў акружаючых яго абставінах і пачынае выконваць парады і загады бацькоў, яго навучаюць даваць фігі, біць па твары і цягаць за валасы бацьку ці матку; самі-ж бацькі ў ліку першых слоў, якія пачынае вымаўляць дзіця, пасьля слоў „мама, тата, баба“ навучаюць яго і лаянцы. Вялікая ўцеа бывае для бацькоў, калі іх дзіця дае фігу мацеры ці бацьку ці каму іншаму, альбо па прыказу мацеры „аблай тату“, „скажы на яго такі гэтак“ яно ламаным сваім дзіцячым язычком вымаўляе розныя брыдкія словы. Але вялікі сум пануе ў сям'і, калі гэтае дзіця, ужо будучы дарослым, заядла лае сваіх бацькоў.

Пасьля нормальных родаў жанчына ўстае з пасьцелі, звычайна, у першыя-ж суткі і, падвязаўшы живот рушніком, пачынае працаваць у хаце, а праз 2-3 дні ўжо выходзіць на працу і ў поле.

У саракавы дзень пасьяля родаў жанчына ідзе з дзіцём у царкву „уводзіцца“, і з гэтае пары, звычайна, яна пачынае жыць з сваім мужам.

У часе кармлення грудзмі matka есьць і п'е ўсё, што ў яе ёсьць, п'е таксама і гарэлку, якою ахвотна п'юць і дзяцей, калі здараецца быць з імі на якой-небудзь бяседзе. Лічаць, што малако ў мацеры псуецца і робіцца шкодным для дзіцяці толькі тады, калі яна зазлue ці спалохаецца, альбо моцна ўсхваляецца, а таксама, калі ў яе бываюць месячныя.

Жывучы і нараджаючы дзяцей бяз усякага гігіенічнага дагляду ў вельмі брудных абставінах сялянкі самі часта хварэюць на розныя жаночыя хваробы.

Пры зьяўленьні болю ўнізе жывата кажуць, што гэта ад парушэньня „залатніка“ (маціцы) і лецацца ад гэтага ў першую чаргу тым, што замест банак „кідаюць“ гаршчок на живот, выгаварваюць гэтую хваробу ў знахароў і п'юць адвар ці настой на гарэлцы зелья „настаўнік“ (*Chimaphila umbellata* Nutt. з сям. *Pirolaceae*); настой на гарэлцы гэтага зелья ў в. Шалавічы і ў ваколічных вёсках ёсьць амаль што ў кожнае жанчыны.

Калі пры жаночай хваробе бываюць белі ці крыватока, як кажуць у вёсцы „белыя ці чырвоныя сплавы“, ад іх стараюцца пазбавіцца ў першую чаргу, п'ючы адвары зельяў: так ад крыватоку п'юць адвар таго самага „настаўніка“, што і пры болях, а проці беляй п'юць адвар „белага дзяцеляўніка“ (*Trifolium montanum* L. з сям. *Leguminosae*).

Калі ў жанчыны доўга ня бывае месячных і яна не цяжарная, ёй, каб вызваць месячныя, даюць піць адвар шалухі з цыбулі ў зьмесьці з карою вішні.

Бледныя, малакроўныя дзяўчаты і жанчыны ахвотна лёчацца тым, што п'юць адвар зелья *Polygola vulgaris* з сям. *Polygalaceae*; гэты адвар летам, ідучы ў поле на работу, яны бяруць цэлымі баклажкамі і п'юць яго замест чыстае вады.

Звычайна, самы позны тэрмін, да якога нашы жанчыны нараджаюць дзяцей, гэта пяцьдзсят гадоў; да гэтага тэрміну звычайна бываюць і месячныя.

Калі-ж пасьяля доўгага адсутнічання кроў пойдзе зноў, такіх жанчын п'юць адварам зелья „гашты“ (*C. Melandryum rubrum*).

Пасьяля таго, як сялянка „дасьць лад сваім дзецям“ (а „даць лад дзецям“—гэта значыць дачок аддаць замуж, а сыноў пажаніць), апошняю ўпехаю і нават патрэбаю ў яе жыцьці зьяўляецца жаданьне пабыць бабкаю пры родах у іншых жанчын. Чым больш родаў прыме бабка, тым большы ёй гонар у вёсцы.

Зьбіраньне этнолёгічна-лінгвістычных матар'ялаў сярод латыскага насяленьня БССР.

Вывучэньне латыскіх колёністаў БССР мае вялікую навуковую цікавасьць. Раскіданыя па ўсёй рэспубліцы, латышы, асабліва старыя мужчыны і жанчыны, да самых апошніх дзён зьяўляюцца насільнікам і тэй мінулай культуры, якая была пашырана на іх бацькаўшчыне ў 60-70 гадох мінулага стагодзьдзя. Асеўшы на новых мясцох, адарваныя ад далейшага эаномічнага і соцыяльна-бытавога жыцьця сваіх сваякоў, яны апынуліся ў зусім іншых умовах, іншая крльтура абкружыла іх. Гэтым тлумачыцца той факт, што ў гаспадарчым і грамадзкім жыцьці латышы БССР захавалі формы больш старажытныя за тых, якія мы знаходзім у Латвіі, дзе капіталістычнае разьвіцьцё ішло шпарчэй і ахапіла ўжо ў канцы мінулага стагодзьдзя і ў пачатку XX ст. усе куткі. А шмат колёністых зьяўляюцца высяленцамі з найбольш глухіх куткоў Латвіі і пераехалі на Беларусь у той час, калі капіталістычна-гаспадарчыя формы толькі яшчэ пракладвалі сабе шлях і пануючай гаспадарчай формай у вёсцы была натуральная гаспадарка. З гэтае прычыны гісторык матар'яльнай культуры, этнолёг і філёлёг знойдзе тут каштоўны скарб для сваіх досьледаў. У латыскіх колёністаў мы і знаходзім такія сродкі вытворчасьці, як ручныя жорны, старажытнае начынне, вырабы і г. д. А ў ідэалёгічнай галіне ўсё насычана старажытнасьцю. Мова колёністаў — пекная, цудоўная мозаіка. Тут вы знойдзеце дыялектычныя асаблівасьці, назвы старых прыладзьдзяў працы, пабудов і розных рэчаў. Вы пачуеце дзіўныя казкі, нідзе не запісаныя, нікому невядомыя, вам напяюць народныя песьні „dai-pas“, адзіныя помнікі глыбокай старажытнасьці, якую звычайна завуць „дагісторыяй“. Але латыскія народныя песьні, „dainas“, якіх ужо сабралі звыш 240.000, і каторыя зусім не дасьледваны, яны адчыняць новыя старонкі ў гісторыі латыскага народу ды ня толькі латыскага народу.

Мова колёністаў яскрава адбівае таксама процэсы запазычваньняў, узаемачыннасьці моў. Перад намі зусім новая праблема: пытаньне аб узаемачыннасьці беларускай і латыскай мовы. Нас зусім не здавальняюць тыя рэдкія досьледы, якія так ці інакш зачапляюць гэтае пытаньне. Мэтоды мовазнаўства ўжо даўно выперадзілі ўсе досьледы, якія ёсьць у гэтай галіне. Новая яфэтычная тэорыя падбадзёрвае нас. Мы павінны рашуча заявіць, што трэба перагледзець існуючыя тэзы аб запазычаньні з германскіх, славянскіх і іншых моў. У іншым вы-

падку мы павінны верыць такім найўным рэчам, што тэрмін „meita“ латышы запазычылі ад германцаў, вярней, ад сярэдня-ніжня-нямецкай мовы¹⁾. Але хто паверыць, што брэменскія купцы прывозілі латышам назвы мітычных істот? А што тэрмін „meita“ ўжываецца і ў такім разуменьні, аб гэтым мы чытаем у памянёным слоўніку. У гэтым напямку пішуць усе так званыя „гісторыі“ матар’яльнай культуры і „гісторыі“ наогул. У гэтым сэнсе трактуюцца латыскія „запазычаньні“ з германскіх і славянскіх моваў. Яфэтычная тэорыя дае добрае тлумачэньне гэтаму латыскаму тэрміну, і зьявы нашай роднай мовы, і гісторыя латыскай матар’яльнай культуры даюць нам усё новыя і новыя доказы. Аб тым мы скажам у другім артыкуле. Цяпер скажам толькі, што час распачаць і гэтую працу. І трэба шчыра вітаць Беларускаю Акадэмію Навук, якая занялася ўжо гэтай складанай, але вельмі важнай працай.

Нашым чарговым заданьнем ёсьць зьбіраньне этнолёго-лінгвістычных матар’ялаў сярод латыскага насяленьня БССР. Перш за ўсё неабходна правесці зьбіральніцкую працу.

А. Этнографічныя матар’ялы.

1. Запіс народных песень, казак, паданьняў, прыказак, пагаворак, замоў і г. д.
2. Зьбіраньне і апісаньне прадметаў матар’яльнай культуры, якія маюць этнографічную вартасьць.

Б. Лінгвістычныя матар’ялы:

1. Фонэтычныя запісы асобных гаворак, дыялектычных асаблівасьцяў мовы латышоў;
2. Зьбіраньне назваў прадметаў матар’яльнай культуры, назваў жывёл, расьлін і г. д.
3. Выяўленьне і запіс запазычваньняў з беларускай і іншых славянскіх моваў.

Даволі будзе, калі мы адзначым асноўныя вехі, контуры нашай працы. Яны так шырокі, так рознастайны, што ня можна ўкласьці ані ў якую праграму. Праца-ж не „казённая“, а жывая, творчая праца, адзін з мэтаў навуковай працы. А затым, канешне, далейшая апрацоўка сабранага матар’ялу і далейшыя досьледы ў галіне гісторыі латыскага народу.

Карл Мартэнсон.

¹⁾ Гл. Mülenbach, Latviešu valodas vārdnīca, XVIII burtnīca, стр. 593. а таксама Dr. F. Endzelin Lettische Grammatik S. 43.

Х Р О Н І К А.

Рэзолюцыя Прэзідыуму Бел. Акадэміі Навук па дакладу т. Казака.

*„Аб выніках II Усебеларускай Краязнаўчай
Конфэрэнцыі і стане краязнаўчай справы
ў БССР“.*

I. Краязнаўчая справа ў БССР разгортваецца ў кірунку пастаноў папярэдніх краязнаўчых зьездаў і мае пэўныя дасягненні ў галіне арганізацыйнай, метадычнай, выдавецкай і ў апошні час і ў галіне навукова-даследчай:

а) рост краязнаўчых арганізацый па партыйным, нацыянальным і сацыяльным складзе ідзе здавальняюча, прычым як дадатнае зьявішча адзначаецца рост арганізацый з шэрагаў Комсамолу;

б) у працы акруговых краязнаўчых арганізацый і значнага ліку раённых заўважаецца пераход ад арганізацыйнага перыяду працы да выдзялення навукова-даследчай працы (укладаньне географічнага слоўніка, слоўніка мовы, апісаньні паселішч і інш.);

в) ёсьць дасягненні ў галіне арганізацыі музэйнай справы і выдавецкай у некаторых Акруговых Таварыствах (Віцебскае, Аршанскае, Магілёўскае і Мазырскае), а таксама ў галіне ўвязкі працы экспэдыцый навуковых устаноў з краязнаўчымі арганізацыямі.

II. Конфэрэнцыя констатавала, што тыя дасягненні, якія маюцца ў разьвіцьці беларускага краязнаўчага руху, зьяўляюцца ў значнай ступені вынікам тэй сыстэмай сувязі, якая існавала паміж масавым краязнаўчым рухам і Беларускай Акадэміяй Навук.

III. Побач з гэтым конфэрэнцыя выявіла наступныя недахопы ў працы краязнаўчай сеткі БССР.

1) Ня глядзячы на ​​прааробленую краязнаўчымі арганізацыямі значную працу ў галіне папулярызаваньня пытаньняў краязнаўства да гэтага часу ня ўсюды ёсьць належная грамадзкая думка навокал краязнаўчай справы: ёсьць шмат выпадкаў, калі на месцах удзел у працы краязнаўчых арганізацый ня лічаць за грамадскую нагрузку.

2) Ня глядзячы на ​​выразныя паставы II Усебеларускага Краязнаўчага Зьезду адносна

пераводу працы масавага краязнаўчага руху на вывучэньне пытаньняў вытворчага характару, краязнаўчымі арганізацыямі амаль нічога ня зроблена ў гэтым кірунку.

3) Паглыбленую краязнаўчую працу выдзецца ня больш паловы раённых краязнаўчых арганізацый, другая частка краязнаўчых арганізацый далей арганізацыйнага перыяду не пайшла.

4) Ня глядзячы на ​​маючыся ў працы акруговых краязнаўчых арганізацый і паловы раённых пэўныя дасягненні па вывучэньні мясцовага краю (арганізацыя музэяў, выданьні, экспэдыцыі) да гэтага часу краязнаўчая справа не знаходзіць належнага матэрыяльнага падтрыманьня з боку мясцовых Выканаўчых Камітэтаў (Орша, Магілёў) ня толькі не павялічылі выдаткаў на краязнаўчую справу ў параўнаньні з 1926 г., а нават зьнізілі.

5) Вельмі мала зроблена ў галіне падрыхтоўкі новых кадраў краязнаўцаў праз ВУЗ'ы і тэхнікумы, без чаго немагчымы перавод усіх краязнаўчых арганізацый да больш паглыбленай навукова-даследчай работы па вывучэньні свайго краю.

6) Слабое разгортваньне краязнаўчай справы сярод нацыянальных меншасьцяў.

IV. Адзначаючы гэта, Прэзідыум Беларускае Акадэміі Навук прызнае зробленыя вынікі правільнымі і працу Конфэрэнцыі здавальняючай.

V. У мэтах паглыбленьня і ўзмацненьня краязнаўчай справы ў БССР і наданьня ёй вытворчага ўхілу, Прэзідыум Беларускае Акадэміі Навук у далейшым лічыць патрэбным зрабіць наступнае:

а) існаваўшую да рэарганізацыі ІБК у БАН сувязь з масавым краязнаўчым рухам узмацніць асабліва па Аддзелу Прыроды і Гаспадаркі; таксама прыняць адпаведныя крокі для заснаваньня сувязі краязнаўчых арганізацый з Н. Д. І. імя ЛЕНІНА з тым, каб наладзіць вытворчы бок краязнаўства;

б) працягваць працу па папулярызаваньні краязнаўства сярод шырокіх мас працоўных з тым, каб уцягнуць у непасрэдную працу краязнаўчай справы большы лік сялян і рабочых;

в) у мэтах паглыбленьня краязнаўчай справы лічыць патрэбным стварэньне сыры-

яючых умоў навокал краязнаўства, якія-б стымулявалі яго: аслабленне сталых працаўнікоў краязнаўцаў ад іншых відаў на-грузкі грамадзкай працы, ужыванне метад у вылучэнства па лініі краязнаўства, звярнуўшы асаблівую ўвагу на высоўванне выявіўшыхся краязнаўцаў у навукова-даследчыя ўстановы ў якасці аспірантаў ці на іншую працу.

г) Прызнаючы далейшае разгортванне і паглыбленне краязнаўчай справы адным з сродкаў прыцягнення шырокіх мас працоўных да ўдзелу ў вырашэнні пытання культурнай рэвалюцыі, а таксама адзначаючы важнасць папярэдняга краязнаўчага вывучэння для развіцця навукова-даследчай справы наогул, прызнаць патрэбным па сучасным стане развіцця краязнаўчае справы асыгнаванне сталых, пэўных сродкаў па мясцовым каштарысе, як акруговых выканаўчых камітэтаў, гэтак і раённых, на падтрыманне мясцовага краязнаўчага руху, аб чым паставіць пытанне перад СНК.

д) Узмацніць увагу да пытання падрыхтоўкі краязнаўцаў, як шляхам пастаноўкі гэтага пытання перад органамі НКА аб пашырэнні курсу краязнаўства на ўсе ВУЗ'ы і тэхнікумы і павялічэнні ліку гадзін на выкладанне яго, гэтак і на перыядычную арганізацыю курсаў краязнаўства пры ЦБК і акруговых таварыствах краязнаўства і на летніх настаўніцкіх курсах.

е) Ц. Б. К. у далейшай сваёй працы звярнуць асаблівую ўвагу на наладжанне краязнаўчай справы ў галіне вытворчага краязнаўства (вывучэнне эканомікі, с.-гаспадаркі і інш.), наладзіўшы адпаведную сувязь з навукова-даследчымі ўстановамі, вядучымі працу ў гэтай галіне з мэтай узмацнення метадычнага кіраўніцтва па вывучэнні гэтых пытанняў.

ж) ЦБК і Нац. Сэктарам БАН узмацніць увагу да вывучэння форм і метадаў краязнаўства сярод нац. меншасцей з мэтай наладжання краязнаўчай справы ў гэтай галіне.

з) Установам БАН распрацаваць методы найлепшай увязкі з краязнаўчымі арганізацыямі, методы скарыстання дасялаемых ім матэрыялаў у навуковай працы БАН, практыкуючы змяшчэнне лепшых матэрыялаў мясцовых краязнаўцаў у працах адпаведных катэдр або паасобных зборніках.

і) У мэтах лепшай увязкі працы краязнаўчых арганізацый з Н. Д. І. ім'я ЛЕНІНА ўвесці прадстаўніка ад НДІ ў Прэзыдыум ЦБК.

Што атрымала ЦБК і рэдакцыя час. „Наш Край“ у лютым-сакавіку м-цах 1929 г.

Ад Х. Клімянка (Жлоб. р.) карткі слоў жывой мовы.

Ад А. Крукоўскага (Мазыр. акр. т-ва)—Матэрыялы па дыялекталёгіі вв. Вуглоў,

Бібікаў, Нароўлі, Вербавіч, Белай Сарокі і Даўлядаў—167 стар.

Ад П. Зубровіча (Цешкаўскі Краязнаўчы гурток)—запоўненая праграма асаблівасцяў беларускай мовы.

Ад Я. Даўматовіча, Т. Боўбаса, Н. Лутовіча, Х. Клімянка, У. Лепаўшынскага, Максімовіча (Староб. р.), П. Гальчэні—фольклёрныя матэрыялы 72 №№.

Ад Клімавіцкага раённага Т-ва Краязн. Паданні аб волатах і асілках 26 паданняў, якія сабраны вучнямі 2 Клімавіцкай 7-кі.

Ад Цешкаўскага Краязн. гуртка (Пу-хав. р.)—фольклёрных матэрыялаў 247 №№.

Ад Т. Мікалаева (Касцюковічы)—мэ-лёды і словы 6 народных песень, запісаных у в. Гібалы Касц. р.

Ад Клімавіцкага раённага т-ва краязнаўства каля 4000 №№ фольклёрных запісаў зробленых вучнямі 2-ой Клімавіцкай шко-лы 7-кі.

Ад М. Ігнатавіча (Арш. акр.) прыпе-вак 216.

Ад К. Мартынсона арт. Збіранне этнолёг-лінгвістычных матэрыялаў сярод Ла-тыскага насялення БССР.

Ад Н. Чахоўскага (Аршан. р.) Бела-рускі парнік.

Ад Мірскага (Магілёў). Арт. Рабочы і Сялянскі рух на Магілёўшчыне.

Ад Т. Шпілеўскага і Л. Бабровіча. Артыкул „Сучасны стан м. Койданава і раёну“.

Дзейнасць Навукова-Даследчага Т-ва Краязнаўства Бел. Дзярж. Ун-ту ў бягучым 28-29 г.

Праца Т-ва з г. г. пасля кампаніі пера-выбараў кіруючага складу Бюро Сэкцый і Праўлення праводзіцца праз наступныя Сэк-цыі: 1. Соцыяльна-Эканамічная, Природазнаў-чая, Мэдычная, Культурна-Гістарычная, Сэк-цыя мовы і літаратуры і яўрэйская. Сэкцыі ў г. г. пашырылі галіны досьледаў праз арганізацыю асобных камісій, новых сэкцый не ўтваралася, але Праўленне Т-ва мае на мэце арганізацыю Польскай сэкцыі з студэнтаў Польскага Пэдфаку. Новымі цікавымі ка-місіямі, якія прарабілі за гэты час (з кастрыч-ніка м-ца 28 г.) ужо значную арганізацый-ную і метадычную працу, зьяўляюцца: Гео-лёга-Глебазнаўчая прырод. сэкцыі—кіраўнік акадэмік Блодуха і Фольклёрна-дыялекталё-гічная, кіраўнік доц. Роўрэбэ, апошняя вы-працавала істэрэцыю па збіранні фоль-клёру і некаторыя сябры сэкцыі вывучаюць фольклёр сярод рабочых яўрэяў г. Менску (Меншэві і інш.). Іншыя сэкцыі праводзяць распрацоўку ўжо сабраных матэрыялаў, звара-чаючы сваю асаблівую ўвагу на метады-ку краязнаўчых досьледаў. Увесь плян працы Т-ва складаецца з 3-х частак. а) Арганізацый-на-агітацыйная праца, б) метадычная, в) на-вукова-даследчая.

Першая частка пляну прадугледжвае популярызацыю краязнаўчых ведаў сярод студэнцаў і беларускага насельніцтва ў час вакацыі. Заснаваныя сувязі з краязнаўчымі арганізацыямі. Арганізацыю Краязнаўчага Музею і Бібліятэкі пры Т-ве. І цяпер ужо вядзецца падрыхтоўчая праца да арганізацыі вечару Яўрэйскай Этнографіі з мэтай папулярызацыі т-ва сярод студэнтаў Яўрэйскай Сэкцыі Пэдфаку.

Мэтодычная праца праводзіцца шляхам пастаноўкі інструкцыйных дакладаў па досьледу пэўных аб'ектаў на сэкцыях нав. кіраўнікам. Практычныя азнаямленьне членаў сэкцыі з мэтамі працы праводзіцца спосабам калектывных экскурсій і выездаў. За мінулыя м—цы іх было 4, 2 з іх у падшэфны сельсавет БДУ і 2 па гор. Менску.

Навукова-Дасьледчая праца. Згодна рэзолюцыі Ц. Б. К., Праўленьня Ун-ту і агульнага перавыбарчага Сходу Т-ва па дакладу праўленьня аб працы за мінулы справаздачны год Т-ва зьмянілакі рунак далейшай працы, адмовіўшыся ад далых экспэдыцый пашырала аб'ект досьледу выключна на Меншчыне, чаму галоўная ўвага зьвернута на наступныя пункты: а) Працягваць працу на вывучэньні падшэфнага БДУ раёну, б) закончыць распрацоўку сабраных матар'ялаў па вывучэньні р. Сьвіслачы, в) распачата вывучэньне некаторых аб'ектаў гор. Менску, г) выдаць зборнік прац Т-ва.

Праца Сэкцыі. 3 тэе прычыны, што некаторыя Сэкцыі ў мінулым годзе займаліся глыбока-тэарэтычнымі пытаньнямі (культ.-гістарычная і соц.-эканомічная), чаму праца апошніх насіла сэмінарскае характар. Т-вам зроблены круты пералом у плянах працы ў бок набліжэньня іх да дасьледваньня непасрэдна-сучаснага матар'ялу і ў першую чаргу Меншчыны.

Найбольш шырока разьвінула сваю працу Прыродазнаўчая Сэкцыя Т-ва, якая ў г.г. налічвае звыш 100 членаў.

Флёрыстычная камісія праводзіць вывучэньне відавога складу расьліннасьці, шляхам гэрбарызацыі, складаньня геаботанічнай карты, вывучэньня лясных масываў.

Геолёга-Глебазнаўчая (нанова арганізаваная) вывучае рэльеф і ледавіковыя рэшткі, дасьледвае знаходжаньне агроруд і будаўляных матар'ялаў, глебу і яе мінеральныя ўгнаеньні.

Камісія па вывучэньні пустазелья вывучае пытаньні распаўсюджваньня пустазелья складаньне сьпісу шкодных расьлін і г.д.

Зоолёгічная камісія сіламі асобных краязнаўцаў праводзіць вывучэньне тэй ці іншай класы жывёл, рыб, вадзаемнікаў з калекцыянаваньнем для музэю.

Па шаўконіцтву праводзіла ў час выезду ў падшэфны БДУ раён пропаганду па разьвядзеньні морвы і культуры коканаў. Ёсьць на мэце зрабіць спробу пастаноўкі вопытаў разьвядзеньня морвы асобнымі аматарамі і пабудавань куток па шаўконіцтву

пры музэі. Неабходна адзначыць, што члены г. сэкцыі студэнты ўвязваюць сваю краязнаўчую працу з дзісьлёмамі, гэта надае апошнім практычную вартасьць. Чаму праўленьню Т-ва ў далейшым прыдзецца прыняць крокі да рэалізацыі такіх прац у належным кірунку.

Асаблівы напрамак у вывучэньні Меншчыны ўзяла Мэдычная Сэкцыя Т-ва. Калі ў мінулым годзе на пасяджэньнях ставіліся такія адцягненыя даклады, як „Простытуцыя ў Эўропе і інш.“, дык у г.г. аб'ектам досьледаў сэкцыі зьяўляецца Меншчына, аб чым гавораць узятыя для распрацоўкі членамі сэкцыі наступныя тэмы: 1) Арганізацыя досьледаў становішча буйнай і дробнай прамысловасьці. 2) Дасьледваньне студэнцкага быту. 3) Вывучэньне саніт. становішча падшэфнага БДУ сельсавету. 4) Вывучэньне занядушэньня рабочых і сялян паводле даных клінік. 5) Арганізацыя досьледаў сан. становішча ўрачэбных пунктаў у БССР (выпрацоўваецца належная схэма). Вельмі цікавымі зьяўляюцца тэмы: Вывучэньне саніт. і гігіенічнага становішча саўхознаў і кол. гаспадарак, умовы працы на лесараспрацоўках, сан-становішча крам МЦРК. Гэта сьведчаць аб правільным кірунку працы сэкцыі.

Колектывным спосабам мэд. сэкцыяй ужо зроблен агляд студэнцкага быту.

Культ.-Гістарычная Сэкцыя да гэтага часу не разгарнула працы і ў хуткім часе распрацуе некалькі дакладаў па матар'ялах экспэдыцый, а таксама прыме ўдзел у вывучэньні падшэфнага сельсавету (першы выезд ужо быў увосень). Сэкцыя ўзяла напрамак на падрыхтоўку студэнтаў да досьледаў па матар'яльнай культуры, археолёгіі і спосабу фотографаваньня краязнаўчага матар'ялу. Сэкцыя слаба забясьпечана навуц. працаўніцамі, чаму ў далейшым неабходна прымацаваць спецыялістаў, уключыўшы ў плян працы сэкцыі такія пытаньні, як вывучэньне асьветы ў БССР і рэв. руху і сучасных гістарычных падзей.

Яўрэйская сэкцыя. Сэкцыя працуе арганізаваным парадкам, члены акурата наведваюць пасяджэньні і цяпер прыступілі да распрацоўкі такіх пытаньняў: Па Гісторыка-Культурай Камісіі: Распрацоўка матар'ялаў усеагульнага дэмографічнага перапісу 1926 г. у параўнаньні з перапісам 1897 г. па наступных тэмах:

Нац. склад насельніцтва БССР, соцыяльны склад яўрэйскага насельніцтва, родная мова яўрэяў. Народная Асьвета БССР сярод яўрэйскіх мас. Письменнасьць яўрэяў і інш.

Па фольклёрнай камісіі (цяпер арганізаванай) цікавымі зьяўляюцца: Жанчына ў яўрэйскім фольклёры, соцыяльныя супярэчнасьці ў фольклёры. Вытворчасць у яўрэйскім фольклёры. Антырэлігійная тэндэнцыя ў фольклёры.

Соцыяльна-Эканомічная Сэкцыя не разгарнула працы з прычыны перагружанасьці членаў бюро сэкцыі іншай пра-

цай. Праўленьне прыняла крокі да ажыўленьня працы сэкцыі. Асабліва ўвагу сэкцыя звярнула на дэтальнае вывучэньне эканамічных процэсаў падшэфнага БДУ раёну.

Цяпер Т-ва канчаткова апрацоўвае матар'ялы—экспанаты Полацкай Экспэдыцыі, якія ў хуткім часе будуць надасланы ў акруговы і раённы музэй Полаччыны. Падрыхтоўваюцца: альбом фото-здымкаў, гэрбарый, археалёгічныя экспанаты, зоолёгічныя матар'ялы. Нарэшце Праўленьнем Т-ва разам з ЦБК па прыкладу мінулага году арганізаваны курсы краязнаўства, якія разьлічаны на 8 тыдняў (заныткі па нядзелях); імі будуць ахоплены студэнты і слухачы навучальных устаноў гор. Менску і гарадзкіх асьветнікау.

Вад. М. Н — скі.

Праца Чэрвенскага раённага т-ва краязнаўства.

Да 5-цігадовага юбілею існаваньня і працы яго. 10/XI-1923 г.—10/XI-1928 г.

Чэрвенскае раённае т-ва краязнаўства заснавалася 10 лістапада 1923 г., яшчэ тады, калі сам г. Чэрвень быў не раёны, а павятовы цэнтр.

Першыя, хто падаў думку аб заснаваньні данага т-тва, былі: Пісарчык (цяпер інсп. асьветы г. Менску), Каранеўскі, Балюсь, Бэсман, Хлябцэвіч, Шатэрнік М. і Савіч. На 10 лістапада памянёная група таварышоў назначыла сход жадаючых працаваць у галіне вывучэньня краю, дзе тав. Пісарчык зрабіў даклад на тэму „аб неабходнасьці арганізацыі ў гор. Чэрвені краязнаўчай грамады“. Пасьля яго дакладу тут-жа было абрана першае часовае Праўленьне з 5 асоб: (Пісарчык, Протасаў, Каранеўскі, Балюсь і Савіч, кандыдатамі Бэсман і Хлябцэвіч) і быў наменаны прыблізны плян працы, які для поўнай распрацоўкі быў даручаны Праўленьню. Акрамя гэтага часоваму Праўленьню было даручана зараз-жа „прыступіць к вышэйпаказаным работам, устанавіць сувязь з неабходнымі ўстановамі і арганізацыям для ўчынення апошнімі сваёй дапамогі“.

Галоўнай мэтай і бліжэйшай задачай т-ва было: усебаковае вывучэньне Чэрвенскага павяту ў адносінах: прыродна-гістарычным, грамадзка-эканамічным, этнаграфічным і інш., але паставіць працу як мае быць не ўдалося.

У 1924 г. праводзілася раёнаваньне, шмат сяброў, як Праўленьня так і т-ва наогул (усяго 21 асоба) перааяджалі ў іншыя мясцовасьці, некаторыя засталіся па-за межамі раёну і т-ва фактычна распалася. Праўда, кінутая краязнаўчая думка знайшла сабе водгук сярод некаторых сяброў, былі такія, што не пакідалі распачатай працы, тое-сёе рабілі, але доўга так цягнуцца не магло.

17 жніўня 1925 г. на агульным сходзе сяброў Саюзу Працасьветы, ужо ў раёне

зноў было ўтворана краязнаўчае т-ва, абрана Праўленьне з 5 асоб: (Хлябцэвіч, Шапкі, Катлінскі, Каўтовіч, Біруковіч і канд. Ляндрэс), зроблены запіс у сябры т-ва і была прапанова Праўленьня скласьці больш сталы плян працы. Новае Праўленьне, як і старое, доўгі час працавала бяз пляну, паперы, якія дасылаліся рознымі краязнаўчымі арганізацыямі, выконваліся ззяжнэ, а падчас дзякуючы сваёй складанасьці і зусім заставаліся без выкананьня. На дасыланы інструкцыйны матар'ял, таксама звярчалася мала ўвагі, лепшы кажучы, ён не разглядаўся.

Нарэшце Праўленьне т-ва, склала плян. і з гэтага часу краязнаўчае т-ва, як-бы ўступіла на новы шлях працы — больш прадукцыйнай больш карыснай у справе вывучэньня раёну. Плян быў наступны: 1) скласьці карту раёну, 2) вызначыць на карце глебаўныя, вадзяныя, расьлінныя асаблівасьці, 3) зрабіць апісаньне ўсіх насельных пунктаў раёну, з боку гістарычнага, географічнага і эканамічнага і 4) зьбіраць апавяданьні, казкі і словы. Склаўшы такі схэматычны плян Праўленьню т-ва ўдалося тое-сёе выканаць, а мясцамі даволі здавальняюча: і 2 заданьне адносна складаньня карты раёну поўнасьцю выканана ня было, складзена было толькі 5 карт сельсаветаў, а трэба было згодна ліку сельсаветаў 11. Карты ня мелі тых адзнак, розных „асаблівасьцяў“ мясцовасьці, аб якіх гаварылася ў пляне. Ня было інструкцый які вясці працу. 3-е заданьне зусім ня было выканана, а што тычыцца 4-га, дык было сабрана шмат апавяданьняў, казак (т. Вінаградаў наст. 7-кі), слоў (г. Шатэрнік М.) і г. д. чыныны ўдзел, як у запісах апавяданьняў, казак, так і ў зьбіранні слоўнікавага матар'ялу прынялі вучні белар. 7-кі, але, на вялікі жаль, гэты ўдзел у большай сваёй частцы быў выпадковы, не арганізаваны. Апрача вызначанага на пляну, Праўленьне праводзіла 2 экскурсіі з мэтай агляду помнікаў мінулага. Адна была праведзена ў урочышча „Батура“ і „Гарадзішча“ Хутарскага сельсавету, а 2-я ў вёску Іванічы для агляду там землянога т. зв. „Гарадзішча“. Вынікі экскурсій было — звычайнае апісаньне курганоў, гэтых мясцовасьцяў.

З тэй прычыны, што для працы неабходны былі сродкі, Праўленьне ставіла на агульным сходзе сяброў т-ва пытаньне аб сяброўскіх ўзносах. Быў устаноўлены ўзнос у памеры 25 кап. у год. Сабраць гэтыя ўзносы ў той час, калі яны надта патрэбны былі, Праўленьню не ўдалося. Было сабрана ўсяго 2 рублі пры наяўнасьці 70 сяброў т-ва. Былі праведзены 4 пасяджэньні Праўленьня і 5 агульных сходаў, як на агульных сходах, так і на пасяджэньнях Праўленьня ставіліся ў большасьці пытаньні арганізацыйнага зьместу. Пытаньняў, якія-б зьяўляліся вынікамі дасьледваньня раёну ня было. Была зроблена справаздача працы Праўленьня. 2 разы пасылаўся прадстаўнік на краязнаўчыя акруговыя канфэрэнцыі (1-ы раз на

Акр. конф., 2 раз на 1-ы ўсебеларускі зьезд тав. Каўтовіч, наст. белар. 7-кі).

Так існавала і працавала т-ва да 18/X 1926 г.

З тэй прычыны, што некаторыя сябры Праўленьня (Віруковіч, Шацкі, сакратар Каўтовіч) пераехалі ў іншыя мясцовасці, былі ўведзены ў склад Праўленьня новыя сябры (тав. Дземьяшкewіч—Сакратаром, Хайлоўскі і Вугалева членамі, усе наст. 7-кі). Гэтая зьмена складу Праўленьня кладзе зноў новы пэрыод працы раённага краязнаўчага т-ва і, трэба сказаць, гэты пэрыод рэзка адрозніваецца ад ранейшых па сваёй працы, як у падыходзе, так і ў выніках яго. Але раней, чым характарызаваць гэты пэрыод, трэба падкрэсьліць недахопы, якія былі ў працы ранейшых складаў Праўленьня. Галоўны недахоп—краязнаўчая думка амаль зусім ня была папулярызавана сярод тэй часткі насельніцтва, якая-б у першую чаргу прынесла-б карысьць данай справе—гэта настаўніцтва, адсюль выцякала ўжо тое, што ўся праца праводзілася выключна сябрамі Праўленьня і то ня ўсім. Акрамя гэтага Праўленьня ня ставіла сваёй мэтай арганізаваць тых, хто бязумоўна мог дапамагчы—гэта вучняў. Яны прымалі ўдзел, але выпадковы. Школьныя праграмы, асабліва малодшых груп 7-к таксама былі з краязнаўчым ухілам, але гэтану не аддавалася належнай увагі; праводзіліся экскурсіі, зьбіраліся матэрыялы, рабіліся досьледы, запаўняліся анкеты і г. д., але ўсё гэта заставалася без апрацоўкі, бяз усякага догляду—не захоўвалася.

На папярэдні працы новага складу Праўленьня ў Менску адбылася Акруговая краязнаўчая канфэрэнцыя, на якой прысутнічаў прадстаўнік і ад Чэрвенскай арганізацыі (т. Дземьяшкewіч).

Як толькі была заслухана інфармацыя аб акруговай канфэрэнцыі ў Менску, Праўленьня Чэрвенскага Райт-ва зараз-жа прыступіла да выкананьня тых пытаньняў, якія былі высунуты на канфэрэнцыі. У першаю чаргу быў намечаны плян заснаваньня раённага краязнаўчага музэю. Была абрана камісія, якой і даручана была гэтая справа.

Таксама была складзена камісія па вывучэньні гораду Чэрвеня. Сябры камісіі, за выключэньнем некаторых, на вялікі жаль, працы сваёй ня выканалі. Што датычыцца працы музэйнай камісіі, то яна таксама ў цэлым не прапавала, усю працу прышлося праводзіць мне, як загадчыку музэю. У гэтай справе дапамагалі, вучні, якія з вялікай ахвотай пачалі зьбіраць розныя рэчы, і кучаснаму моманту музэй мае звыш 500 экспанатаў; сярод іх асаблівае месца займаюць старасьвецкія грошні, сабраныя выключна вучнямі. Цяпер у музэі ёсьць: 10 старажытных тапароў, 237 розных старадаўніх монэт, 12 модэляў, прылад сялянскіх вырабаў, 28 узораў тканіны; 2 паясы і 2 ўзоры вязаньня, 15 экспанатаў збожжа і гародніны, 20 мэдаляў і жэтонаў; 1 пячатка Ігумен-

скага павету 1809 г., 16 фото-здымкаў: 5 гістарычных дакумэнтаў (паміж імі „маніфэст 17 кастрычніка“ надруков. у газэце „Беларускі лісток“ і адозва ваенна-рэвалюцыйнага камітэту Ігуменскага павету); 4—малюнкi—краявіды Чэрвеншчыны, 8 плянаў, 6 з іх сельсаветаў, 3 чучалы (галовы): 2 модаліты глебы. 3 боны Чэрвенскага банку. 8 экспанатаў дрэў; 11—раённых крэдытовых білетаў.

23 студзеня 1927 г. Праўленьне райтаварыства склікала першую раённую краязнаўчую канфэрэнцыю, якая палажыла пачатак масавага абгаварэньня краязнаўчых пытаньняў у межах раёну. Канфэрэнцыя, акрамя тэарэтычных пытаньняў, абмеркавала цэлы шэраг пытаньняў практычнага зьместу і зьявілася моцным штурхачом у далейшай працы краязнаўства (прысутнічала 75 асоб). На канфэрэнцыі разглядаліся наступныя пытаньні: 1—краязнаўства, як аснова працы па праграме ГУС'а, 2—справаздача Праўленьня краязнаўчага т-ва, 3—плян працы на люты—май, 4—Выбары праўленьня краязнаўчага т-ва і 5—Бягучыя справы. У рэзолюцыях галоўным чынам гаварылася аб тым, каб гэтую працу ажывіць, перавесці яе на плянавысьць, каб яна мела больш сыстэмы характар у школе, а таксама і ў тых гуртках, якія павінны заснавацца. Тав. Шацкы прапанаваў далучыць да краязнаўчага т-ва, камісію па эканамічным вывучэньні раёну, якая працавала пры РВК. Гэтая прапанова была прынята. Агульна трэба сказаць, праца канфэрэнцыі праходзіла жвава. У склад новага Праўленьня былі абраны наступныя сябры: Катлінскі, Дземьяшкewіч, Хайлоўскі, Вугалева, Сарако, Шацкы, Савіч (аграном) Жыгальковіч і ад вучняў—Вішнеўскі і Бэсэк.

Усе тыя недахопы, якія былі ў папярэдняй працы т-ва, новы склад Праўленьня стараўся зьнішчыць. На арганізацыйны бок таксама была зьвернута вялікая ўвага: было заснавана 11 надраённых гурткоў пры кожным сельсавеце. Заснованы былі і вучнёўскія гурткі, найбольш выдатны ў працы аказаўся з іх гурток пры беларуска 7-цы, заснаваны 4/XII-26 г. Былі заснаваны 2 фэнолёгічныя пункты ў Чэрвені і Рудні. Вынікі назіраньняў Руднянскага пункту кепскія, больш сталымі зьявіліся Чэрвенскія—дзякуючы таму, што тут гэтую працу вялі вучні.

Шырока і досыць стала разгарнула сваю працу Мэтэаролёгічная станцыя пад непасрэдным кіраўніцтвам загадчыка беларускай 7-кі тав. Катлінскага. Ужо з год вядуцца запісы адносна атмасфэрных ападкаў, а таксама і сьнегавога насышчэньня, якія рэгулярна адсылаюцца ў Цэнтр. Мэтэр. станцыю пры Наркамземе БССР.

Што-ж зроблена фактычна ў справе вывучэньня Чэрвеншчыны на працягу ўсяго існаваньня таварыства і што яно думае зрабіць у будучым?

Організацыйная частка працы: 1. Популярызаваць даволі шырока ідэю краязнаўства. 2. Для большай прадукцыйнасьці працы

і більш широка ахалплення яе заснаваны 11 падраённых гурткоў, для уцягнення вучнёўскай масы—заснаваны вучнёўскія гурткі 3. Уся праца пераведзена на плянавысьць. 4. Наладжана канцэлярская праца, дзякуючы чаму відзецца сталы вучот і справаздачнасьць. 5. Праведзена 23 пасяджэньні і 2 канфэрэнцыі, на якіх разгледжана 95 пытаньняў і 7 пытаньняў на 2-х канфэрэнцыях.

6. Праведзена 1 раённая вучнёўская краязнаўчая канфэрэнцыя—9/XII-28 г. Гэтая канфэрэнцыя значна пасунула працу юных краязнаўцаў на вёсцы. 7. Павялічаны лік сяброў. У шэрагі краязнаўцаў уцягнуты ня толькі партыйныя сілы, але і сялянскія актыў таксама і вучнёўства. Рух краязнаўцаў за ўвесь пэрыод існаваньня т-ва паказвае наступная табліца:

Год	Агульны лік	Па партыйнасьці				Па нацыянальнасьці					Па профэсіі						Па полу	
		Чл. канд. КПБ	Чл. канд. ЛКСМ	Беспартыйн	Белар.	Яўр.	Палаяк.	Расійц.	Інш.	Наст.	Політ. асьв.	Агран.	Статыстаў	Працоўн. с-таў	Сялян	Вучняў	Мужч.	Жанч.
1923	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1926	75	6	66	57	12	1	5	—	—	72	2	—	—	1	—	—	—	—
1927	131	4	11	116	93	29	3	3	3	67	1	—	3	—	—	60	73	58
1928	258	14	24	220	214	25	8	7	—	511	1	1	4	8	12	120	183	75

Праўленьне т-ва для ўзмацнення арганізацыйнай працы і, галоўнае, дасьледчай, шляхам узысканьня запазычанасьці сяброўскіх узносаў, пастаноўкі на краязнаўчыя тэмы платных лекцыі і дапамогі збору РВК павялічыла свае сродкі. У сучасны момант т-ва налічвае звыш 100 руб.

У дасьледчай частцы зроблена наступнае: заснаваны раённы краязнаўчы музей, які мае свой уласны пакой пры „Доме Асьветніка“ (гл. вышэй). Шырока разгорнута праца па наглядацьні за прыроднымі зьявішчамі, з гэтай мэтай ужо 3 гады пад непасрэдным кіраўніцтвам краязнаўцы тав. Катлінскага працуе мэтанаставіны, а таксама заснаваны 2 фэалягічныя пункты. Вялікую працу т-ва прарабіла ў справе зьбіраньня фольклёрнага матэрыялу (песень, казак, забабон і інш.). На працягу 3-х год запісана і адаслана ў БАН 1104 №, фоклёрных запісаў (гл. „Наш Край“ № 12, за 1928 год). Сабрана шмат слоў — 9500, дзякуючы чаму ў недалёкім будучым Чэрвеншчына будзе мець свой слоўнік. Гэты слоўнік ужо ўвосені 1927 г. паступіў у Слоўніковую камісію апрацаваным па карткавай сыстэме ў ліку 9.000 слоў. Да 1-га сьнежня надрукована ўжо 4 1/2 аркушы. Сабрана шмат матэрыялу, якія характарызуюць Чэрвеншчыну ва ўсіх галінах яе жыцьця, як у мінулым, так і сучасным стане. Нарыхтавана да друку Ул. Дзямяшкевічам гаспадарка Ігуменшчыны ў мінулым і рыхтуецца таксама культурна-гістарычны нарыс Ігуменшчыны. Г. Ів. Катлінскі рыхтуе працу—вынікі дасьледаў мэтанаставіны. Зьбіраюцца весткі па рэзруху, настаўнікам Панасенкам ужо зроблены даволі каштоўны пачатак: ім напісаны „нататкі рэзруху ў Хутарскім сельсавеце“. Павялічваецца паступова і краязнаўчая бібліятэка. Праўленьне зьвязалася ў сваёй працы з ЦБК Ленінграду і яго Гідролёгічным Інстытутам, а таксама трымае

сувязь і з С. Гаспадарчай Акадэміяй у Ўрках. Праца т-ва значна пасунулася наперад.

У далейшай сваёй працы т-ва ставіць мэтай яшчэ больш папулярываць краязнаўчую думку сярод насельніцтва—ўзмацніць зацікаўленасьць шляхам пастаноўкі на краязнаўчыя тэмы папулярных лекцыі, вечароў, павялічыць лік сяброў са складу Комсамолу гораду і вёскі, даючы пэўныя заданьні для выкананьня. Наладзіць сувязь з прорганізацыямі і найбольш усяго з РВК. Узмацніць працу заснаваных гурткоў шляхам індывідуальных заданьняў, пашырыць працу раймузею, стараючыся набываць шмат экспанатаў па мясцовай вытворчасці. Наладзіць справу выданьня часопісу Чэрвеншчыны, які-б згрунтаваў вакол сябе дасьледчы актыў (ужо на 1-ы № собран. матэрыял, хутка будзе надрукаваны). Правесці некалькі масавых экскурсій з мэтай агляду помнікаў старажытнасьці, прыроды і быту Чэрвеншчыны. Складзіць сталую карту Чэрвенскага раёну з адзнакай помнікаў мінулага і прыродных багацьцяў. (Праца ў гэтым напрамку ўжо распачата; складзена 6 карт сельсаветаў). Пашырыць сферу працы мэт. станцыі, набываючы найбольш неабходныя для гэтага прылады і ўрэшце выдаць, лепш кажучы, падрыхтаваць да выданьня зборнік Чэрвеншчыны, які-б зьявіўся сталым яе дасьледаваньнем. Бліжэйшай задачай, якая ўжо выконваецца, гэта складаньне справачнікаў па Сельсаветах. Для гэтага ўжо складзены плян і праца распачата. Разам з гэтым, т-ва з надыходам вясны распачне вывучэньне калектыўных гаспадарак раёну і саматужніцтва як пашыранага занятку насельніцтва. Пашырыць подпіску на час. „Наш Край“, ужо подпісалася звыш 13 асоб.

Канчаючы свой артыкул, прызначаны да 5-цігадовага існаваньня і працы раённага краязнаўчага т-ва я хачу выказаць шчырую

падзяку, як старшыня сучаснага складу праўлення, няўхільнаму працаўніку ў данай справе, аднаму з лепшых арганізатараў краязнаўчай працы па Чэрвеншчыне Г. Ів. Катлінскаму.

Старшыня Праўлення Чэрвенскага раённага краязн. т-ва ў л. Дзедзяшкewіч.

Краязнаўчая праца ў Мазыр-скай акрузе.

Пятрыкоўскае раённае т-ва краязнаўства.

З восені мінулага году праца т-ва на некаторы час спынілася. Прычына ў тым, што ў мінулым годзе праўленне т-ва складалася з прадстаўнікоў ад РВК (старшыня РВК), райкому і настаўнікаў і амаль у поўным складзе праўленне пераехала ў іншы раён Мазырскай акругі. 7/І-29 г. была склікана канферэнцыя сяброў т-ва і абрана новае праўленне. Да гэтага часу новае праўленне яшчэ ня склала пляну працы на новы год, бо старшыня т-ва ўвесь час быў у раз'езджах, а без яго іншыя сябры праўлення не правялі ініцыятывы. На працягу мінулага году т-ва некаторую працу зрабіла: заснавала 2 гурткі пры школах 7-ках, правяло 2 канферэнцыі сяброў т-ва, 8 пасяджэнняў праўлення, запайніла 8 анкет дыялекталёгічных, сабрала 5 апісанняў у. географічных слоўнік, запайніла некалькі анкет аб сьляпых, аб спосабах народнага лячэння хвароб вачэй, заклала была музейчык, які знаходзіцца цяпер у дрэнным стане і зусім не папулярнае краязнаўчую справу, заснавала 2 фэпункты, зрабіла апісанне школьнікаў садоў г. Пятрыкова, правяло 2 папулярызавальных даклады аб краязнаўчай працы на комсамольскіх сходах і 1 лекцыю на пленуме Горсавету, прывяло ў парадок пераніску і бібліотэчку т-ва, сабрала некаторыя сродкі (35 р.) на далейшую працу т-ва. РВК цікавіўся працай т-ва і ў мінулым годзе 9/ІІ заслухаў справаздачу т-ва 10/ІІ-29 г. Т-ва наведваў прадстаўнік ЦБК. Было пасяджэнне праўлення, на якім намячаўся плян працы т-ва на новы год. Цэнтральным пунктам пляну намечана збіранне вестак для географічнага слоўніку раёну.

Капаткевіцкае раённае т-ва краязнаўства.

Т-ва працуе сэкцыйна, лепш працуе прародназнаўчая і культурна-гістарычная сэкцыя. Адзін раз у тыдзень сябры т-ва збіраюцца для супольнай працы і апрацоўкі матар'ялаў. Сабраны экспанаты для музеяў перыядычна бываюць выстаўкі краязнаўчых матар'ялаў, але памяшкання, каб адчыніць музей, няма, хоць цяпер ужо ёсць каля 200 экспанатаў. Т-ва найбольш працавала ў зборнікі географічнага слоўніка, гэтая праца па раёну амаль што закончана. Адначасна складаецца географічная карта (поўная) раёну, падставай для яе будзе географічны слоўнік. Усе весткі слоўніка супастаўляюцца з данымі перапісу насельніцтва. Таксама вельмі шырока

вядуцца мэтнаглядаўні. Т-ва пры дапамозе некаторых устаноў набыла абсталяванне для мэтанстанцы (коштам каля 200 р.)—флюгер, баромэтры, рэйкі, тэрмомэтры і г. д. Т-ва дабіваецца (і бязумоўна мае права) прыняцця станцыі на дзяржаўнае ўтрыманне. На станцыі збіраюцца весткі аб тэмпературы паветра, атмасферным ціску, напрамку і хуткасці ветру, вільготнасці паветра, вядуцца нагляданні над снегавым насыццям. Т-ва заснавала і 2 фэпункты—у Капаткевічах і Хуснай. Іншай цікавай працай, якую вядзе т-ва, гэта вывучэнне рэзурху раёну: 1) біографічныя даныя аб партызанах в. Чамошчавічы, 2) партызанскі рух у Лучыцкім с. с., 3) 10 год Кастрычніка ў Капаткевічах, шэраг цікавых нарысаў з эпохі Кастрычнікавай рэвалюцыі, нямецкай і польскай окупацыі, 4) дзейнасць надпольнага гуртку „Толкач“ у Капаткевічах. З пералічаных матар'ялаў аб рэзурху ў раёне некаторыя вельмі каштоўны, напр. успаміны б. старшыні рэзурху І. С. Кузьміча „Восстание кулачества и арест ревкома“ і „Раскаж Хасі Кветнай“ (аб пагроме 1921—налет баляхоўцаў). Таксама цікавую працу вядзе т-ва на падставе вывучэння „Апісання Мазырскага замку ад 1552 г.“. Сябры т-ва разбіраюць на падставе яго сучасную і тагочасную нomenклатуру так званай „Бчыцкай воласці“. Апрача пералічанай працы, т-ва склала спіс археалёгічных помнікаў па сельсаветах, схематычную карту глебаў раёну, прапаравала каля 20 шт. чучал птушак раёну, правяло ў 6 пунктах раёну дыялекталёгічныя досьледы, склала яшчэ ў 1927 г. „Апісанне Капаткевіцкага раёну“, атрымала ад аднаго мясцовага Краязнаўцы „Апісанне вясельля ў Вялікім Сяле“, шмат матар'ялаў аб волатах і асілках (казкі, легенды), сабрала некаторыя кнігі і дакументы з б. панскага маёнтку, з якіх асабліва цікавым ёсць альбом зарысавак часу 1880 г. У апошні момант адным сябром т-ва прысланы цікавы літаратурны матар'ял да рэвалюцыйнага часу—сшытак вершаў, якія нагадваюць аўтара Арлоўскага (?). РВК даваў у мінулым годзе некаторую дапамогу т-ву (50 р.). У лютым г. г. Т-ва наведваў прадстаўнік ЦБК і адбылося ў гэты час пасяджэнне праўлення, на якім былі ўнесены некаторыя корэктывы ў плян працы т-ва.

Азарыцкае раённае т-ва краязнаўства.

За мінулы год найбольш цікавай працай Т-ва было: 1) Абсталяванне краязнаўчага музейчыка, што каштавала каля 30 р.; 2) заснаванне 3-х сельсаветскіх краязнаўчых гурткоў; 3) закончана праца на эканамічным аследванні і апісанні Азарыцкага раёну; 4) У часе с.-г. раённай выстаўкі праведзена дасьледваньне культур аўсу, бульбы і жыта ў 9 мясцох раёну (апрацоўка поля, угнаенне, сяўба, прыборка, хаваньне); 5) складзены гоўны спіс насельнічаў раёну; 6) сабраны матар'ялы для географічнага слоўніка па 3-х сельсаветах; 7) сабраны матар'ялы аб пан-

шчыне і рэўруху ў раёне; 8) абследаваны і разгледжаны матар'ялы аб 3-х сельсаветах раёну ў мэтах конкурсу на лепшы сельсавет і складзена корэспондэнцыя аб гэтым і г. д. Пры т-ве існуе мэтстанцыя і 2 фэпункты. На жаль, РВК і коопэрацыйныя ўстановы не дапамагалі матар'яльна т-ву, што дало-б магчымасць яшчэ больш разгарнуць працу. У бягучым годзе т-ва ў гэтым напрамку мае перспектывы.

Мазырскае акруговае т-ва краязнаўства.

У мінулым годзе неабходна падкрэсліць наступную працу т-ва: 1) поўнае дыялекто-лёгічнае апісанне каля 60 вёсак Мазырскай акругі з ілюстраваннем гэтага апісання слоўнікавым і фольклёрным матар'ялам. Некаторыя з гэтых матар'ялаў ужо дасланы ЦБК; 2) вызначаны мясцовыя ботанічныя тэрміны (каля 400 №№) і дасланы ў Слоўніковую камісію БАН; 3) складзены бюджэт аднаго селяніна-комуніста з в. Бярозаўкі Юравіцкага раёну; 4) сабрана шмат документаў па гісторыі рэўруху ў Мазырскай акрузе (успаміны, мемуары, апавяданні); 5) даследваліся бюджэты рабочых заводу „Чырвоны Кастрычнік“; 6) абследаваны прыродныя фарбы (умбра ці охра?) у в. Бярозаўцы Юравіцкага раёну (у мінулым годзе ў Нараўлянскі раён гэтай фарбы было вывезена каля 20 вазоў); 7) т-ва адчыніла 1/1-29 г. акруговы Краязнаўчы музей. Т-ва ня думала так скоро адчыняць музей, паколькі сабраныя экспанаты яшчэ не з'яўляюцца належна апрацаванымі і самы падбор экспанатаў зусім яшчэ ня поўны, але заікаўленасць савецкага грамадзянства была такой вялікай, што прыйшлося датэрмінова адчыніць музей. Цяпер на працягу месяца (музей быў адчынены 2 разы ў тыдзень). Музей наведала 820 чалавек. Музей мае такія матар'ялы: доказы цэнтр. устаноў, доказы характэрныя першыя крокі Савецкай улады на Мазыршчыне, эпоху нямецкай і польскай окупацыі, эпоху бандытызму (зброя бандытаў), альбом Савецкай улады ў г. Мозыры, тканіны, этнографія, багаты адзел археолёгіі Мазыршчыны і г. д.

У гэтым годзе праца т-ва вядзецца не па сэкцыях. Працуюць групы па вытворчым прынцыпе. Так, напр., прыродна-геаграфічная група складаецца з 7 асоб (геаграфічным слоўнікам заняты 3 чалавекі, адзін вядзе фэналогічную і мэтаролёгічную працу, адзін заняты гідролёгічнымі нагляданымі і г. д.). Т-ва ў цэлым арыентуецца на падтэхнікумаўскую моладзь—выхоўвае зарысоўшчыкаў, ботанікаў, зоолагаў, фольклёрыстаў і г. д.

У бягучым годзе т-ва мае плян, які будзе бяжучою выкананы. Найбольш цікавыя мо-

манты пляну працы: 1) Вясною на працягу 10 дзён будуць арганізаваны краязнаўчы курсы для моладзі—вучняў старэйшых класаў 7-дак. Мэта: падрыхтаваць актыўных збіральнікаў па вёсках краязнаўчых матар'ялаў; 2) вясною склікаць акруговую краязнаўчую канферэнцыю; 3) скласці падрабязную анкету па вывучэнні рэўруху ў Мазыршчыне; 4) сабраць весткі аб бойках Чырвонай арміі ў акрузе; 5) вывучыць сэкцанцтва ў Мазыршчыне—некаторыя этапы; 6) скласці культуру-гістарычны нарыс г. Мозыры і апісанне фабрыкі „Чырвоны Кастрычнік“; 7) абследаваць яўрэйскі калгас „Сядзельнікі“; 8) зафатаграфавачь аб'екты для географічнага слоўніка Мазыршчыны і 9) арганізаваць пры музеі адзел мясцовай вытворчасці.

Праца Бельскага Т-ва Краязнаўства за 5 год, з 1924 па 1928 г.

Організацыйны сход Бельскага Т-ва першы раз адбыўся 10/1—24 г. Присутнічала 41 чал. Былі разгледжаны пытанні: 1) інфармацыя аб Бельскім гуртку аматараў прыроды, 2) даклад Н. В. Уласкіна аб значэнні краязнаўства ў грамадскім жыцці, 3) даклад А. В. Цвяткова „Гісторыя краязнаўчага руху“, 4) даклад Д. А. Трайкоўскага „Роля аматара ў краязнаўстве“, 5) зацверджанне статуту і выбары кіраўнічых органаў Т-ва.

Другі сход Т-ва быў 9/VII—24 г. Былі заслуханы даклады: 1) С. Л. Тапельзона „Аб руху насельніцтва ў Бельскім павеце за год 1921-22-23; 2) А. В. Цвяткова „Аб працы гістарычна-археалёгічнай і этнографічнай сэкцыі Т-ва“; 3) Кубліцкага „Аб працы с-г. сэкцыі“, 4) А. П. Манохіна „Аб працы прыродазнаўчай сэкцыі і 5) справаздача Праўлення Т-ва.

Трэці сход быў 14/VIII—25 г. Присутнічала 17 асоб. Была заслухана справаздача аб дзейнасці Т-ва за 1924 і 1925 г. Разгледжаны плян працы Т-ва і адбыліся перабыборы Т-ва.

Чацьверты сход адбыўся 3/IX-26 г. на ім было 200 асоб. Была заслухана лекцыя проф. Н. І. Кібоўскага „Аб скарыстанні балот Сьвіцкі Мох“.

Пяты сход быў 11/III-27. Присутнічала 16 асоб. Была заслухана гадавая справаздача Т-ва, пераабрана праўленне і зацверджаны плян працы Т-ва на 1927 г.

Шосты сход адбыўся 10/V-28 г. Была заслухана справаздача Т-ва і пераабрана праўленне.

Сёмы сход адбыўся 20/XII—28 г. Быў зацверджаны плян працы Т-ва на 1929 г.

БІБЛІОГРАФІЯ.

М. І. Каспяровіч. *Краязнаўства (нарысы) Беларускае Дзяржаўнае Выдавецтва. Менск. 1929.*

Гэта першая кніжка ў беларускай мове аб агульных пытаннях краязнаўства, — аб яго задачах, гісторыі, сучасным стане, арганізацыйных формах краязнаўчага руху і мэтодах пачатковай краязнаўчай працы. Падзаглавак „нарысы“ аслабляе аўтара кніжкі ад абавязку задаволіць чытача-краяведа паўнотой і сымтэматычнасцю даказаў на ўсе пытанні краязнаўства: для гэтага патрэбна было-б солідных два томы, а ня кніжка ў 158 старонак.

Хаця амаль усе думкі нарысаў знаёмы чытачом часопісу „Наш Край“ за 1926, 1927, 1928 г. г., аднак гэта ніколі не змяняе вартасці і карыснасці выдання кніжкі: наадварот, тут яшчэ яскравей вызначаецца заслуга аўтара і дасягненне Бел. Дз. Выдавецтва, якое выпусціла першую краязнаўчую кніжку.

Выход у свет „Краязнаўства“ будзе вітацца краязнаўцамі і ўсімі, хто прымае ўдзел у нашым сацыялістычным, эканамічным і культурным будаўніцтве, бо краязнаўства дапамагае такому абдуваванню краіны. Кніжка гэтая тым больш патрэбна, што ідэя краязнаўства настолькі ў нас ужо прасякнула жыццё і працу, што выкладанне метадыкі краязнаўства ўведзена, як абавязковы прадмет, у нашых тэхнікумах і на чарзе ўвядзення ў ВУНУ. Часткова ў такой працы кніжка М. Каспяровіча з’явіцца адзіным дапаможнікам на беларускай мове ў краязнаўстве. Як адзначае сам аўтар у прадмове, кніжка гэтая адбывае асаблівае беларускае краязнаўчае руху і асабліва карысна будзе нашай моладзі, для якой краязнаўчая літаратура на расійскай і ўкраінскай мовах з’яўляецца менш блізкай і даступнай.

У першым раздзеле кніжкі вызначаецца паняцце „краязнаўства“, яго мэты і гісторыя краязнаўчай дзейнасці на Беларусі. Тут аўтар з націскам падкрэслівае, што краязнаўствам называецца толькі такая дзейнасць у пазнанні краю, якая праводзіцца спецыяльнаю арганізацыяй, *колектыўна* і ахапляе *ўсебаковае* даследаванне краю і з сьвядома і зараней пастаўленай мэтай — змяняць край на сваю карысць. (Курсу

мой). Аднак, так абмяжоўваць агульнае паняцце краязнаўства ня варта, ды і сам аўтар прызнае, што краязнаўчую дзейнасць выяўляюць і паасобныя працаўнікі, дадаткова да сваёй спецыяльнай працы, і ведамственыя арганізацыі, і неаб’яднаныя аматары, і навуковыя інстытуцыі, часта ў вельмі вузкіх спецыяльных мэтах. Злучанасць усёй такой працы і складае „краязнаўства“ ў шырокім агульным сэнсе. Азначэнне-ж аўтара тычыцца да краязнаўства, як культурна-грамадзкага руху і ў нашай савецкай устаноўцы.

Правільна ў кніжцы зазначана (ст. 12), што адно засваенне комплексу ведаў аб даным краі — яшчэ не краязнаўства. Непасрэдная, актыўная ўласная праца ў даследаванні свае мясцовасці, у збіранні матар’ялаў, апрацоўцы іх і г. д. — з’яўляюцца запраўды адзнакамі нашага краязнаўства. Толькі такое краязнаўства патрэбна і ў нашай школе — дзейнае, актыўнае, даследчае.

Карысна было-б, каб аўтар дадаў да сваіх разважанняў шэраг канкрэтных прыкладаў запраўднай краязнаўчай працы галоўных тэмы яе.

Гаворачы аб першых, яшчэ несвядомых праявах краязнаўчай дзейнасці першабытнага чалавека (ст. 9), аўтар чамусь гэтую дзейнасць разумее толькі на тэрыторыі Беларусі. „Яно (пазнанне краю) пачалося разам з пачаткам тэй ці іншай дзейнасці чалавека на тэрыторыі Беларусі“. (Курсу мой). Лепш было-б сказаць — „на пэўнай тэрыторыі“.

Нельга згадзіцца з аўтарам і з тым, што „свядома задач вывучэння і даследавання вакольнай прыроды, умоў яго працы і жыцця яго грамады селянін сабе ня ставіў“ — бо ўсякае вывучэнне і даследаванне можа быць такім толькі тады, калі яно сьвядома, падпарадкавана пэўнай сьвядомай мэце, галоўным чынам практычнай. Вывучэнне „дзе ля вывучэння“ не праводзілася, — да і не патрэбна праводзіць.

Бясспрэчнымі і асабліва цікавымі ў кніжцы з’яўляюцца кароткія нарысы аб гісторыі краязнаўства на Беларусі. Толькі крыху штучна робіцца падзел краязнаўчай чыннасці на Беларусі: на „польскае“, „рускае“ і „беларускае“ краязнаўства. Усякае краязнаўства на Беларусі будзе беларускім, калі яно выразна

ставіць мясцовыя мэты, кім-бы яно ні выконвалася; беларусамі, палякамі, расійцамі, або яўрэямі. Да рэчы: пра „яўрэйскае“ краязнаўства, як пра краязнаўства іншых нацыянальнасцяў БССР—латышоў, літоўцаў,—у кніжцы ні слова.

Весткі, якія падаюцца ў гістарычнай частцы, багаты рознымі датамі, вытрымкамі, са статуэтаў арганізацый і крыху нагадваюць характар офіцыйнай справаздачы. Але аўтар, усюды, дзе можна вызначае і падкрэслівае клясавую сутнасць панскага (польскага) і дваранскага („рускага“) краязнаўства на Беларусі. Шкада, што ў кніжцы няма пэўных вестак аб тэй прадукцыі папярэдняй краязнаўчай працы, якую можна было-б скарыстаць тым, хто самастойна жадаў-бы паглыбіць свае веды па гісторыі пазнання Беларусі. А для разумення сутнасці сучаснага краязнаўства—як грамадскага руху—вельмі патрэбна ведаць запраўдныя вытокі яго. Такое вывучэнне паказала-б, што выток нашага краязнаўства адзіны—Кастрычніцкая Рэвалюцыя. Аўтар лічыць, што першай рускай навукова-беларусазнаўчай грамадскай арганізацыяй на Беларусі быў Паўночна-Заходні аддзел імператарскага рускага географічнага таварыства (ў Вільні). Між тым, паводле артыкулу Д. М. Васілеўскага ў № 2-3 „Наш Кр.“ за 1926 „Сталецце краязнаўчай працы на Беларусі“—такім вызначаецца „Вольна-Эканомічнае Таварыства“ ў Віцебску, заснаванае ў 1826 г. і прасінаваўшае да 1843 г. Ніякіх заўваг аб гэтым М. Каспяровіч ня робіць.

„Рускаму“ краязнаўству ў кніжцы адводзіцца параўнальна многа месца (30 старонак), да гэта зусім і натуральна, прымаючы пад увагу досыць інтэнсіўную і доўгую русіфікатарскую дзейнасць царскага самаўладства на Беларусі.

Цыкавы адзначаны ў кнізе спробы арганізацыі краязнаўчай чынасці праз студэнцкія гурткі—у Пецярбурзе і Н. Александрый наколькі можна параўнаць гэтую дзейнасць з мэтай сучасных нашых студэнцкіх краязнаўчых аб'яднанняў.

Таксама вельмі цікавы нарыс аб „Нашай Ніве“ як краязнаўчым „Цэнтры“, дзе дакладна і досыць поўна высвятляецца вялікая роля гэтага часопісу ў справе ўтварэння і пашырэння беларускай краязнаўчай свядомасці і зацікаўленасці. Некаторыя інструкцыі „Нашае Нівы“, як напр. аб збіранні этнографічных матэрыялаў,—не пазбаўлены вартасці і да сучаснага дня. Толькі ўсё-ж непатрэбна было ў кароткім гістарычным аглядзе змяшчаць поўнасьцю тры анкеты, якія друкавала „Наша Ніва“ (аб даследванні нар. тэатру, 30 пыт. і інш.). Дзейнасць „Нашае Нівы“ ў краязнаўстве набліжае яе да сучаснага краязнаўства (вывучаліся і рамёствы і бюджэт сялян і інш.).

Пачаткам арганізаванага краязнаўчага руху аўтар зусім слушна лічыць тыя прамісцыйныя гурткі, якія ўзьніклі ў некаторых

мясцох Беларусі самацёкам пасля Кастрычнікавай Рэвалюцыі. Прыкладамі такіх арганізацый былі Смалярскі гурток (у былой Ігуменшчыне—Чэрвеншчыне) і Слуцкая павятовая камісія беларусазнаўства ў якіх актыўную ролю адыгрываў і сам аўтар кніжкі.

Натуральна, гістарычны агляд краязнаўства на Беларусі аўтару патрэбна было-б прывесці да сучаснага стану, спыніўшыся на ролі першых краязнаўчых беларускіх канферэнцый з'ездаў, пасля якіх, пад кіраўніцтвам Комуністычнай партыі, краязнаўчы рух атрымаў сучасную ўстаноўку і афармленне.

У разьдзеле „сучаснае краязнаўства“ даецца агляд краязнаўчай сеткі БССР і вызначаецца дзейнасць краязнаўчых арганізацый паасобных акруг і некаторых раёнаў, а таксама студэнцкіх і вучнёўскіх гурткоў краязнаўства. Апрача таго, падаюцца кароткія весткі аб дзейнасці тых устаноў БССР, якія праводзяць краязнаўчую працу, як Інбелкульт, Дзяржаўны Музей, Архівы і інш.

Гэты разьдзел, як і гістарычны, павінен асабліва зацікавіць краязнаўцаў з іншых Савецкіх рэспублік.

Краязнаўчая дзейнасць апошніх на старонках кніжкі М. Каспяровіча высвятляецца досыць скупа, можа прымаючы пад увагу тое, што кожны жадаючы можа самастойна здабыць патрэбныя яму весткі. Аднак варта было-б больш спыніцца на краязнаўстве і РСФСР, УССР і інш. Вельмі цікавіць і беларускіх краязнаўцаў краязнаўчая справа і Туркменіі, і Закаўказскія Рэспублікі, і Сібіры, і Крыму і інш.

Як і трэба было чакаць, пры аглядзе чужаземнага краязнаўства, аўтар досыць поўна і падрабязна спыняецца на Фіншчыне (у якую быў камандыраваны ЦБК у 1927 г.). Але хацелася-б знайсці тут запраўды жывы нарыс фінскага краязнаўства на фоне прыроды, быту і культуры гэтае краіны. Пералічэнне комплектаў часопісаў за 14 гадоў (стар. 97) мала кажа „уму і сэрцу“ чытача. Аднак, фіншчына і з гэтага агляду вызначаецца як клясычная краіна ў краязнаўчай справе. Кароткі агляд даецца краязнаўству Эстоніі, Латвіі, Літвы і яшчэ менш Польшы (а нам яна цікава ня менш Фіншчыны).

Чамусьці ні словам не закранута справа краязнаўства ў „вялікіх“ суседніх дзяржавах як Нямеччына.

Перадапошні разьдзел „аб арганізацыі краязнаўчага руху“ імкнецца даць мэтыку пачатковай краязнаўчай працы. Але аўтар занадта ўжо папулярызуе і дэталізуе першыя крокі краязнаўцы і гаворыць аб такіх драбніцах, як патрэбна пратэкол запісваць (стар. 120). Можна гэтыя парадкі яшчэ і будучы карысны, дзе пра краязнаўчую працу яшчэ ня чулі.

Закрануты аўтарам і школьныя краязнаўчыя гурткі, пры гэтым ён полемізуе з няпрыхільнікамі школьнага краязнаўства, якіх да рэчы ў запраўднасці і прынцыпова амаль няма. Прычына слабасці школьнага краязнаўства ў Беларусі—гэтае ж.

знаўства ў другім — яшчэ добра ня выяўлены мэты, змест, формы і мэтоды школьнай краязнаўчай працы.

У апошнім раздзеле вызначаюцца „першыя крокі краязнаўчай арганізацыі“ — змест і формы яе працы. Тут вельмі каштоўныя мэтодычныя паказаныя даюцца справе краязнаўчага бібліаграфавання, музеябудаўніцтва, падарож і вандраванняў і краязнаўчых выданняў. Тут жа вызначана 12 прыкладных маршрутаў экскурсіі па БССР з паказаннем літаратуры.

Наогул-жа кніжка дае шмат матар'ялаў, абуджае краязнаўчую думку, дае каштоўныя паказаныя і кіраўніцтва. Але аўтар і Дзяржвыдавештва не падумалі аб тым, што засвоіць гэты матар'ял досыць цяжка, бо амаль уся кніжка надрукавана неперапынутым тэкстам (і прытым досыць дробным шрыфтам). На 158 старонак — 20 загалоўкаў, іншы раз пад адным загалоўкам звыш 30 старонак. Асабліва гэтага цяжкасць будзе адчувацца пры скарыстанні кніжкі ў якасці навучальнага дапаможніка, якім ён ужо фактычна з'яўляецца ў тэхнікумах. Да і для дэдак кніжка ў такім выглядзе ня зручная, адшукаць пэўныя весткі па ёй ня хутка.

Малюнкi ў кнізе — добрыя знаёмыя для чытачоў „Нашага Краю“, але іх можна было-б даць яшчэ больш і ад гэтага кніжка значна не падаражэла-б.

Напісана кніжка добрай беларускай мовай. Тэкст чытаецца бесперашкодна, лёгка.

Кніжка, бязумоўна, карысна для кожнай культасветнай установы і кожнага культурнага працаўніка. С. Ж.

„Наш Раён“ часопіс краязнаўчага гуртка пры Асіпавіцкай чыгуначнай сямігодцы. № 1 — сакавік, № 2 — красавік, № 3 — лістапад 1928 г.

Краязнаўчая праца ў Асіпавіцкім раёне (Бабруйшына) ужо даўно настаўлена на належную вышыню. Вось гэта якраз і дало магчымасць выканаць вельмі патрэбную для ўсіх раёнаў Беларусі, карысную для навукі, працу — даць узорнае апісанне аднаго з раёнаў Беларусі*). Мы маем ужо вышаўшымі з друку два тамы гэтае працы — „Асіпавіцкі раён“.

Краязнаўчая праца ў Асіпавіцкім раёне праводзіцца пад кіраўніцтвам энэргічнага, адданага справе працаўніка — т. Немцава. Працуючы настаўнікам у Асіпавіцкай чыгуначнай сямігодцы, ён стварыў тут моцны, запраўды зацікаўлены справу навуковага пазнання свайго краю, краязнаўчы вучнёўскі гурток. Праца гэтага гуртка дала шмат матар'ялаў у памяненне вышэй грунтоўнае апісанне „Асіпавіцкі раён“. Шмат сабрана экспанатаў, якія склалі вельмі цікавы, багаты музей. Ён заслугоўвае асобнага апісання — артыкулу. Частка прац гуртка знайшла

свой адбітак, адлюстравана ў рукапісным часопісе „Наш Раён“, які мецьме выходзіць штомесячна (за выняткам, як відаць, летняя перапынку ў працы школы).

Часопіс мае ўжо тры нумары. У іх змешчаны цікавы, рознастайны матар'ял. Гурткоўцы любяць свой музей, у кожным нумары часопісу ёсць артыкул, які інфармуе пра новыя здабыткі музея. У № 1 і 3 знаходзім інфармацыю — хроніку працы гуртка. Вось тут яскрава бачна тая каштоўная праца, што зроблена, што ёсць на мэце ў гуртку. Вельмі цікавы артыкул т. Немцава (№ 1 і 2) „Помнікі старыны“. Робіцца паступовы агляд прамысловасці раёну („Ясеньскі завод“ Паўтарак), кожная праробленая гуртком экскурсія падагульваецца ў часопісе. Прашоўшая паўсюды кампанія па самаабкладанні не прайшла няпрыкметнай для гуртка — ёсць артыкул „Самаабкладанне ў в. Зашыбіна“ А. Шафраноўскага, дзе фото-здымак ілюструе змест — папраўку сялянамі дарог на сродкі ад самаабкладання.

Вельмі цікавы і багаты адзел фольклёру — у кожным нумары змешчана шмат прымет, звычайў, прыпевак, песень, народных лекаў. Усе яны адзначаны — кім, дзе і адкаго запісана. У мастацкай афарбоўцы паддзены некаторыя звычаі абраднасці, удзельнікамі якіх, а то назіральнікамі якіх з'яўляліся аўтары гэтых мастацкіх эскізаў („Першае ворыва“, „Улазіны“, „Залом“, „Да-жынкi“). У апошнім нумары пачаты артыкул „Пяцігадовы гаспадарчы плян раёну“, напісаны паводле лічбовых даных РВК. Тут шмат каштоўных лічбаў, што характарызуюць сучасны стан гаспадаркі раёну, даюць перспектыву яе разгортвання, палепшання. Гэты артыкул у свой час будзе каштоўным параўнаўчым матар'ялам, для падлічэння росту гаспадаркі раёну.

Пішучь у часопісе вучні, сябры гуртка. Мы знайшлі толькі адзін артыкул кіраўніка гуртка Немцава. Удзельнічаюць і таварышы, якія ўжо скончылі сямігодку, яны не парываюць сувязі з гуртком, так-жа аддана працуюць у ім, дапамагаюць малодшым таварышам. Гэта добрая адзнака, яна лепей за ўсё характарызуе і часопіс і гурток. Праца яго патрапіла захапіць досыць каштоўны працаўнікоў краязнаўства.

Кожны артыкул ілюстраваны ўдалымі, добра выкананымі фото-здымкамі т. Немцава і гурткоўцаў (ён навучае іх і гэтаму), а таксама плянамі, рысункамі. Упрыгожаны часопіс шматлікімі канцоўкамі, застаўкамі, выкананымі ў фарбах. Мотыў іхны — беларускі орнамент. Напісаны часопіс ад рукі, на адным баку ліста, памер — пісчая папера. У № 1 — 20 старонак, у № 2 — 13, у № 3 — 18. Вокладка — з абкладкі „спраў“ жоўтага колеру, загалоўка — Скарынінскім шрыфтам, на вокладцы якая-небудзь характэрная фотграфія, некны орнамент (туш). Такі выгляд мае часопіс.

*) Мы ня лічым вышаўшую з друку працу „Апісанне Горацкага раёну“, якая ёсць вынікам працы ня звычайных краязнаўцаў, але кваліфікаваных навуковых працаўнікоў.

Цяпер некалькі заўваг, якія з нашага погляду ня шкодзіла-б мець па ўвазе ў далейшым.

У зьмешчаных прыпеўках зварае на сябе ўвагу тое, што пераважна большасьць з іх зьяўляецца проста расійскімі „частушкамі“, занесенымі ў раён, як відаць, вайскоўцамі — ці з мясцовых, што былі ў арміі ў Расіі, ці расійскімі, што адбывалі службу на Беларусі. Яскравей за ўсё гэта „прыпеўкі“ характарызуе наступная:

„Вышывала я платочак.
Ня знала каму аддаць,
Ішоў міленькі ў салдаты,
Дала сьлёзкі ўпіраць“.

Самае звычайнае расійскае „частушка“. Тое-ж і з казкай „Дурань“. Гэтую казку можна знайсці ў расійскіх „хрестоматиях“, нават у выданых 45 год таму назад. Вось адсюль яна і трапіла, прычым перадаецца амаль што даслоўна. Вось, па нашай думцы, і трэ’ было-б гуртку прасачыць, вывучыць — што, адкуль, калі і як трапіла, прынесена ў раён. Гэта дало-б цікавыя вынікі, якія і можна было-б падаць абгульняючым артыкулам у часопісе. Так-жа — нятыповыя, „запачытныя“ матэрыялы толькі займаюць месца ў часопісе.

Ня шкодзіць больш увагі аддаць мове і ортографіі: кульгаюць.

Вельмі пажадана было-б, каб часопіс выходзіў штомесячна, без перапынку як сёлета, бо ў летні час якая гуртком вядзецца самая плённая праца.

І яшчэ адно. Асіпавіцкае раённае таварыства краязнаўства мае шмат моцных сіл, якія праводзяць ня менш карысную працу, як школьны гурток. Як мы бачылі — частка сяброў гуртка ўжо скончыла школу, хоць і прымае ўдзел у часопісе і гуртку, але ці на доўга? Вось і ня шкодзіла-б часопіс абярнуць (як і музей) у часопіс раённага таварыства. лепшае, больш дасканалэе і поўнае адбіццё меў-бы раён, прыцягвалася-б больш сіл для агульнае, карыснае працы. Баяцца таго, што праца гуртка страціць свой твар — няма чаго. Яна сябе добра рэкомэндавала і імя свайго ня згубіць. Ад масавасці часопіс выйграе, згубіць-жа ён толькі прысмаку „келейнасці“. Можна будзе падумаць і пра шапіраграф.

Хв. Шынклер.

Мэтодычна-краязнаўчая літаратура 1928 году.

Рост краязнаўчага руху значна выпярэджае рост мэтодычна-краязнаўчай літаратуры. Таму неабходна скарыстоўваць цалкам хоць-бы тое, што зьяўляецца ў сучасным друку. А гэта значна абцяжарана раскіданасцю мэтодычна-краязнаўчых матэрыялаў пераважна па самых розных часопісах. Каб дапамагчы мясцовым краязнаўцам, ніжэй і сабраны назвы найбольш даступных ім кніг

і артыкулаў. Апрача беларускай літаратуры, намі скарыстаны і суседнія, пераважна артыкулы часопісаў „Краезнаўства“, „Краеведение“ і „Известия Центрального бюро краеведения“. Зразумела, кожны краязнаўца, спецыялізуецца на пэўнай галіне дасьледаў, павінен будзе далей адшукваць патрэбную мэтодычна-краязнаўчую літаратуру на іншых мовах, дапаўняючы і названую ніжэй.

У мэтах эканоміі месца намі прыняты наступны парадак элемэнтаў паказчыку: аўтар, назва кнігі або артыкулу, месца і час выданьня, а для артыкулаў — нумар часопісу і старонкі, якія займае артыкул, цана кніжкі, а часамі і зьмест яе. Усё гэта зьмяшчаецца без абзацаў. Скарачэньні назваў часопісаў наступныя:

А — Асьвета, часопіс Народнага Камісарыяту асьветы і Саюзу працаўнікоў асьветы. Менск 1928, 8 нумароў у год, 6 руб.

НК — Наш Край, штомесячнік Цэнтральнага бюро краязнаўства, Менск 1928, 12, нумароў у год, 4 руб.

БМД — Беларуская мэдычная думка, выданьне Народнага камісарыяту аховы здароўя. Менск 1928, 12 нумароў у год, 5 руб.

Кр — Краеведение, перыядычны орган Цэнтральнага бюро краеведения. Лінг. 1928, 10 нумароў у год, 5 руб.

П — Полюмя, часопіс літаратуры, політыкі і грамадзкага жыцьця. Менск 1928, 10 нумароў у год, 10 руб.

Пл — Плуг, навукова-папулярны часопіс сельскай і лясной гаспадаркі. Менск 1928, 12 нумароў у год, 2 р. 20 кап.

ИЦБК — Известия Центрального бюро краеведения, Москва 1928, 10 нумароў у год, 2 руб.

К-во — Краезнаўства, шомісячны орган Украінскага камітэту краезнаўства. Харків 1928, 5 нумароў у год, 3 руб.

СБ — Савецкае будаўніцтва, штомесячны політычна-эканамічны часопіс. Менск 1928, 12 нумароў у год, 7 руб. 50 кап.

БП — Беларускі піонер, двохтыднёвы дзіцячы часопіс, орган ЦК ЛКСМБ і Наркамасьветы БССР. Менск 1928, 24 нумары ў год, 2 р. 40 к.

СЛГ — Сельская і лясная гаспадарка, двохмесячны часопіс Беларускага навукова-дасьледчага інстытуту сельскай і лясной гаспадаркі. Менск 1928, 6 нумароў у год, 5 руб.

ПБ — Паляўнічы Беларусі, двохмесячны часопіс, орган Белкахотсаюзу. Менск 1928, 6 нумароў у год, 1 р. 50 кап.

Увесь матэрыял разьмешчаны ў 6 разьдзелах. У першым разьдзеле названы паказчыкі краязнаўчай літаратуры, друкаваныя ў 1928 годзе і розныя даведачныя матэрыялы: спісы навуковых работнікаў і краязнаўцаў, законы аб аўтарскім праве і д. т. п.; у другім — матэрыялы аб сучасным стане краязнаўчых арганізацый і ўстаноў і гісторыі краязнаўства; у трэцім — матэрыялы аб прынцыповых пытаннях краязнаўства, аб пытаньнях агульных для некалькіх галін пазнаньня краю, музеяў

і асьветным краязнаўстве; у чацьвертым — матар'ялы што да мэтодаў прыродна-геаграфічнага; у пятым — грамадзка-эканамічнага і ў шостым — культурна-гістарычнага вывучэння краю. Некаторыя назвы маюць дачыненне і да іншых адзелаў, а называць іх некалькі раз ня было месца. Таму карысна прачытаць увесь паказчык і занатаваць патрэбнае для данага краязнаўцы.

Варта адзначыць, што ў пачатку гэтага году вышла кніжка „Краязнаўства“ з наступным зместам:

I. Краязнаўства, яго задачы і гісторыя (краязнаўства і яго мэты; польскае краязнаўства на Беларусі; рускае краязнаўства на Беларусі; „Наша Ніва“ як першы беларускі краязнаўчы цэнтр; першыя беларускія краязнаўчыя арганізацыі).

II. Сучасны стан краязнаўства (краязнаўства ў БССР; краязнаўчая чынасць па-за межамі краязнаўчых арганізацый; беларускае краязнаўства па-за межамі БССР; краязнаўства ў суседніх савецкіх рэспубліках; краязнаўства ў заходніх суседзях).

III. Арганізацыя краязнаўчага руху (гурток краязнаўства; раённае і акруговае таварыства краязнаўства; ЦБК; краязнаўчыя арганізацыі ў асьветных установах; краязнаўчыя аб'яднанні ў профсаюзных арганізацыях; арганізацыя працы краязнаўцы).

IV. Першыя крокі краязнаўчай арганізацыі (краязнаўчы падлік і папулярызаванне краязнаўства; краязнаўчая бібліяграфія; краязнаўчы музей; краязнаўчыя вандраванні і падарожжы; краязнаўчыя выданні).

I. Бібліяграфічныя паказчыкі Даведачныя матар'ялы.

Касьпяровіч М. Арганізаванае вывучэнне краю і школа. (Бібліяграфічны паказчык). А 1, 124—130.

Касьпяровіч М. (Агляд мясцовых краязнаўчых часопісаў). НК VI-VII, 92-93.

Касьпяровіч М. Арганізаванае вывучэнне Беларусі. НК I, 61—63; III, 62-63; IV, 63—67; V, 64—66; VI-VII, 94—96.

[...] Матар'ялы што да абароны аўтарскага права. Менск 1928.

[...] Наўка і наўчныя работнікі СССР. Часть VI. Наўчныя работнікі СССР. без Москвы и Ленинграда. Лигр. 1928, 4 р. 50 к.

[...] Постановление Совета народных комиссаров Белорусской ССР об авторском праве. „Савецкая Беларусь“, Менск 1929 № 26.

Шашалевіч А. Матар'ялы редакцыі „Нашага краю“, якія не надрукаваны. НК VI—VII, 77—79.

[...] Што атрымала ЦБК. НК: II, 55; III 51; V, 61—62; VI—VII 77; X, 61—62; XI, 53.

II. Стан краязнаўчых арганізацый і ўстаноў. Гісторыя краязнаўства.

Байкоў М. Слоўнікавая праца на мясцох у БССР за тры гады. НК XII, 47—56.

[...] Беларускае школьнае краязнаўства на выстаўцы ў Лейпцыгу. НК IV, 62.

Бюро сялян-дасьледчыкаў. Вынікі працы інстытуту сялян-дасьледчыкаў 1927 г. Менск 1928, 30 кап.

Васілевіч Я. Віцебскі дзяржаўны культурна-гістарычны музей. „Віцебшчына“ 11, Віцебск 1928.

Гарэцкі, Дубах, Прышчэпаў. Першы год працы БНДІ і рабочы плян працы на 1927/28 г. Менск 1928, 50 кап.

Дабратворскі М. Год існавання Золягічнага Музею Беларускай Акадэміі Навук. НК. XII, 78—82.

Д. Н. Наўчна-фармацэвтычэскі кружок. БМД 124—125.

Драздоў М. Галоўныя вынікі з працы Турскай сельска-гаспадарчай дасьледчай станцыі. Рагачоў 1928.

[...] Дзейнасць ЦБК (паседжаньні). НК: II, 54—55; IV, 50—51; VI—VII, 76—77; X, 59—60; XI, 51—53.

Дзьмітрыеў В. Краязнаўчая праца ў Смаленскай губ. за 1927 г. НК IV, 59—62.

Ігнатоўскі Ё. Ад Беларускай тэрмінолягічнай камісіі да Беларускай Акадэміі Навук НК XII, 6—17.

Інстытут Беларускае Культуры. Бюлетэнь. № 2. 1927—1928. Менск 1928.

Кагароў Е. Школьнае краеведение на западе Кр. I, 27—30.

Казак А. Справаздача Цэнтральнага бюро краязнаўства. НК V, 55—61.

Касьпяровіч М. Арганізаванае вывучэнне Беларусі ў 19 і пачатку 20 стагоддзя. П I. 140—155; 2, 159—177.

Касьпяровіч М. Білоруське краєзнавство. „Червоний шлях“ Харків 1928, № 7, ст. 160—178.

Касьпяровіч М. Польская буржуазная наўка на Беларусі. НК I, 4—8.

Касьпяровіч М. Краязнаўства ў Эстоніі, Латвіі, Літве і Польшчы. НК V, 12—21.

Касьпяровіч М. Новае з гісторыі краязнаўства. НК IV, 53.

Касьпяровіч М. Краязнаўства па-за межамі краязнаўчых арганізацый. НК IV, 51—53.

Касьпяровіч М. Аб краязнаўстве ў Фінляндыі. НК IV, 10—20.

Касьпяровіч М. Краязнаўства ў суседніх савецкіх рэспубліках. НК III, 61.

Касьпяровіч М. З гісторыі краязнаўства. НК II, 13—19.

Касьпяровіч М. Адчыненне першай усебеларускай выстаўкі краязнаўчых фотаграфій і зарысавак. НК IV, 51.

Касьпяровіч М. Беларускае краязнаўства па-за межамі БССР. НК II, 59—61.

Касьпяровіч М. Беларускае культурнае „Маладняк“ 1928. № 12, ст. 125—152.

Касьпяровіч М. Беларускае наўка к дзесяцігодзьдзю аб'яшчэння БССР. НК XII, 17—27.

Касьпяровіч М. Кароткая справаздача аб замежнай камандыроўцы. НК XI, 58-59.

Касьпяровіч М. „Наша Ніва“ і краязнаўства НК VI—VII, 15—24.

Козыраў М. Абгляд дзейнасці Сельгас. акадэміі. Абгляд дзейнасці катэдраў. Абгляд дзейнасці вучэбна-дапаможных устаноў. Абгляд дзейнасці навуковых таварыстваў. „Запіскі Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Сельскай гаспадаркі“ т. VI, Горкі 1928.

[...] Краязнаўчая праца яўрэйскага сэктару Інбелкульту. НК V, 61.

[...] Краязнаўчая праца яўрэйскага сэктару Інбелкульту. НК III, 51—52.

[...] Краязнаўчая справа ў Аршанскай акрузе НК: Салаўёў П. Год працы горацкага раённага таварыства краязнаўства. I, 52—55. Краязнаўчы гурток пры Багушэўскай сямігодцы. I, 58. Аршанская акруговая краязнаўчая канферэнцыя. IV, 53—56.

[...] Краязнаўчая справа ў Бабруйскай акрузе. НК: Любанскі раён. I, 56. Клічаўскі раён I, 56. Справаздача Клічаўскага раённага таварыства краязнаўства. I, 58—60. Бабруйскага акруга. II, 57—59. Аб дзейнасці Слуцкага раённа-гарадскога краязнаўчага таварыства. VI—VII, 88—89. Мікіцінскі У. Падарожніцкая справа Слуцкага таварыства краязнаўства. XI, 57. Пяцэвіч, Мікіцінскі, Ажэўскі. Краязнаўчы рух на Слуцчине. XII, 62—78.

[...] Краязнаўчая справа ў Віцебскай акрузе. НК: Краязнаўчая праца ў школах Сянскога, Лёзненскага і Віцебскага раёну. I, 55—56. Іваноў-Х. Чашніцкае раённае таварыства краязнаўства. I, 57—58. Касьпяровіч М. Віцебская акруговая краязнаўчая канферэнцыя. III, 52—57.

[...] Краязнаўчая справа ў Гомельскай акрузе. НК: Дзейнасць Гомельскага Акруговага таварыства краязнаўства. XI, 54—56. Праца некаторых краязнаўчых арганізацый у Гомельшчыне. XI, 56—57.

[...] Краязнаўчая справа ў Магілёўскай акрузе. НК: Быхаўскі раён. I, 56. Клімавіцкі раён. I, 56. Магілёўская акруговая краязнаўчая канферэнцыя. II, 55—57. Праца Магілёўскага акруговага таварыства III, 59—61. Халмэўскі. Краязнаўчая праца студэнтаў Рагачэўскага белпэдтэхнікуму. IV, 59. Краязнаўчы гурток пры Мсціслаўскім дзяржаўным пэдтэхнікуме. IV, 59.

[...] Краязнаўчая справа ў Мазырскай акрузе. НК: Тураўскі раён. I, 57. Жыткавіцкае раённае таварыства. Краязнаўства IV, 57. Тураўскае раённае таварыства краязнаўства. IV, 57. Мазырскае акруговае таварыства краязнаўства. IV, 57—58. Пятрыкоўскае раённае таварыства краязнаўства. IV, 58. Лельчыцкае раённае таварыства краязнаўства IV, 58—59. Лакін І. Краязнаўчы рух на Мазыршчыне. VIII—IX, 90—92. Кулакоў Т. Азарыцкае раённае таварыства краязнаўства. VIII—IX, 93—95.

[...] Краязнаўчая справа ў Менскай акрузе. НК: В. К. Смалявіцкае раённае таварыства краязнаўства. I, 55. Сымліавіцкі раён. I, 56—57. Сам-іч В. Першыя вынікі саста-

тычнай краязнаўчай працы. I, 60—61. Уладзіміраў. Праца школьна-краязнаўчага гуртка. II, 59. В. С. Барысаўскае раённае таварыства краязнаўства. III, 57—58. Праца краязнаўчага гуртка пры 7 Н. Барысаўскай школе. V, 62—64. Аніхоўскі і Невядомскі. Праца таварыства краязнаўства пры Б. Дз. У. у 1927—28 г. VI—VII, 79—86. Шашалевіч А. Выстаўка прац краязнаўчага гуртку пры Менскай 4 сямігадовай школе. VI—VII, 86—87. Праца Менскага акруговага таварыства краязнаўства VI—VII, 87. Шашалевіч. Менская акруга. X, 62—64. Шашалевіч А. Этнографічны вечару Б. Дз. У. XI, 53—54.

[...] Краязнаўчая справа ў Полацкай акрузе. НК: Касьпяровіч М. Полацкая акруговая краязнаўчая канферэнцыя. III, 58—59. Ш-іч Ан. Полацкая акруга VI—VII, 89—90.

Ляўданскі А. Краязнаўчыя арганізацыі і археалёгія. НК XII, 56—63.

Мазуркевіч Я. Віцебскае аддзяленне беларускага дзяржаўнага музэю. НК X, 55—58.

Мікалаеў А. Гомельскі дзяржаўны гультурна-гістарычны музэй. НК XII, 82—88.

Мікіцінскі У. Слуцкі раённы краязнаўчы музэй. НК I, 28—29.

[...] О работе научного кружка при Витокр. отделении союза М. С. Т. БМД 1928, № 2, ст. 122—124.

Осьцін А. Вынікі працы магілёўскай даследчай станцыі лекавых раслін. Пл. 12, 18—21.

[...] Плян працы Цэнтральнага бюро краязнаўства. НК X, 60—61.

[...] Праца горна-даследчых партый ВСНГ БССР у 1927 г. Менск 1928.

Прысутны 2-я нарада архіўных працаўнікоў БССР. НК I, 51—52.

Пылько М. Менская станцыя аховы раслін. Пл XII, 21.

[...] Статут цэнтральнага бюро краязнаўства. КН IV, 39—40.

Трамповіч П. Вывучэнне прыродных вытворчых сіл Беларусі. НК XII, 27—35.

Шашалевіч А. Першая ўсебеларуская выстаўка краязнаўчых фотографій і рысунковак. НК VI—VII, 3—10.

Шлюбскі А. Другі год збірання фальклёрнага матэрыялу. НК III, 19—27.

Шлюбскі А., Трэці год збірання фальклёрнага матэрыялу. НК XII, 35—47.

Я. Ж. 5 год працы менскай раслінаводнай станцыі. Пл XII, 13—18.

III. Агульныя пытаньні краязнаўства. Асьветнае краязнаўства. Комплексныя музэі.

[...] Аб выданьнях мясцовых краязнаўчых арганізацый. НК XI, 57—58.

[...] (Аб сьвяткаваньні юбілею 10-годзьдзя БССР). НК XI, 51.

[...] Ад цэнтральнага бюро краязнаўства. НК V, 3—4.

Аляксандраў Г. Падрытоўка краязнаўцаў. НК II, 3—6.

Аляксандраў Г. Програма вывучэння мястэчка. НК II, 45—53.

Biblioteka regionalna, tom I. Muzea regionalne, ich cele i zadania. Książka zbiorowa. Warszawa 1928.

Большаков А. М. Краеведение и школа. Кр 5, 279—287.

Букин Б. С. Краеведение и оборона СССР. Кр. I, 1—16.

Вангенгейм А. Ф. Об увязке краеведческих организаций с научно-исследовательскими учреждениями. ИЦБК II, 1—3.

Веселовский Б. Креведческая работа и строительство городов. ИЦБК VIII, 1-2.

Волягин А. Из практики вовлечения юридических лиц в краеведческую организацию. ИЦБК VIII, 7-8.

В. С. Краязнаўчыя экскурсіі ў выхаванні моладзі. НК III, 3—5.

Высоцкий А. Краеведческие кружки при школах и избах-читальнях. ИЦБК IV, 7.

Гейнике Н. А. Краеведение и туризм. ИЦБК III, 1—5; IV, 5—6.

Герд В. А. Экскурсионное дело. М-Л. 1928, 1 руб.

Гнатюк С. Фотографія в краєзнавчій роботі. К-во IV, 4—8; V, 5—10.

Гриневиц К. Э. Что такое музей (о просветительном значении музеев) ИЦБК II, 7—10.

Гурвіч К. Краязнаўчыя бібліотэкі і іх склад. НК VI-VII, 24—26.

Гурьев Н. Сравнительное изучение краеведения. Кр IV, 201-202.

Даямідовіч А. Да мэтадыкі працы сялян-дасьледчыкаў. Пл. 1928, № 5, ст. 22-23.

Изучение музейного зрителя. М. 1928, 1 р. [... Инструкции для складання тэрмінолёгічных прозтаў. НК IV, 44—46.

Каспяровіч М. Там, дзе тварыў Каганец (літаратурная экскурсія). НК X, 14—26.

Клименко К. Пути сближения хозяйственной и краеведной работы. ИЦБК VII, 5—9.

Краснуха Э. В. Загородные экскурсии в клубах. Л. 1928, 60 кап.

Криворотченко. До обліку краєзнавчих об'єктів. К-во II-III, 1—4.

Криворотченко М. Місто і краєзнавство. К-во, IV, 1—4.

Криворотченко М. організаційні форми краєзнавчого руху. К-во V, 1—5.

Крупская Н. К. Краеведение и народное просвещение. ИЦБК I, 6—8.

Кучинский Д. Д. Краеведение и профсоюз. ИЦБК VII, 1—3.

Лейтнекер Е. Э. К вопросу о праве юридических лиц быть членами краеведческих организаций. ИЦБК VIII, 5—7.

Леонтьев П. Велосипедные экскурсии. Л. 1928, 45 коп.

Ляўчук Я. Нататкі для маршрутаў (экскурсіі па Менску). НК VI-VII, 27—33.

Маршак. Як праводзіць экскурсіі з дзяцьмі-дашкольнікамі. А. II, 114—123.

Мікіцінскі У. Аб арганізацыі групавых падарожжаў з мэтай пазнавання і вывучэння краю. НК V, 52—55.

[...] Основные правила составления библиографических карточек по краеведной литературе. Кр. VI, 355—367.

Петров Ф. Н. Краеведение и социалистическое строительство. ИЦБК I, 9—17.

[...] План курсу краязнаўства ў вышэйшых школах і тэхнікумах. НК VI-VII, 63—67.

Преображенский Н. Ф. Краеведение и местный бюджет. ИЦБК V, 1-2.

Преображенский Н. Краеведная работа среди национального студенчества. ИЦБК VI, 5—7.

Радченко Е. Что может дать уездное статистическое бюро для краеведной работы учителя. Кр. X, 561—567.

Р. Какая нужна программа. Кр. IV, 232-233.

Рудницкий С. Радянська туристика. К-во II-III, 8—13.

Савіцкі М. Сяляне, бліжэй да дасьледчых станцый. Пл. III, 7-8.

Савіцкі М. Дасьледчая справа ў калгасах. Пл. VII, 13-14.

Савченко-Бельский А. Дальние экскурсии. Задачи, организация, методика и содержание экскурсий. М. Л. 1928, 90 коп.

Садвокасов С. С. Краеведение в национальных районах. ИЦБК VI, 2—5.

Самцэвіч В. Краязнаўства ў працы профсаюзных арганізацый. НК IV, 3—5.

Самцэвіч В. Аб некаторых практычных задачах мясцовых краязнаўчых арганізацый у сацыялістычным будаўніцтве. НК XI, 3—5.

Сегаль А. О материальной базе краеведческих организаций. ИЦБК 8, 4-5.

Семенов С. Руководящие начала в работе с крестьянскими—опытниками. СБ, V, 85—94.

Сергеева Е. Из практики работы с посетителями музея. Кр. III, 141—148.

Симоновский В. В. Очерки краеведной работы библиотек. Кр. VIII, 467—476.

[...] Синтетическая расстановка в отделе местного края областного музея. Кр. VII, 397—401.

Степанов П. Опыт краеведной работы с активом уральского студенчества. Кр. X, 572—578.

С. Т. Некалькі слоў аб працы сялян-дасьледчыкаў. Пл. V, 14-15.

Тацыцкі Я. Масавы досьлед у праблеме развіцця сельскай гаспадаркі. СЛГ 5-6, ст. 150—155.

Шик Лев. Экскурсионная работа. М-Л. 1928, 1 р. 40 коп.

Шмит. Музейное дело. Вопросы экспозиции. Лигр 1929, изд. Academia.

[...] Што трэба зрабіць у гэтым месяцы. НК I, 3-4.

Чуйко Г. Сялянські досьлед—найлепшы шлях для падвойнай ураджайнасьці. СЛГ 5-6, 155—173.

Чуйко Г. За перабудову гаспадаркі на навуковым грунце. Пл. XII, 39—42.

Яната О. А. Державні завданні краязнаўства. К-во I, 1-3.

IV. Природна - географічнае вивучэньне краю.

[... Аб кальцаваньні птушак. НК XI, 59.

Албычев П. Геологические экскурсии. Л. 1928, 40 коп.

Барысевич Г. Шануйце лес мясцовага значэньня. Пл. II, 35-36.

Белавин А. Главный геодезический комитет ВСНХ и его роль в деле краеведения. ИЦБК V, 3—5.

[... Беражэне яго (лес), БП, VII, 9-10.

Б. С. О наших заказниках. ПБ II, 12-13.

Бунак В. В. О необходимости постановки антропологических исследований в краеведных учреждениях. Кр. IV, 193—200.

Бурштэйн М. Основы организации дасьледчай справы па садоўніцтву ў БССР. СЛГ 5-6, 192—204.

Бурштэйн М. Якія і як ставіць досьледы ў садзе. Пл. II, 10-11.

Бутурлин С. А. Определитель видов птиц СССР, их подвиды, распространение, польза и вред для хозяйства. М. 1928, 1 р. 65 коп.

Быстроу М. Краткая инструкция як сялянам-дасьледчыкам ставіць пачатковыя досьледы з лекавымі расьлінамі. М. 1928, 15 кап.

Бюро сялян-дасьледчыкаў. Програма і інструкцыя дасьледчай працы інстытуту сялян-дасьледчыкаў. Менск 1928, 25 кап.

Васильковский П. Роль краеведов в деле учета охотничьих богатств нашей страны. Кр. X, 568—571.

Вишневский Б. Н. Об архивных материалах, имеющих значение для антропологии. ИЦБК IX, 5—7.

[... Выставки по естествознанию. Кр. IV, 213—225.

Гаўрылович Т. Больш увагі да аховы дзічыны вясною. ПБ II, 8—10.

Гладцин И. Н. Определитель горных пород по внешним признакам. М.-Л. 1928, 20 коп.

Гладцин Н. Инструкция по собиранию геологических коллекций. Кр. IV, 226—231.

Грабеншычаў В. Для натуралістых ёсьць работа. БП VI, 14-15.

Г—ц М. Защищать леса! ПБ VI, 34.

Дабратворскі М. Чмялі-зизюлі. НК IV, 21—23.

Дабратворскі М. Нашы чмялі. НК XI, 21—27.

Дубраўскі М. Проблема ўраджайнасьці і сялянскі досьлед на балоне. СЛГ V-VI, 68—71.

Е—в В. Почему необходимо охранять рыбу. ПБ III, 26—28.

Заборовский Е. П. Об организации лесного подотдела в краеведных музеях. Кр. II, 65—72.

Зьбіткоўскі Н. А. Аб шоўкавіцы, скарзанэры і шоўкаводстве. Пл. V, 39-40.

Кіпрьянец К. Аграмерпрыемствы і самадзейнасьць насельніцтва. ЛСГ III-IV, 42—48.

Киселев К. Гидрологическая станция для изучения стока в южной Белоруссии. СБ X, 88—100.

Купрэвіч В. Да пытаньня аб ахове прыроды. НК IV, 23-24.

Лес. Его изучение и использование. Лнгр. 1928, изд. Академии наук.

Любименко В. и Ильин М. Сорные растения наших полей. М.-Л. 1928, 35 коп.

Маевский П. Весенняя флора Средней России. Таблицы для определения растений, цветущих в марте, апреле и начале мая. М. 1928, 70 коп.

Маслакавец Г. Падвышэньне ўраджайнасьці і сельска-гаспадарчых мэзэролёгічных назіраньні. СЛГ V-VI, 239—241.

Міран К. Да пытаньня аб вивучэньні пладанашэньня некаторых дрэўных лісьцяных парод мэтадамі біялёгічнага аналізу галін. СЛГ III-IV, 18—22.

Морозов Г. Школьные экскурсии в лес. М. 1928, 30 коп.

Нейштадт М. И. Изучение истории лесов и климата путем анализа пыльцы в торфе. Кр. VI, 339—354.

Нікіфаровіч С. Да пытаньня аб ахове птушак. НК V, 21—23.

Обухов А. Краткое пособие по сбору, сушке и хранению лекарственных и технических растений. М. 1928.

Павловский Е. Наставление к собиранию и исследованию клещей. Л. 1928, 1 р. 20 кап.

Петров А. И. Краткое руководство по собиранию сведений о вредителях сельскохозяйственных растений и по борьбе с ними. Владимир на Клязьме 1927, 1 р. 75 к.

П—н А. О формах организации научно-исследовательских работ по ботанике. СБ XI, 57—63.

Попов Н. В. На экскурсию Маленький определитель растений для учащихся младших групп. Ростов Н/Д 1928, 60 коп.

Потемкин М. Краеведение и охрана природы. ИЦБК 9, 3—5.

Пратасеня Р. Культура некоторых лекавых расьлін ва ўмовах БССР. СЛГ III-IV, 85—99.

[... Програма работи гуртка юних натуралістів. К-во IV, 11-12.

[... Приваблівай птушак. (Пабудова шпакоўніц). БП IV, 8-9.

Путь весны. В помощь юному натуралисту. М. 1928, 5 коп.

Савіцкі М. Да дасьледчых станцый і сялян-дасьледчыкаў. Пл. X, 3—5.

Салаўёў П. Да пытаньня аб вивучэньні фаўны мясцовага краю. НК I, 18—20.

Самцэвіч В. Ахова прыроды як грамадзка-карысная праца школ. А. IV, 67—69.

Свенцицкий В. Что такое перспективная с'ёмка. М.-Л. 1928, 12 коп.

Семенов-Тянь-Шанский В. П. Заповедники и заказники СССР. ИЦБК, III, 5-6.

Серебровский П. В. Методика полевых исследований по зоологии позвоночных животных. М. 1928, 75 коп.

Скандракоў С. Асноўныя заданьні Адзелу с.-г. расьлінагадоўлі БНД і яго арганізацыя ў сувязі з арганізацыяй дасьледчай справы ў „Палескай Краіне“. СЛГ I, 3—9.

Смирнов Н. П. Современное положение фенологии за границей. Кр. V, 267—278.

Сьцяпурыжыньскі А. Агрохімія і сялянскі досьлед. СЛГ V-VI, 121—127.

Сюзев П. В. Гербарий. Руководство к собиранию и засушиванию растений для гербария и к составлению флористических коллекций. М.-Л. 1928, 1 руб.

Уласенка Я. Аб працы інстытуту сялян-дасьледчыкаў пры горацкай раённай с.-г. дасьледчай станцыі. Пл. XII, 42-43.

Фолькенштейн Б. Фото-с'ёмка живой природы. Л. 1928, 50 коп.

Чэмелаў В. Кароткая інструкцыя як ставіць досьледы ў гародзе. М. 1928.

Чэмелаў В. Сялянам - дасьледчыкам трэба правярць. Пл. V, 22.

Шнитников В. Н. Как собирать зоологические коллекции. Позвоночные. М.-Л. 1928, 45 коп.

[... Як правесцьці „День птушак“. БП IV, 7.

V. Грамадзка-эканомічнае вывучэньне краю.

Бельденипов С. И. Сибирское краеведение, правовой быт и обычное право. Кр. 8, 451—466.

Бойка Б. Значэньне рахунковых запісаў для сялянскіх гаспадарак і як іх вясцьці. Пл. II, 11—14.

Большаков А. Выяснение понятий, связанных с краеведным изучением социальной структуры деревни. Кр. IX, 513—520.

Гринкова Н. О частных программах по этнографии. Кр. III, 168.

[... Да вывучэньня ўдзелу хатніх рамэстваў у выстаўках 1927 году. НК I, 51.

Данілевський В. До методики дослідження виробничих процесів на селі. К-во I, 7—9.

Евдокимов А. Краеведение и кооперация. ИЦБК VIII, 3-4.

Жарынаў Зьм. Краязнаўства і грамадазнаўства ў сучаснай школе. А I, 14—27.

Зеленин Д. К. Перспективный план работ по изучению генетики культуры. Кр. V, 257—266.

Золотарев А. Краеведение и дорожное строительство. ИЦБК IX, 9-10.

Касьпяровіч М. Як сабраць і ўкласьці лоўнік мовы свайго раёну. НК I, 32—46.

Кузнецов А. М. Отдел фабрично-заводской промышленности в местных музеях. Кр. VII, 385—392.

Макаревич В. С. Обследование дорог местного края. Кр. III, 157—167.

Макарьев С. А. Полевая этнография. Краткое руководство и программы для сбора этнографических материалов в СССР. Лигр. 1928, 1 руб.

Мизеров А. В. Народные приметы. Кр. VII, 409—414.

Рак Р. Програма для вивучэньня працэсу і ткацтва. НК III, 44—50.

Рак Р. Інструкцыя для вивучэньня базараў. НК VI-VII, 68—75.

Сегаль А. В. Краеведение в жизни фабрики и завода. ИЦБК VII, 3—5.

Смирнов В. С. Вопросы для изучения быта домашнего скота. Кострома 1928, 7 к.

Соловей Д. До опису виробництва самогона на селі. К-во IV, 8—11.

Спицын А. Краеведная работа на базарах. Кр. IX, 521—523.

Улицкий Як. Монографическое описание фабрик и заводов. ИЦБК IX, 8-9.

Шлябскі А. Програма для запісвання помнікаў вуснай народнай творчасьці. НК IV, 40—44.

VI. Культурна-гістарычнае вивучэньне краю.

[... Аб вивучэньні гісторыі асьветы ў Беларусі. НК I, 47—49.

Анциферов Н. П. Краеведный путь в исторической науке. „Краеведение“ VI, 321—338.

Анцыфараў Н. Краязнаўчае вивучэньне літаратуры. НК VI-VII, 10—15.

[... Апытальнік аб стане дасьледаваньня культурных гнёздаў. НК IV, 48-49.

Бахрушин С. В. Задачи исторического изучения края. Кр. III, 129—140.

Гейнике Н. А. Роль краеведных организаций в деле охраны памятников искусства и старины. ИЦБК IX, 1—3.

Гревс И. М. Очередная задача краевого культуроведения. Кр. VI, 368—376.

Замоцін І. Аб увязцы беларускага літаратуразнаўства з краязнаўчаю працаю. НК V, 4—7.

Касьпяровіч і Азбукін: Як уклацьці раённыя географічныя слоўнікі. НК IV, 46—48.

Мансуров А. А. Об изучении материалов о местных деятелях и уроженцах. Кр. I, 17—26.

Пиксанов Н. К. Областные культурные гнезда. М.-Л. 1928, 1 р. 60 к. Содержание: Предисловие. Областные культурные гнезда. Введение в их изучение. К молодым краевым искусствоведам. Темы, библиография. Вопросы.

Свободов А. Н. Литературный и мемориальный материал в областных музеях. Кр. VII, 392—396.

Семенов В. И. Культуроведение в краеведческой работе (история, археология, музейное дело). Л. 1928, 1 р. 40 коп.

Сибилев Н. В. Как я произвожу археологические разведки. Кр. V, 288—293.

Случевская Л. Литературно-образовательные экскурсии. „Родной язык и литература в трудовой школе“ IV-V, 139—150.

[... Спроба укладання анкет для збирання критично-біографічних матер'ялаў па

гісторыі беларускай літаратуры. НК V, 45—52.

Успенский М. (Об архивах). Кр. IX, 534—538.

Чернов С. Н. К вопросу о собирании и изучении географической номенклатуры. Кр. IX, 524—533.

Ялі С. Схема вивчення рев-руху (серед національних меншостей). К-во II-III, 5—8.

М. К.

Адказы кразнаўцам.

Пачынаючы з гэтага нумару, рэдакцыя „Нашага Краю“ будзе даваць адказы кразнаўчым арганізацыям і паасобным кразнаўцам на ўсе іх запытанні, высвятленне якіх цікава і для іншых, а ня толькі для таго, хто пытаецца. Таму раім усім кразнаўцам знаёміцца з матар'яламі гэтага разьдзелу. На дробныя пытанні будучь давацца адказы паранейшаму лістамі.

1. Сутнасць і тэхніка географічна-гістарычнага методу даследавання фольклёру.

І. К. Чэрвень. Даследчык, які вывучае пэўны від вуснай народнай творчасці географічна-гістарычным ці бо фінскім метадам, на першапачатку павінен адшукаць праформу кожнага данага сюжэту. Мэтодалёгі фінскай школы даследавання фольклёру лічаць, што, напр., казка зьяўляецца ўстойлівым апавяданнем, якое ўзьнікла толькі раз у пэўным месцы і ў пэўны час, але, разам з тым, на працягу свайго існавання ў той ці іншай меры змянілася. Зьмены гэтыя маглі быць выкліканы: а) запам'ятаваннем, б) пашырэннем, в) памножаннем або ўнясеннем дублетнай ці аналёгічнай формы, г) абгульненнем прыватнага або індывідуалізаваннем агульнага, д) падменаю мотываў, е) перанясеннем дзеяў з жывёл на чалавека (антропоморфізмам) ці наадварот (зооморфізмам), а таксама перанясеннем прыгод чалавека і жывёл на чорта ці наадварот (дэманізаваннем) ды ўключэннем у апавяданне самога апавядальніка (эгоморфізмам), ж) падменаю чужаземных і невядомых элементаў сваімі і вядомымі (акліматызаваннем), з) падменаю старадаўніх рэчаў і паняццяў сучаснымі (модэрнізаваннем), і) іншымі момантамі ў сувязі з уплывам аднаго мотыву на другі. Высвятленне ўсіх гэтых зьмен і служыць адшуканню першапачатнай формы сюжэту, яно выконваецца параўнаннем усіх вядомых адменьнікаў сюжэту, яго галоўных частак і паасобных элементаў у іх географічных і гістарычным парадку. Для гэтага вывучаюць: а) колькасную распаўсюджанасць, лік адменьнікаў, б) тэрыторыяльную распаўсюджанасць, межы распаўсюджання адменьнікаў, в) шляхі іх распаўсюджання, а

таксама—г) агульны характар адменьнікаў, іх захаванасць, д) цікавасць, эфектоўнасць і д. т. п., е) натуральнасць, э) легічную паслядоўнасць, ё) наяўнасць данага элементу ў іншых вусных народных творах, ж) выпадковасць падабенства элементаў. Першапачатная форма сюжэту, вылучаная такім чынам, мае дапамагчы высвятленню месца і часу паходжання данага твору, яго нацыянальнасці і шляхоў распаўсюджання. Месца паходжання вызначаецца: а) параўнаннем твору з старасвецкімі літаратурнымі адменьнікамі, б) вывучэннем географічнага распаўсюджання і характару твору ў розных краях, в) адшуканнем адпаведных паказанняў у зьмесьце твору і г) высвятленнем шляхоў распаўсюджання. Падобна аднаўляецца і час, эпоха паходжання твору. А далей можна разьвязаць пытаньне аб тым, які ўплыў зрабіў даны народ на даны твор, узаемаўплывы народаў, што ў творы належыць да вераванняў і г. д., і прыцягваць матар'ялы вывучэння да высвятлення археалёгічных, этнографічных, психалёгічных і іншых пытанняў. Тэхніка даследавання фінскім метадам складаецца з наступных момантаў: а) азнаямлення з галінай даследавання—казкамі і д. т. п., як у друкаваным відзе, так і непасрэдна з вуснаў народу, і азнаямлення з мэтодалёгіяй данай галіны даследаў, б) абрання тэмы для даследавання, в) збирання ўсіх матар'ялаў: тэкстаў запісаў твору, літаратурных апрацовак і інш., пачынаючы з матар'ялаў свае бацькаўшчыны, крытычна адносячыся да ўсіх матар'ялаў, вычэрпваючы іх магчыма поўна, запісваючы ўсе адменьнікі на асобных картках і г. д., г) класфікавання па нацыянальнасцях і ў межах апошняй—у географічным і хроналёгічным парадку, д) аналізу ўсіх матар'ялаў згодна папярэднім заўвагам і абмеркавання іх, е) вывадаў. Да працы павінен быць далучаны ўвесь матар'ял. Для выканання досьледу над матар'ялам розных народаў трэба, зразумела, веданне моваў апошніх.

Адзін з мэтодалёгаў фінскай школы выканаў досьлед казкі „Кароль і абат“ на сусветным матар'яле. Гэты досьлед складаецца з наступных разьдзелаў: 1) бібліяграфічнага

пераліку літаратурных адменьнікаў, 2) бібліаграфічнага пераліку вусных адменьнікаў і 3) параўнаўчага аналізу адменьнікаў. Апошні складаецца з шэрагу артыкулаў: агульнага агляду матэрыялу адменьнікаў і іх статыстыкі, агляду дзейных асоб, агляду ўплываў вусных адменьнікаў на пісьмовыя і наадварот, агульнай гісторыі сюжэту і г. д.

Шмат якіх пытанняў географічна-гістарычнымі метадамі не разьвязаш. Цяпер атрымлівае перавагу соцыялёгічны метод.

2. Праца гуртка краязнаўства ў галіне вывучэння краёвага мастацтва.

Беларускаму Дзяржаўнаму Мастацкаму Тэхнікуму, Віцебск. Згодна пастановаў Народнага Камісарыяту Асветы ва ўсіх тэхнікумах, у тым ліку і ў вашым, павінна быць уведзена выкладанне краязнаўства з пачатку 1928-29 акад. году. Значыць тэрміноваю чарговаю задачай для вас павінна быць выкананне гэтай пастановы. Практычная частка праграмы, якая (апублікавана ў № 67 „Нашага Краю“ 1928 г.) павінна быць укладзена па Вашай ініцыятыве спецыяльна для Вашага тэхнікуму і паслана на зацверджанне Наукова-Мэтодологічнага Камітэту НКА.

У тэхнікуме павінен існаваць і працаваць гурток краязнаўства са студэнтаў і выкладчыкаў. Практыка паказала, што пры зацікаўленасці адміністрацыі і рады тэхнікуму гурток краязнаўства добра працуе. У першую чаргу гурток павінен азнаёміцца з агульнымі прынцыпамі і задачамі краязнаўства, дапамогчы ў чым можа быць кніжка „Краязнаўства“, выд. БДВ 1929 г.

Пасля гэтага павінна пайсці спецыяльная падрыхтоўка членаў гуртка да краязнаўчай працы. У гэтай галіне трэба ў першую чаргу пазнаёміцца з беларускай літаратурай аб беларускім мастацтве, калі гісторыя беларускага мастацтва ўсё яшчэ ў Тэхнікуме не выкладаецца. Тутак могуць памагчы розныя працы М. Шчакаціхіна і выданні Віцебскага акруговага таварыства краязнаўства. Далей трэба пачаць вывучаць методыку краязнаўчай працы ў галіне мастацтва. Пэўным дапаможнікам у гэтай справе можа быць праца М. Шчакаціхіна „Спасaby збірання матэрыялаў з беларускага мастацтва“ („Наш Край“ 1926, № 2-3, ст. 62—69), а таксама інфармацыйныя заўважкі: „Краязнаўчая зарысцоўкі“ („Наш Край“ 1927 г., № 8-9, ст. 89—91) і інш.

Калі члены гуртка будуць у пэўнай меры падрыхтаваны, можна будзе распачаць уласна краязнаўчую працу. Яна можа выявіцца гапоўным чынам у зарысцоўках і кароткіх апісаннях рэчаў народнага і гістарычнага мастацтва, якія карысна дэманстраваць і заслухоўваць на агульных сходах гуртка.

Каб краязнаўчая праца членаў гуртка магла быць хутчэй рэалізавана, карысна сьпісацца з Менскім, Магілёўскім і Віцебскім музэямі, а таксама з камісіямі народ-

нага і гісторыі мастацтва БАН аб тых зарысцоўках, якія ім патрэбны.

Гурток абавязкова павінен паклапаціцца збіраннем музэю з прац яго членаў і розных рэчаў народнага і гістарычнага мастацтва, які з часам дасць магчымасць выконваць абагульняючыя краязнаўчыя працы.

Разам з тым гурток можа распачаць выданне сваіх краязнаўчых матэрыялаў у відзе паштовак, альбомаў і г. д. т. п., падобна таму, як гэта робіцца пры ўкраінскіх мастацкіх школах, тым больш, што самі члены гуртка могуць рабіць клішэ на лінолеуме, дрэве і інш., ды тэхніку мае свой літаграфскі станок.

Зразумела, гурток павінен прыцягнуць у свае шэрагі і іншых мясцовых мастацтвазнаўцаў і мастакоў, якія не працуюць у тэхнікуме.

Адначасна мы напісалі НКА аб патрэбе хутчэйшага увядзення выкладання краязнаўства ў Вашым тэхнікуме і Віцебскаму акруговаму таварыству аб дапамозе Вам у справе арганізавання і разгортвання працы гуртка. У падручніку па краязнаўству для вышэйшых школ і тэхнікумаў, які мае выдавацца БДВ, будзе разьдзел спецыяльна для Вашага тэхнікуму.

Аб пачатку Вашай працы ў галіне краязнаўства і аб перашкодах просьба паведаміць.

3. Аб бягучай працы гуртка краязнаўства на Гомельшчыне.

Гуртку краязнаўства Бабчынскай школы II ст. Хойніцкага р. Раім Вам працягваць працу па збіранні краёвага слоўніка, у чым Вам дапаможа інструкцыя, зьмешчаная ў № 1 „Нашага Краю“ за 1928 г., ст. 32—46, а таксама скончыць збіранне матэрыялаў аб мясцовых спосабах афарбоўвання. Калі Вы зробіце добрае апісанне апошніх—яго можна будзе надрукаваць у „Нашым Краі“. Пабоч з выкананнем гэтых распчатых Вамі прац раім весці фэалягічныя нагляданні, для чаго Вам пасланы блянкі і шшытак. Агульныя пытанні краязнаўчай працы высветлены ў кнізе „Краязнаўства“, якая Вам таксама паслана. Трэба прапрацаваць яе гуртком на агульных сходах.

4. Мэтод вывучэння пабудовы казак.

І. К. Чэрвеньскаму. Гомель. Вывучэнне пытанняў формальнай пабудовы казак пачалося нядаўна і таму шмат што яшчэ не ўсталявалася канчаткова ў самых асновах гэтага мэтоду. Больш грунтоўна распрацавана галіна вывучэння складаных частак казкі і ўзаемаадносін іх паміж сабою і ўсёю казкаю цалкам. Спачатку вылучаюцца сталыя і ўстойлівыя элементы казак пэўнага тыпу. Такімі элементамі з'яўляюцца ўчынкі дзейных асоб, выяўленыя з пункту гледжання іх значэння для ходу дзеі незалежна ад таго кім і як гэтыя ўчынкі выконваюцца. Пры гэтым лічыцца, што лік гэтых элементаў

якія звычайна завуцца функцыямі, у казках абмежаваны, паслядоўнасьць у функцыях заўсёды аднолькавая і ўсе казкі данага тыпу аднолькавыя па сваёй пабудове. У справе вылучэньня функцый трэба высьвятляць уплыў адных формаў на другія, г. зн., асымільваньне спосабаў выкананьня функцый, што дасягаецца прынцыпам вылучэньня функцый па яе выніках, а таксама выпадкі падвойнага морфалёгічнага значэньня функцый. Побач вывучаюцца іншыя важныя ў пабудове казкі часткі, якімі зьяўляюцца дапаможныя элементы для сувязі функцый паміж сабой ды прычыны або мэты дзейных асоб, што выклікаюць іх на тыя ці іншыя ўчынкі. Таксама важна вызначыць як функцыі размяркоўваюцца паміж дзейнымі асобамі. Для так званых цудоўных казак вызначаюцца тры выпадкі размеркаваньня колаў дзеяньняў персанажаў: а) кола дзеяньняў дакладна адпавядае персонажу; б) адзін персанаж абхоплівае некалькі колаў дзеяньняў і в) адно кола дзеяньняў размяркоўваецца па некалькіх персанажах; разам з тым, гэтыя казкі ведаюць толькі сем дзейных асоб. Далей вызначаецца номэнклятура і аблічча асоб, спосабы ўключэньня новых асоб у ход дзеі казак, жытло асоб ды некаторыя іншыя атрыбуты дзейных асоб. Гэта дазволіць пазней вылучыць першапачатковую форму ці бо праформу казкі і некаторыя адцягненьня прадстаўленьні, што ляжаць у яе аснове. Пасьля аналізу вывучаюцца асаблівасьці казкі як цэлага, прычым зважаецца на пераход ад аднаго ходу дзеі да другога, калі казка шматходавая, а таксама на вызначэньне роду ўзятых для вывучэньня казак ды на клясыфікаваньне іх у межах гэтага роду. Вывучэньне раець весыці пры дапамозе ўкладаньня табліц з ужываньнем пэўных умоўных знакаў. В. Проп дае цэлыя таблічны дапаможныя спісы элемэнтаў так званай цудоўнай казкі. Наогул для вывучэньня морфалёгіі казак абавязкова трэба пазнаёміцца з яго кніжкай: *В. Проп. Морфология сказки. Изд. "Academia", Лнгр. 1928, in° 8°, 151 стар., ц. 1 р. 80 коп., склад выданьня: Ленинград, пр. Володарского, 53-б, магазин "Academia".*

5. Зьбіраньне этнографічных калекцый і этнографічных экспанатаў для музэю.

Н. Зубовічу. Глуск Бабруйскай акр. Зразумела, што можна зьбіраць самастойныя этнографічныя калекцыі падобна таму як зьбіраюцца ўсякія іншыя калекцыі, калі няма музэю, куды-б можна было здаваць этнографічныя экспанаты. Нават некаторыя раённыя музэі могуць абмежавацца на першы час сыстэматычным зьбіраньнем пэўнай этнографічнай калекцыі, а ня цэлага этнографічнага аддзелу музэю. Такія калекцыямі могуць зьяўляцца зборы ўзораў мясцовых тканін, вышывак, абутку, бірак і д. т. п. Калі поўную калекцыю ўкласьці нават на працягу доўгага часу немагчыма, ні ў якім разе ня можна адмаўляцца ад зьбіраньня паасобных рэчаў, якія ўсё-ж калі-небудзь складуць каштоўную калекцыю. Ды нават паасобныя рэчы маюць вялікае навуковае значэньне. Ці зьбіраюцца экспанаты для музэю, ці для калекцыі — усё роўна трэба няўхільна прытрымлівацца наступных правіл: а) зьбіраць факты так, каб яны давалі суцэльнасьць пэўнай рэчы народнай творчасці: гарнітур, а не адно выштыты рукаў; вупраж, а не адно хамут і г. д.; б) падаваць пры гэтым дакладныя мясцовыя народныя назвы фактаў, дакладнае азначэньне месца іх паходжаньня, матар'ял, з якога зроблены, тэхніку вырабу і г. д. і в) запісваць месца данага факту ў народным быце, народныя погляды на яго, вераваньні і звычаі, што цесна зьвязаны з самой рэччу, яе вырабам і ўжываньнем. Такім чынам кожная рэч калекцыі павінна здабывацца ў выніку сыстэматычнага, грунтоўнага, вычэрпваючага і ўсебаковага навуковага досьледу. Апошні і рэч калекцыі павінны ўзаемна дапаўняць адно другое і толькі тады яны будуць мець навуковую, а значыць і матар'яльную каштоўнасьць. З усяго гэтага выцякае яшчэ адно асноўнае правіла: калекцыянаваць ня тое, што пад руку пападаецца, а плянава адшукваць тое, што трэба па вызначанай праграме Вашай будучай калекцыі, бяручы, зразумела, самыя лепшыя ўзоры фактаў.

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдактар—З. Бядуля.

Члены Рэдакцыі:

{	М. Бялуга.
	А. Казак.
	М. Каспяровіч.

Падпісвайцеся на 1929 г. і чытайце

„ПОЛЫМЯ“

ШТОМЕСЯЧНУЮ БЕЛАРУСКУЮ ЧАСОПІСЬ ЛІТАРАТУРЫ, ПОЛІТЫКІ, ЭКОНОМІКІ, ГІСТОРЫІ, КРЫТЫКІ.

(ВОСЬМЫ ГОД ВЫДАНЬНЯ).

Пад рэдакцыяй: А. Баліцкага, Я. Васілевіча, Зьм. Жылуновіча
(адказны рэдактар), Янкі Купалы, М. Чарота.

З ПЕРШАГА ЛІПНЯ 1929 г.

ЧАСОПІСЬ „ПОЛЫМЯ“

выходзіць штомесячна (12 кніжак на год)

РАЗЬМЕРАМ КОЖНЫ НУМАР 10—12 друкаваных аркушэў.

ПАДПІСНАЯ ЦАНА:	На год	12 руб. — кап.
	„ 6 месяцаў	6 руб. 50 кап.
	„ 3 месяцы	3 руб. 25 кап.

ЦАНА АСОБНАГА НУМАРУ 1 руб. 25 кап.

Падпісчыкі на часопіс „ПОЛЫМЯ“, якія прышлюць цалкам падпісную плату, атрымліваюць на 1929 год па падпісных квітанцыях пры пакупцы мастацкай (Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цішкі Гартнага і інш.) і політычнай літаратуры выданняў Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва наступныя ільготы:

Гадовыя падпісчыкі атрымліваюць скідку на 25 проц. (на агульную суму да 30 р.).

Паўгадавыя падпісчыкі 15 проц. (на суму да 20 руб.).

Акрамя таго падпісчыкам на „ПОЛЫМЯ“ на 1929 год, якія не карыстаюцца скідкай, даецца растэрмінаваньне з УПЛАТАЮ ГАДАВЫМ: да 1-га студзеня—5 руб., да 1-га ліпня—4 р. і да 1 кастрычніка—3 руб. Паўгадавым падпісчыкам да 1 студзеня—4 р. і да 1 чэрвеня—2 руб. 50 кап.

Падпіска прымаецца: У рэдакцыі часоп. „ПОЛЫМЯ“ (Менск, Савецкая, 63. Белдзяржвыдавецтва), у цэнтральнай кнігарні Бел. Дзярж. Выдавецтва (Менск, вуг. Ленінскай і Савецкай), ва ўсіх акруговых аддзяленьнях Бел. Дзярж. Выдавецтва, у аддзеле падпіскі Беларускага Аддзяленьня ГІЗ'а РСФСР (Менск, Савецкая, 54) і яго арганізацыяў на акругах і раёнах, ва ўсіх паштова-тэлеграфічных канторах і аддзяленьнях, у Беларускам Аддзяленьні Выдавецтва „Известия ЦИК“ і „Правда“ (Менск, Савецкая, 61) і яго пададдзяленьнямі (Гомель, Савецкая, 17; Віцебск, Ленінская 11), а таксама і контрагентамі (Бабруйск. Магілёў, Жлобін), у канторы газеты „Беларуская Вёска“ (Менск, Савецкая, 63) і яе ўпаўнаважанымі і селькорамі ва ўсіх раёнах БССР.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1929 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАУЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

- „Наш Край“ змяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
„Наш Край“ змяшчае кіраўнічыя ўказанні: анкетны, праграмы, інструкцыі і метадычныя артыкулы па краязнаўстве.
„Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
„Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народным, хатнім, клубе і бібліятэцы.
„Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. С. Аляксандраў, А. Аніхоўскі, К. Атраховіч, Н. Бываеўскі, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф. П. Бузук, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, Проф. Васількоў, М. Грамыка, Г. Гарэцкі, М. Гарэцкі, А. Ганжын, Зым. Даўгяла, В. Дружыц, С. К. Жураўскі, М. Зьбіткоўскі, Проф. У. М. Ігнатэўскі, А. Казак, Я. Каранеўскі, Кіпель, М. Кіркевіч, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, Я. Кісьлякоў, М. Касцяровіч, Купрэвіч, М. Ламака, В. Ластоўскі, Макараўскі, Д-р Марілеўчык, Мацьвяёнак, У. Мікіцінскі, М. Мялешка, Натальля, С. Нікіфаровіч, А. Нямцоў, Г. Парэчын, Проф. В. Пераход, Проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, В. Самцавіч, П. Самцавіч, Проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргееў, Я. Трапцоўскі, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. У. Фядзюшын, Е. Цехановіч, А. Шашалевіч, Ал. Шлюбскі, М. Шчакацін, Проф. Яцанкоўскі і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 4 р. — к. | На 3 м-цы 1 р. 25 к.
На паўгода 2 р. 25 к. | На 1 месяц — р. 50 к.

Гадавым падпісчыкам выдаецца прэмія — „АСІПАВІЦКІ РАЁН“, выпуск II — узорнае краязнаўчае апісанне сельсавету, мястэчка і вёскі. Кніжка патрэбная для працы кожнага краязнаўцы, настаўніка і політасветпрацаўніка.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: ў рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, Рэвалюцыйная, № 21, Ц. Б. Краязнаўства), у ўсіх паштовых аддзяленнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ў ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Бел. Акадэміі Навук, у ўсіх аддзяленнях БДВ і ў ўсіх аддзяленнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. комплекты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1928 г. са зніжкай для краязнаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў у 30% — за 10 руб.

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

- „Працы I ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кап.
„Працы II ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“ — 50 кап.
Асіпавіцкі Раён — першы выпуск — 2 р.
Асіпавіцкі Раён — другі выпуск — 80 к.